

ΕΝΔΟΧΩΡΑ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΧΡΟΝΟΣ Γ' — ΜΑΙΟΣ — ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ — ΤΕΥΧΟΣ 17—18

Πυροτεχνήματα (*)

Πυροτεχνήματα πνευματικῶν ἐκδηλώσεων σιὰ Γιάννινα! Σιὸ δρόμο τῆς Δωδώνης ἀνεβοκατεβαίνουν ὀχήματα. Τὸ Ἑθνικὸ Θέατρο σὺς καρέκλες τῆς «Ψοῆς». Τὰ Γραφεῖα ἐργάζονται πυρετωδῶς. Προσκλήσεις ἐξαποστέλλονται παντοῦ, σὺς κεφαλὰς καὶ τοῦ πιὸ μικροῦ χωριοῦ. Μεγάλες ἀφίσες, ὁ Δωδωναῖος Ζεὺς, ὁ Πελασγικός, σείει τὸν κεραυνό του σιὰ καφερεῖα. Προπομπὲς «καλλιμάρμαρες». Ὁ λαϊκὸς μας πολιτισμὸς σιὰ χεῖλη. Τὸ «ἐθνικὸ μας ἔργο» μονοπωλεῖται, δεκάχρονα πὺν θὰ μᾶς τὰ γιορτάσουν ἄλλοι. Ἐξορμήσεις καὶ συμπόσια σιὰ περὶχωρα (πνευματικὴ προσέγγιση). Ἐμποροπανηγυρεῖς σιὴν «παράλιμνιο περιοχὴ τῆς γραφικῆς μας λίμνης» κ.τ.λ. κ.τ.λ.

Ἡ προβολὴ τῆς Ἡπείρου πανελλήνια τὸ γράφανε κι οἱ δημοσιογράφοι τῆς πορὲς—κόμφερες πὺν τοὺς ξεναγήσαμε, δημοσιογράφοι τῶν μεγάλων ἀθηναϊκῶν συγκροτημάτων — ὄχι παῖξε—γέλασε.

Καὶ βέβαια θὰ ἦταν κακόπιστος ὅποιος θὰ τολμοῦσε νὰ ὑψώσει φωνὴ Ἱερουσία λέγοντας πὺς «μᾶλλον θόρυβος γίνεται», πὺς τὸ πνεῦμα δὲν ἀπαλλοτριώνεται οὔτε μὲ ὑποκατάστατα οὔτε μὲ ὅποιεσδήποτε ἄλλες σκοπιμότητες. Κακόπιστος ὅποιος θὰ μίλοῦσε γιὰ ἐρημιὰ σιὴ Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη (καὶ βέβαια δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ φτιάξουμε ἀναγνώστες), καὶ σιὴν Πινακοθήκη μας (οὔτε καὶ φιλότεχνους μπορούμε νὰ φτιάξουμε). Κακόπιστος ὅποιος θὰ ἔλεγε πὺς λαϊκὸς πολιτισμὸς δὲν εἶναι

* Πυροτεχνήματα = «Ἀντικείμενα πλήρη ἀκινδύνου εὐφλέκτου ὕλης ἔχοντα ἀνάγκημ ὀγκώδους συγκεντρώσεως — κοπὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦτον παραδολῆς — ὅπως ἀναδῶσωσιν ἐντυπωσιακὴν πλὴν παραδικὴν λάμψιν».

(Σ. Σ.) Ὁρισμὸς καὶ τοῦ πιὸ στοιχειώδους ἐγχειριδίου πρὸς χρῆσιν τῶν πανηγυριστῶν.

μονάχα χορός για να εγκαινιάσουμε το νέο μας υπαίθριο θέατρο, αλλά κι εκείνα τα καλλιτεχνήματα που χάνονται για πάντα στην υπαίθρο και που μισοσιτίζονται αντίγραφα τους μείνουμε κεχηγνότες στην έκθεση των σπουδαστών της Σχολής Καλών Τεχνών το 1960. Κακόπιστος κι ο περιπατητής που σταμάτησε μισοσιτίζοντας παλιά προτομή του Μαρτίου, κοίταξε το ερειπωμένο κιγκλιδώμα και μονολόγησε: «Τούτος δὲν ἔχει φίλους; Μὰ καὶ τί θόρυβος ποιεῖ νὰ γίνει μὲ τὴν ἐπισκευὴ ἑνὸς κιγκλιδώματος;». Παρὰ τὴν ἐπιμονή του πῶς μπορούμε νὰ βγάλουμε συμπεράσματα, λέμε πῶς αὐτὸ εἶναι μιὰ λεπτομέρεια. Μέσα σ' αὐτὸν τὸ σπρόδילו, τὴν πολυχρωμία, τὴν φωταψίε, πῶς νὰ μείνεις ἀσυγκίνητος; Μέσα στὴν ἀρρυθμία πῶς νὰ βρεῖς τὸ ρυθμὸ; Μποροῦν σ' αὐτὴν τὴ σιιλλδουσα ἐπιφάνεια ποῦ νὰ βρεῖς τὴ δύναμη νὰ προχωρήσεις γιὰ «τὸ μέσα πλοῦτος»; Δοιπὸν ὅλα λαμπρὰ πηγαίνουν.

Λόγιε, τῶν καιρῶν μας αἴλουρε...

Ἰὼ τῶς πτωχοὺς τῷ πνεύματι μεταμορφώνεσαι
λόγιε, τῶν καιρῶν μας αἴλουρε.

Ποιὸς ἄλλος νὰ θαυμάσει
τὴν εὐκαιρία τοῦ κομμιστοῦ,
τὶς ἄρπαγες αἰσθήσεις σου;

Ἀκοῦν τὸ κόσμά σου καὶ μεθοῦν
—παρόχθιοι γεννιοῦνται καὶ πεθαίνουν.

Ἀνοίγεις τὸ σεπτύκι τοῦ παλίου καιροῦ,
πόσα δὲν ξέρεις.

Μιλᾷς γι' ἀγάλλματα, χρησμούς καὶ ἀμφροεῖς,
γιὰ κάλλος τραγικὸ καὶ κῶπωση,
ἐσὺ μὲ τὴν εὐαισθησία ἀρπακτικοῦ
καὶ παίρνεις τὸ μετᾶλλιο εὐποιίας
ἀφοῦ τὴν ἀηδία σου τὴ μεταφράζεις
«κοκοτοδίνη καὶ ναυτία».

Ὑστερα ἐρμηνεύεις τὸ Βυζάντιο
κι ἄς μὴ σὲ χάιδεψε κλωνὶ φῶς ἴλαρό
κι ἡ παιδική σου χούφτα ἄς μὴ θέρμανε
τὸ ξέον κρουσιαλλένιους ὀρθοσους.

Σηκώνεις τὴ μπαγκέτα
νὰ διευθύνεις τὸν καημὸ
πὺρ κἀνανε τραγούδι, μοιρολόι καὶ ρυθμὸ
κι ἄς μὴν πονεῖς πὺρ σιὸ τραπέζι τους
μοιράζονται τὸ μόχθο τῆς ἡμέρας
κι ἄς μὴ θογίζεις σὰν ἡ γῆ
κρύβει τὸ τελευταῖο ῥόδι
κι ἄς ἐπληξες τὴ λεβεντιά
πὺρ κἀνει φλόγα
τὰ κομμιά τους τὰ λιπόσαρκα
κι ὁμηρικὰ παλεύουνε σιὰ μαρμαρένια ἄλωνα.

Ἡ χρησιμομᾶθειά σου τὸ λιγδοσιχο κεφάλαιο
«Λύκος διώκει ἀνόν...».

Παιδιὰ τοὺς μάθαινες νὰ καταφεύγουν

γιατί ἤξερες νὰ σχεδιάζεις σὴν οὐμίχλη.
 Μὰ κεῖνοι
 γέμισαν τοὺς βράχους τριαντάφυλλα
 κι ἐσὺ μὲ ποιά φωνὴ τὰ κλέη τους νὰ τραγουδήσεις.
 Λόγιε, τῶν καιρῶν μας αἴλουρε
 ἐμεῖς κρατοῦμε τὴν πληγὴ μας ἀνοιχτή
 σὺ οἶγος τοῦ ρυχτιερινοῦ σιλέιτου σου.
 Γιὰ τοὺς πιωχούς τῷ πνεύματι μεταμορφώρεσαι.

Ταυρομαχία

Καταφυγὴ σὶὰ σχήματα γιὰ ν' ἀναπνεύσουμε.
 Φίλε,
 σὴν πόλιν μας καθὼς καὶ σὴν δική σου
 γνωρίζει ἕνας ταῦρος.
 Κάθε στιγμή τὸ ἔσσιζιό του ὁλόρθο,
 πότε μουγγρίζοντας
 καὶ πότε πρίγοντας τὸ μεκηθμὸ
 χυμᾷ σιὺς δοῦλους, σὶς ἀπορογιαλιές
 ποὺ ξεχειλίζουν καλοκαίρι καὶ παιδιὰ
 σιὺς κήπους ποὺ λευκάζουν
 οἱ σιοχασμοὶ τῶν κοριτσιῶν, τὰ ἔργα πῶν κεκοιμημένων.
 Σκάθει τὸ χῶμα τῶν κεκοιμημένων,
 τὸ χῶμα μας
 καὶ πρίγουν σύννεφα καὶ σπίτια.
 Τὰ θέμελά τους τρέμουν.
 Δυὸ χοῦφτες ἀπ' τὰ οὐράνια τοῦ καλοκαιριοῦ
 δὲν ἔχουν ποῦ νὰ κούφουν τὰ παιδιὰ.
 Οἱ δουλειτιάδες ἀγκαλιάζουν τὸ φῶμα
 νὰ τὰ χορταίνουν σὰν δὲ θὰ ἔχουν ὄνειρα
 νὰ μὴν πεθάνουν
 νὰ τὰ χορταίνουν τὸ χειμῶνα
 γιὰ νὰ κρατοῦν τίς στέγες ποὺ βουλιάζουν μία—μία
 πὺ ψηλά.
 Οἱ γέροι μας τρομάξαν μὲ τὴν πλάτη τοῦ σφαχιοῦ.
 Φωτὲς μονάχα ὑπόκωφες: Ἄλλοι μας
 βασιλεμένα μάτια: Ἄλλοι μας
 κι ἡ νύχια ἕνα βάρανθο: Ἄλλοι τους.

Σὲ κάθε πόλη πάντα μιὰ ἀρένα
 πὺν φιάρει ταυρομάχος λυγερόκομος
 φλόγα ἀπ' τῆς μνήμης τὰ ἡφαίστεια.
 Γεμίζουν τὰ οὐράνια μέταλλο
 καὶ δάκρυα τὰ μάτια:

— Ἀναμενόμηνε
 μέστωσε τὸ σιτάρι, δὲ θερίσαμε
 γλύκαρε τὸ σταφύλι, τὸ ἔφαγαν ἄγρια πουλιά
 κι εἶχαρε τὸ δικό σου τὸ κομὶ ὅσο παιδιὰ μας κλάψαμε.
 Μὲ ποιὸν καρπὸ μᾶς θρέφεις κι ἀντιχειωνόμαστε
 τί μᾶς ποτίζεις καὶ μεθόουμε
 ἐσὺ πὺν προχωρεῖς γενναῖος γιὰ τὸ θάνατο
 μὲ τὴν ψυχὴ σου λάβαρο φλεγόμενο
 μὲ τὴν ψυχὴ μας σπλάχνο ἀγαπημένης.

Ἄ φίλε,
 ἔξοδος ἀπ' τὰ σχήματα γιὰ ν' ἀναπνεύσουμε.
 Ἀπλώνεται σὰν ὄρθρος ἡ σπορά
 κι ἐμεῖς μὲ «πλήρη ἐξάρεση»
 σὲ παγωμένες κάμαρες
 δὲν καρτεροῦμε!

«Καὶ παρῶν καὶ ἀπῶν μεμνημένος...»

Ἔλεγε
 οἱ ἄνθρωποι μένουν βουνά
 γιὰ ν' ἀγκαλιάζουν τὴν αὐγὴ στὰ μάτια μας.
 νὰ χαμηλώνουν τὰ οὐράνια μὲ τ' ἀστέρια
 κι ἡ μουσικὴ τοῦ ὄρθρου
 νὰ γεμίζει τὰ μαλλιά σου δρόσο.
 Ψηλώνουν πάνω κι ἀπ' τὰ σύννεφα
 κι ὅταν οἱ ἄνεμοι καλπάζουν φορτωμένοι
 μὲ τὶς πευκοβελόνες τ' οὐρανοῦ.
 Κλείνουν τὴν πίκρα τους καὶ κελαρύζουν.
 Ἡ φλόγα πυροπολεῖ τὰ σπλάχνα καὶ τὴν πνίγου
 νὰ δαλεντεῖ τὸ μέταλλο γιὰ τὴ γενιά

πὺν θὰ 'χει μπράτσα νὰ τὸ πλάσει.
 Τὰ μάτια τους εἶναι πηγές, ξεδίψασε.
 Στὰ βλέφαρα κοιμοῦνται ἥσκιοι ποῶι
 καὶ ξαποσταίνουν τὰ πειρογελίδονά σου.
 Δένουν τὰ χέρια σὰν οἱ βράχοι τὰ δεινὰ
 καὶ ἡμερώνει ὁ ποταμὸς καὶ τὸν χωρεῖ ἡ κοίτη.
 Τὰ χέρια... Τὰ χέρια σου μασχοβολοῦν τὸν ἐπισύσιο
 καὶ μελωδεῖ κιθάρα τὸ κορμί.
 Ὁ ἱλιγγος κι ὁ θάνατος ἓνα πουλί.
 "Α! ὁ ἥλιος στεφανώνει τὰ βουνά
 κι εἶναι τὰ μάτια καταρράχτες φῶς.
 Σφίξε τὰ χέρια
 νὰ γίνουν σκάλα
 γιά νὰ κατεβεῖ τὸ φῶς
 στοὺς λόφους, στὰ ρουμάνια καὶ στοὺς κάμπους.
 Τὸ σιῶρι θὰ ριγῇ στὰ χωράφια
 κι ἡ μέρα θὰ γλυκάνει σὰν δρόρα
 πέρα ἀπ' τὴν κοιλάδα τοῦ Ἰωσαφάι

Μὰ τώρα

πὺν 'γινε βελθὸς ἡ μνήμη σου
 φιερούγα πὺν τὸ λογισμὸ ματώνει
 καὶ δὲ φτάνει πούπουλο ὄραμα τὰ βλέφαρα ν' ἀγγίσει
 ἡ σιωπὴ κι ὁ θάνατος πυργώθηκαν βουνά...
 σὲ μιὰ νυχτιά...
 πάνω ἀπ' τὴ χορδὴ τῆς ἐφηθείας σου,
 ἀπὸ τὴ μέρα μὲ τὸ φῶς τῆς θάλασσας.
 Σὲ μιὰ νυχτιά
 ἡ σιωπὴ κι ὁ θάνατος βουνά
 —γλυκὰ πὺν τὸ τραγούδησες—
 καὶ ποῖος νὰ τὰ λυγίσει, ἄσπι συντριμμένη...

'Απολογισμός

Ὑπάρχουμε ἀκόμη, φίλε μου, σ' αὐτὴ τὴν κόχη.
 Ὁ ἀπολογισμὸς καὶ φρέιος ὅπως πάντα: ἔλλειμμα.
 Τὰ ξέρεις
 οἱ πόροι μας ἦταν πολλοί.

Μείνετε 'δ'ω, ἄν δὲν τοὺς σχεδιάσετε ἔτσι...
Θὰ σκαρπίζαν τὰ μάτια, θημωνιές μὲ χρώματα καὶ φᾶς.
στὰ σπίτια μας ἄρωμα τούγουν.
Στὶς κάμαρες πὺν ἀκίνητοῦν ἢ ἄλλα τῆς φωνῆς
γιὰ τὰ πλავιάζον λυγισμένοι στοχασμοί,
καινούργια σχήματα ν' ἀνθοῦν στὰ ἔργα μας.
Θὰ γέμιζαν τὰ χέρια μουσικῇ μορφῶν.
Τόσον καιρὸ τὸ περιμέναμε
ἕνα χαμόγελο παιδιοῦ νὰ σκορπιστεῖ σὰ ρόδι.
νὰ τραγουδήσει ὁ μόχθος τῶν γονιῶν
ὥς τὰ μεσάνυχτα
γιὰ τὰ ξεχάσουμε.
Μιὰ παρουσία
πὺν σὰν ἀγαπημένο γράμμα θὰ κρατούσαμε
γιὰ τὰ μονολογοῦμε δὶχως νὰ παγώνουμε
βράδια τοῦ φθινοπώρου, τοῦ χειμῶνα.
Δὲ θὰ γυρίζανε φιλανθρωπία
κάτω ἀπ' τοὺς ἴσκιους τῶν βουνῶν
στοὺς ἴδιους δρόμους τὰ παιδιά.
Μάνα ἢ χέρι ἀδελφῆς θὰ 'κλείνε τὴν πληγὴ
σὰν τὸ σεντούκι μὲ τὸ πλοῦτος ὅσων ἔφυγαν.
μὲ τοῦ καημοῦ τὰ ἐργόχειρα γι' αὐτὸν πὺν θὰ ἔρθε.
'Οργώσαμε τὴ γῆ βαθεῖα κι ὁ σπόρος
ξύπνησε ἔμβριο πεινασμένο.
'Εφαγε κι ἤπιε ἀπ' τὴν καρδιά καὶ τὸν ἰδρώτα μας.
'Εγραψε στὰ κορμιά μας ὁ βοριάς
τ' ἀρπίσματα τοῦ πόνου, πεντάγραμμο τῆς φρίκης.
Λύγισε τὸ κατάρτι κι ἔσπασε,
δὲ σταματήσαμε.
Δὲν λογαριάσαμε τὰ δίχτυα
κι οὔτε τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ
πὺν σὴντριβε τὴν προσημονή τῶν γέρον
σὰν τὰ κόκκαλά τους.
Νερὸ καὶ ρύχια βούλιαζαν τὰ χέρια,
νερὸ καὶ ρύχια καταπίνανε φωνές.
Στὴν ξέρα ὁ καημὸς μας ἄναψε φωτιές
νὰ τοὺς ζεσταίνουμε
ὅπως ἢ μάνα τὸ παιδί,
νὰ κάφουνε τὰ πρόσωπα τῆς τρέλλας καὶ τοῦ πανικοῦ.

για να σκαρώσουμε και πάλι τις σχεδίες.
Ματώσαμε τα δάχτυλα στους βράχους
σκαλίστριας γραβοῦρες τῆς ἀγάπης ὅσων ἔφευγαν.

Τώρα τί νὰ σοῦ ποῦμε
για τὰ μάτια καὶ τὰ χρώματα καὶ τ' ἄρωμα...
Στὴ ρίζα τοῦ μυαλοῦ φνιγώνει τὸ σιλέντιο
κι ἡ σκέψη σὰν παιδί χαμποχωρίτσας
ποὺ φιάνει μὲ τὸ φορηγὸ
μισόγυνιο καὶ κατακαυμένο.
Στὴ φούχια ἐσοδειά ἢ σιάχι.

Ἵγίαινε, ἕτερον οὐδέν.
Ἵπάρχουμε... ἄρα παλεύουμε
παλεύουμε... ἄρα πονοῦμε.
Ὁ ἀπολογισμὸς καὶ φέτος μ' ἓνα ἀπόθεμα:
τὴν πίκρα, τὴν ἀγάπη μας.
Καὶ βέβαια πάλι μὲ ἀκοίθεια
ὅλα «εἰς μεταφοράν»...

β

Τό χαμάμ

"Αχ! ή κυρά 'Αννέτα ή κακομοίρα! Πολλά τὰ χρόνια της καὶ βάσανά της. Εἴκοσι μόνο, κλείνουν τώρα τ' "Αη Στυλιανοῦ ποὺ σ'χω-
ρέθηκε ὁ μακαρίτης ὁ ἄντρας της.

Εἴκοσι χρόνια! Κι αὐτὴ ζεῖ ἀκόμα καὶ χλίνεται!... Θὰ πεῖς! Δὲν εἶναι δὰ καὶ μοναχὴ! Τέσσερα παιδιὰ, τέσσερα γκρεντάλια ὡς ἐκεῖ πάνω. Κι ἡ θυγατέρα, τὸ ἀποκούμπι της πέντε. "Αχ! Βόηθα με "Αη Στυλιανὲ καὶ στῦλε μου, ἄλλον δὲν ἔχω ἀπὸ σένα νὰ στυλώσω τὰ παι-
δάκια μου! "Ετσι τοῦ εἶπε τότε στὴ μέρα του ποὺ πέθανε ὁ ἄντρας της κι ὁ "Αγιος τὴ λυπήθηκε τὴ χήρα τὴν κακομοίρα καὶ τὴν ἀπρο-
στάτευτη, καὶ τὴν ἄκουσε. Τώρα πιά μεγαλώσανε. Καὶ δουλεύουνε ἄ-
ξια καὶ παστρικά καὶ δὲ τῆς λείπει τίποτα, καὶ ὅλα τῆς τὰ φέρνουνε,
μόνο πού... "Αναστενάζει καθὼς θυμᾶται ὅσα πέρασε, ποὺ τᾶχε ὅλα
μικρὰ ἀπανωτὰ καὶ τὰ συμμάζευε σὰν κλώσσα ἔρμη καὶ μοναχὴ τὰ
βράδια στὴν ἀγκαλιά της... Καὶ τώρα; "Αχ ποιὸς τὸ λέει! Μικρὰ
παιδιὰ μικρὰ βάσανα, μεγάλα παιδιὰ, μεγάλα βάσανα...

Τῆς φαίνεται κάθε φορὰ πὼς δὲ θ' ἀντέξει. Καὶ τὰ πόδια της πο-
νᾶνε, καὶ τὰ νεφρὰ της σαπίσανε μ... μ... καὶ ἡ καρδιά της σώθηκε
καὶ τὰ νεῦρα της ξεφτουρίσανε τούρ...ρ...ρ. δὲν μπορεῖ νὰ τὰ κρατή-
σει. Καὶ τὸ μυαλό της... οὔ...ου πᾶει σκαντάλιζε πιά καὶ... νὰ πᾶ-
ρει ἡ εὐχή, δὲ θυμᾶται μερικὲς φορές ποὺ πᾶνε τὰ τέσσερα!...

Μόνο τὸ χαμάμ τὴν κρατᾶει καὶ τὴν ἀνακουφίζει. Μαζεύονται, μα-
ζεύονται κι ὕστερα μιὰ τ' ἀποφασίζει...

—Πάλι στὸ χαμάμ κυρά "Αννα; Τὴ μᾶθανε ὅλοι πιά...

Ἐκεῖ τῆς φαίνεται πὼς πλένει ὅλα τὰ βάσανά της, πὼς βγάζει
ὅλο τὸ πουρὶ ἀπ' τὰ κόκκαλα καὶ τὸ κορμί της, κι ἀλαφρωμένη
—ἄχ!— παίρνει ἓνα κουράγιο ν' ἀντέξει, ν' ἀντέξει νὰ δεῖ παντρεμ-
μένη τὴ θυγατέρα καὶ τὰ παιδιὰ της. Αὐτὸς εἶναι ὁ μεγάλος της
καημός.

Καὶ νάτη πάλι στὸ χαμάμ. Ζεστὸ τὸ σύγνεφο γύρω της τὴν τυ-
λίγει καὶ τὴν εὐφραίνει, θεραπεύει, ἀνασταίνει τὴ γονατισμένη, τὴ βα-
σανισμένη ψυχὴ της. Ξαπλώνει πάνω στὸ καυτὸ μάρμαρο κι ἀφήνει τὴν
πύρα νὰ τὴν τρυπήσει, νὰ τὴν περονιάσει ὡς τὸ μεδούλι. Ζυγώνει σουρ-
τὰ ὅλο καὶ πιὸ κοντὰ στὸν κρουνοὶ τῆς βρύσης, ἀπλώνει χαῖνο, πα-
ράλυτο τὸ χέρι της κι ἀνοίγει ὅλο τὸ ζεστό... Τὸ νερὸ βράζει στὴ χα-
βούζα, κυλάει κοχλακιστὸ, τὴ γιομίζει τὴν ξεχειλίζει, τρέχει, πλημμυ-
ρίζει πάνω στὸ μάρμαρο, κάτω στὸ πάτωμα... Ντουμανιάζει, κλείνει
ὀστάτα αὐτὸς γύρω της. Ὁ ἀχνὸς τῆς ζέστας, καυτὸς, πνιχτικὸς

μπαίνει στὸν κάθε πόρο τῆς γερασμένης σάρκας τῆς, τεζάρει τὰ πλεμόνια, καὶ τὴν καρδιά τῆς κάνει νὰ τρελλαίνεται καὶ νὰ χοροπηδάει καθὼς τὰ μηνίγγια τῆς χτυπᾶνε θολὰ ντούπ... ντούπ... ὅλο βουητό..

—Καλέ!... θὰ σκάσουμε! ἀκούστηκε φωνὴ ἀπεναντί τῆς.

Τὸ μάρμαρο κάτω τῆς, πάει κόρωσε. Οἱ ἄχνοι στριφογυρίζουν, τὴν ἀρπάζουν καθάλλα ἀπάνω τους, τὴν ἀνεβάζουν ψηλὰ—ψηλὰ σὲ πουπουλένια σύννεφα.. Κάτω τὸ νερὸ κρουνελίζει σὰ σὲ ἀπόηχο βαθύ. Ἡ κυρ Ἀννέτα μὲ κλειστὰ τὰ μάτια δὲν ὑπάρχει.. Ἐχει ξεχάσει πὼς ἔχει τόσα παιδιὰ καὶ τόσα βάσανα..

Παντρευτεῖτε καλὲ! Δὲν μπορῶ πιά νὰ σᾶς ὑπηρετῶ ὅλους ἢ δόλια.. Γέρασα πιά... Ἀπόκαιμα. Ὀγράτιστα νὰ πλένω βρακιά καὶ πουκάμισα.. Νὰ γιομίζω τὸν τέτσηρη φαῖ καὶ νὰ τὸν ἀδειάζετε σὰν τὰ λιοντάρια..

Ὁ μεγάλος τῆς, ὁ πρῶτος, ὁ Τάσος τὰ ζυγώνει πιά τὰ σαράντα.. Τὶ περιμένει πιά. Καὶ τὶς μαῦρες τὶς ἔβγαλε καὶ τὶς ἄσπρες τὶς ἔβγαλε.. Ὁ δεύτερος ὁ Βάσος πάει τῶρα τὰ τριανταεφτά. Ὁ τρίτος, ὁ Ρῖκος ὁ μάγκας, τὸν πάει ἀπὸ κοντά.. Τ' ἀγιαντρέα νὰ χτὲς ἔκλεισε τὰ τριαντατρία.. Τὰ χρόνια τοῦ Χριστοῦ ἔχει, βόηθα Χριστέ καὶ Παναγιᾶ μου! Ὁ Κολασμένος! Αὐτὸς δὲν ἀδειάζει ἀπ' τὶς ξεβράκωτες! Τὰ πουκάμισα βάψανε ἀπ' τὰ κραγιόνια καὶ τὰ βρακιά τοῦ κόρα ἀπ' τὶς ἀνομίες.. Τὰ βλέπει καὶ τὸ κορίτσι —ἡμαρτον Παναγιᾶ μου— τί σκέφτεται κι ἐκεῖνο τὸ μικρό.. Καλὲ τί μικρό! Τέχασες κακομοίρα μου.. Στὰ τριάντα πάει ὁ τέταρτος ὁ Στέφανος.. Καὶ τὸ κορίτσι.. Τῶρα κι ἄλλη μιὰ φορά.. Πάτησε τὰ εἰκοσιεφτά.. πῶ... πῶ... Ἀχ!... Ἀγριάδες οἱ λεβέντες μου, ἄλλο τίποτα.. Χτὲς πάλι, πού ἤσουναι μαρὴ, ποῦ πῆγες μαρὴ, θὰ σοῦ κόψουμε τὶς κοτσίδες μαρὴ.. Θὰ σοῦ κόψουμε τὰ ποδάρια μαρὴ καὶ σένα καὶ τῆς μάννας σου ποῦ σὲ σκεπάζει..

Παντρευτεῖτε, παιδάκια μου, καὶ μὴν τὰ βάζετε μὲ τὸ κορίτσι. Ἐμεῖς πρῶτα θὰ τὴν παντρεύουμε καὶ μετὰ θὰ παντρευτοῦμε. Καλὲ μᾶς φτάνει ὁ Στέφανος ἐμᾶς, καὶ τὸ κορίτσι ἔχει τὴν προίκα τοῦ μὴν κάνετε ἔτσι, παντρευτεῖτε..

—Καήκαμε χριστιανὴ μου! Πῶ πῶ! Πῶς ἀντέχεις, πῶς βαστάς Θεούλη μου, γρηὰ γυναικα.. Θὰ μείνεις ἀπ' τὴν καρδιά σου.. Θὰ ψηθεῖς, θὰ μαθήσεις σὰ γουρουνόπουλο.. Ἀνοιξε καλὲ τὸ κρύο νερὸ καὶ θὰ σκάσουμε ἐδῶ μέσα! Μπά... μπά!.. Τότε ἀνοιξε ἡ κυρ Ἀννέτα τὰ μάτια τῆς. Μπὶρ...ρ... Πάει ἡ καρδιά τῆς, ἀλήθεια, θὰ σπάσει ἀπ' τὴν κοπάννα... Νὰ φᾶς τὴ γλώσσα σου σκασμένη ὅποια κι ἂν εἴσαι!

Βόγγηξε, ἄλλαξε πλευρό, ἀπλωσε κι ἀνοιξε τὸν κρουνὸ μὲ ἀπέναντι τσίτσιδες σὰν κι αὐτὴ καὶ γερασμένες. Κεῖνη ἡ χοντρή φαίνεται! θὰ φώναζε ποῦ κάθεται στὰ καπούλια τῆς σὰ σκαθάρι.. Ἀμ. τὸ πα-

χητα πούχεις ἐοὺ κακομοίρα μου τὸ χαμάμ σοῦλειπε! Θὰ σκάσεις ἐδῶ μέσα σὰ φούσκα! Τέντωσες σὰ βρασμένο στόφι!...

Μπὰ... νάτη... ἴσως 'κείνη ἡ μικρὴ νὰ φώναζε... Τόση θάναι, μπὰ! Τούτη, εἶναι μικρότερη ἀπ' τὴ κόρη της. Στέκεται ξαναιμιμένη στὸ θολωτὸ νὰ παίρνει ἀέρα ὁλόρθη καὶ στητὴ σὰν ἄγαλμα... "Ομορφὴ ἡ ἄτιμη! "Αχ πὼς ἦτανε, καὶ πὼς καταντάει ὁ ἄνθρωπος! στέναζε... Οἱ ἄλλες, ὡς φαίνεται, παρέα της θάναι... Τὶ λένε τώρα ψοῦ ψοῦ καὶ ψοῦ ψοῦ ψοῦ ὅλη ὥρα!... "Ἡμαρτον Παναγία μου!... Στὸ χαμάμ θὰ ξεβγάλετε καλὲ σεῖς ὅλα τὰ κουρκουσούρια τῆς γειτονιάς!...

—Κάτσε κάτω καλὲ! φωνάζει στὸ ἄγαλμα ἡ χοντρή. "Αἴ δὲ σὲ χωράει ὁ τόπος! "Αἰντε—ἄιντε! Αὐριο τέτια ὥρα ποιὸς ξέρεי ποῦ θ' ἀρμενίζεις! Ντεριέσαι ἔ! Μωρὲ θὰ σὲ κάνει ἐκεῖνος ὁ Τούρκος! "Ε.. ἔχ! Τέτια ὥρα αὐριο θάχει τελειώσει ὁ γάμος..

—Χμ!... Παντρεύεται ἡ μικρὴ, σκέφτεται ἡ κυρ' Ἀνέτα. "Ορεξη πούχεις χοντρή! Δὲν κυττᾷς αὐτοῦ ποῦ ρούπωσες σὰ βρεμμένη σταφίδα! Μᾶς βγάζεις τώρα καὶ λόγο... Τοῦρκο θὰ λέει φαίνεται τὸ γαμπρό... "Αχ μὴ μοῦ λὲς ἐμένα ἀπὸ Τούρκους κυρά μου...

Καταραμένοι ποῦ μᾶς ρίξανε στὴν προσφυγιά! "Αχ!... Νιόπαντρη μὲ ρίξανε στὴ θάλασσα, καὶ μὲ τράβηξε τότε ὁ μακαρίτης ἀπ' τὰ μαλλιά νὰ μ' ἀνεβάσει στὴ βάρκα... Μὴ μοῦ λὲς ἐμένα ἀπὸ Τούρκους! Μόνο ποῦ βρήκανε τὸ χαμάμ... Σ' αὐτὸ, χαλάλι τους!... "Ὡστε σ' ἐτοιμάζουνε γιὰ νύφη, φοροδίτσα μου... Χμ!... Ἐγὼ οὔτε γαμπρούς, οὔτε νύφες... Θὰ μπορούσα τώρα νὰ χορηδηδάω μὲ ντουζίνα ἀγγόνια στὴν παδιά μου... "Αἰ στὸ καλὸ σ'! κι ἄρχισε, χωρὶς νὰ παρατάει τὸ κουδάρ: ἀπ' τὴ σκέψη της, νὰ λούζει τὸ κεφάλι της...

"Εἰ!... ἄς εἶναι καλὰ τὰ παιδιὰ μου... "Ας εἶναι καλά... Μόνο ἐγὼ ν' ἀντέξω. Ἡ ἀλήθεια εἶναι τώρα πὼς ξεκουράζομαι. Μάννα, τί παράπονο ἔχεις... Τὶ ἄλλο θέλεις... Σὲ παλάτι σ' ἀνεβάσαμε μὲ τὴ δουλειά μας —ἄς εἴστε καλὰ παιδάκια μου— ὅλα σοῦ τὰ φκιάσαμε καινούργια, ἐπιπλα καὶ χαμπέρια... "Ὅλα σοῦ τὰ πήραμε ἠλεκτρικά, ἠλεκτρικὸ ψυγεῖο, ἠλεκτρικὸ πλυντήριο νὰ μὴν κουράζεσαι, ἠλεκτρικὴ κουζίνα... "Αχ!... "Αχ!... ἐδῶ τὸ μυαλὸ τῆς κυρ' Ἀνέτας σταμάτησε... Βόγγηξε σὰ νὰ τὴ ζεμάτισε βραστὸ νερό. "Ἐχωσε τὰ νύχια της στὸ κεφάλι της καὶ τὸ μάτωσε... "Αχ τραμάρα μου... Πῶ... πῶ!... "Αφησα τὸ ρεῦμα στὴν ἠλεκτρικὴ κουζίνα ἀνοιχτό... Πὼς τῶκανα ἡ ἔρμη! Βόηθα Χριστὲ καὶ Παναγία μου... Πάει τὸ φαῖ... Μπὰ!... Τὸ φαῖ κακομοίρα τί λέω! Πάει τὸ σπίτι, θὰ καεῖ!... Βάλε Θεούλη μου τὸ χέρι σου!...

Κι ὄρμησε μέσα ἀπ' τὸν ἀχνό, μὲ τὶς σαπουνάδες στὸ κεφάλι της, στὸ θολωτὸ ποῦ ὁδηγεῖ στὴν ἐξοδο, καθὼς πίσω της ἀναστατώθηκε ὅλο τὸ χαμάμ.

Τ' εἶναι καλὲ! Τὶ ἔπαθες χριστιανή μου... ποῦ πᾶς...

—Πάει ἡ γρηά... Τῆς ἔστριψε, ἔκανε μὲ ἄχτι ἡ χοντρή...

Τώρα μάλιστα. Δὲν προφταίνει νὰ ντυθεῖ. Ἄς ρίξει τοῦλάχιστο τὴ ρόμπα πάνω της... Τὸ παλτό της... ἰκαὶ τὴν πετσέτα στὸ κεφάλι της νὰ προλάβει... Ἄχ... Μόνο νὰ προλάβει!

Πῶ... πῶ!... Μαρή ποῦ πᾶς!... Κλείδωσε τὸ ντουλάπι σου κακομοίρα καὶ πάρε τὸ κλειδί. Θὰ σὲ κλέβουν καὶ θὰ μείνεις τσιτσιδη... Τραμάρα σου... Ἄχ! τίς ξέρεις καὶ τέτιες ὥρες! Βουλώνει τὸ μυαλό σου καὶ κυλᾷς ἀπὸ κούτσουρο σὲ λιθάρι! Στάσου... Ἐ... ε... ποῦ τρέχεις πάλε!... Τὰ κλειδιά ἀπ' τὸ σπίτι τὰ πήρες; Καλὲ στὸ παλτό σου τᾶχεις τραμάρα σου. Πάει χάζεψες ὁλότελα! Τρέξε τώρα. Ἄσε τὸν κόσμο νὰ κυττάζει... Ἄς σὲ παίρνουν γιὰ τρελλή, λογαριασμό θὰ δώσεις καημένη, μαρή ἐσύ καίγεσαι τὸν κόσμο θὰ κυττάς... Νὰ δυὸ βήματα κι ἔφτασες... Τέταρτο πάτωμα ἐδῶ στὴν καινούργια πολυκατοικία... Κοντὰ στὸ χαμάμ, μάννα, σοῦ τὸ πήραμε τὸ σπίτι. Νὰ πηγαίνεις ὅποτε θέλεις ποῦ τὸ ἀγαπᾶς... Κι ὅλα καινούργια, ἠλεκτρικὰ νὰ μὴν κουράζεσαι, ἠλεκτρικά, ποῦ νὰ μὴν τὰ εἶχα, ποῦ νὰ μὴν ἔσωνα παιδάκια μου... Μὴ βλαστημᾶς τώρα ντὲ... Ἡμαρτον Παναγία μου... Νὰ ἔφτασες... Μάννα μου!! τὸ ἀσανσέρ εἶναι κλειστό!! Σωτήρη, Σωτήρη! φωνάζει τὸ θυρωρό... Σωτήρη ποῦ νὰ μὴ σῶσεις... Ποῦ στὰ κομμάτια πήγες... Ποῦ κουτσουμπολεύεις πάλε. Σὰ γυναίκα! Ἡμαρτον Παναγία μου!... Ποῦ νὰ μὴ σῶσεις... Σωτήρη! Ψυχὴ! Οὔτε Σωτήρης οὔτε σωτηρία...

Ἄρχισε ν' ἀνεβαίνει τὰ σκαλιά. Ἀγκομαχοῦσε... Ἐπεσε ἡ βρεμμένη πετσέτα ἀπ' τὸ κεφάλι της... Ἀπλώσανε μούσκεμα τὰ μαλλιά της... Σὰν τρελλὴ εἶμαι σκέφτηκε... Κι ἀνέβαινε... Ἀκόμα δυὸ πατώματα... Ἡ γιατρίνα στὸ τρίτο πάτωμα μπροστὰ στὴν πόρτα της τὴν κυττάει καὶ κάνει χάζι. Πάλι στὸ χαμάμ κυρὰ Ἄννα; Μὲ γλωσσόφαγες σκασμένη... Ἄχ ἀκόμα ἓνα πάτωμα... Τὰ πόδια της ρέψανε... Τρίξανε πονεμένα τὰ κόκκαλά της καθὼς τὰ ζόρισε μὲ πείσμα ν' ἀνέβει τὰ τελευταῖα σκαλιά. Μπροστὰ στὴν πόρτα της σταυροκοπήθηκε, ἀκούμπησε ἀπάνω στὸ γυαλιστερό ξύλο τὴν καρδιά της νὰ καταλαγιάσει ὁ ντοῦπος της, καί, τρέμοντας, ἀνοίξε καὶ μπήκε.

Τὴν πήρε ἡ μυρουδιά, ἡ τσίκνα πί...!... ἀπ' τὸ καμμένο κρέας. Ἐπρῆξε στὴν κουζίνα ποῦ ἔβγαине τώρα πυκνὸς ὁ καπνός. Ἐκλείισε παραπαίοντας τὸ διακόπτη καὶ ἀνοίξε μὲ τρεμούλα τὴν κατσαρόλα. Πνίχτηκε, ἔβηξε, πιάστηκε ἡ ἀνάσα της. Τὸ νερὸ τῆς σούπας εἶχε ὁλοσωθεῖ. Στὸ βάθος τῆς κατσαρόλας δυὸ κεφάλια ἀρνίσια τὴν κυττάζανε μὲ τὰ μάτια τους γκουρλωμένα, καμμένα, ἀπελπιστικά...

Ἄχ... ἴσαι ποῦ πρόλαβα... ἴσα ποῦ πρόλαβα, ψέλλισε, σηκώνοντας ψηλὰ ἀμήχανα τὰ χέρια της. Ἀπότομα ὕστερα τὰ κατέβασε

διάση φωνάζοντας μόνη της δυνατά... Τὸ νερὸ μοιρή... Ρίξε νερὸ τὶ χαζεύεις κοικομοίρα!... Κι ἄνοιξε τὴ βρύση. Ὁ κρουνοὺς καμπάνισε τσιτσιρίζοντας πάνω στὰ τολαίπωρα κεφαλάκια τῶν ἀρνιῶν. Ὁ καπνὸς καταλάγιασε. Ἄνοιξε τὸ παράθυρο κουνώντας ἡλίθια ἓνα χάρτινο πετσετάκι καὶ κάνοντας ἀέρα. Κι ἔπεσε σὲ μιὰ καιρέκλα κρατώντας τὸ κεφάλι της.

Τώρα; Ἔ... τώρα; ἐπανέλαβε καθὼς ὅλα ξαστερώνανε ἀπ' τὸν καπνὸ κι ἀναδυότανε σὰ μέσα ἀπὸ θολούρα τὸ μυαλό της. Τώρα ὅτι ἔγινε, ἔγινε, ἀποφάσισε στὴ στιγμή. Δὲν μπορῶ νὰ καθίσω κι ἔτσι μὲ τὶς σοπουνάδες! Ἄς πάω νὰ τελεῶσω τὸ χαμάμ, νὰ πάρω τὰ ρούχα μου, κι ἔρχομαι ὕστερα νὰ ἰδῶ τὶ θὰ κάμω νὰ φάνε τὰ λιοντάρια... Θὰ φωνάζουν πάλι σήμερα ἀπ' τὴν πόρτα. Ἐει... Μάννα ξεκουτιάστηκες... ποῦ τὸ εἶχες πάλι τὸ μυαλό σου... τὸ τσίγκωσες πάλι σήμερα τὸ φαί... Μωρὲ τὶ τὸ τσίγκωσα! Σήμερα τὸ ἔκανα κάρμαλο!... Γιὰ νὰ σὰς πῶ!... Ἐδῶ καιράβια χάνονται, κοντέψαμε νὰ βάλουμε φωτιά στὴν πόλη κι ἐσεῖς τὸ φαί κυττάτε; Νὰ ἔτσι θὰ τοὺς πῶ... Καὶ βγήκε...

Ἐκλείσε τὴν πόρτα καὶ κατέβηκε γρήγορα —γρήγορα τὰ σκαλιά. Κατήφορος ἦτανε, ἀλαφρωμένη ἦτανε... Κρέμαγε βρεμμένο τὸ παλτό της καὶ τὸ πάτησε παραπατώντας μιὰ στὴ βιάση της. Γλύστρησε... Πῶς δὲν κουτρουβάλησε ὡς κάτω, νὰ γκρεμοτσακιστεῖ, ἓνας Θεὸς τὸ ξέρει! Σταυροκοπήθηκε πάλι σὰν βρέθηκε στὸ δρόμο. Τότε κατάλαβε πῶς κρύωνε... Δεκέμβρης καιρὸς καὶ ψιχάλιζε νερόχιανο. Χτυπήσανε μὲ ρίγος τὰ ξεδοντιασμένα σσιγόνια της, σπαρτάρησε ἡ ραιχοκοκαλιά της... Μπῆ...ρ... πάει, θ' ἄρρωστήσει. Σταιμάτησε ἓνα ταξὶ ποὺ περνοῦσε κι ἔπεσε στὸ βάθος του...

—Στὸ χαμάμ... Δυὸ βήματα... Νὰ ἐδῶ παρακάτω... Καὶ κλείσε τὸ παράθυρο, μὲ πούντισσες... Ὁ σωφὲρ τὴν κύτταξε περίεργα.

—Καλὲ σὺ θειά... Στὸ χαμάμ πὰς ἢ γυρίζεις!...

—Κύττα τὴ δουλειά σου ἐσύ! Ὡχ! στέναιξε κι ἔκλεισε τὰ μάτια της. Τὴν ἔπιασε ρίγος, ρίγος... Τρο...ρ... μόνο τὸ χαμάμ θὰ μέ γιάνει τώρα... Νὰ πέσω στὸ κορεπτὸ μάρμαρο... Ἀχ... Στὸν ἀχνό... στὸν ἀχνό... στὴν πύρα, στὸ σύννεφο, ὅλα θὰ μοῦ περάσουν. Καὶ τράβηξε κατ' εὐθείαν στὴν ντουλάπα ποὺ ἦταν κρεμασμένα τὰ ρούχα της...

Ψάχτηκε, ξανοψάχτηκε τίποτα. Αὐτὴ τὴ φορὰ ἄφησε τὰ κλειδιά τῆς ντουλάπας πάνω στὸ παροπτετό τῆς ἡλεκτροικῆς κουζίνας, πλάϊ στὴν κατσαρόλα μὲ τὰ κοιμμένα ἀρνίσια κεφάλια ποὺ τὴν κύτταζαν μὲ τὰ γουρλωμένα μάτια τους ἀπελπιστικά, κοροϊδευτικά.

Καὶ ἡ κυρ' Ἀνέτα λυποθύμησε...

Τὸ ἄχυρο

Εἶναι μιὰ ἀπ' τὶς πιὸ σημαντικὲς μορφές τῆς σημερινῆς Γερμανικῆς ποίησης. Ἔκανε τὴν ἐμφάνισή της στὰ γράμματα μὲ λυρικὰ ποιήματα, διηγήματα καὶ δοκίμια.

Τὸ χαρακτηριστικὸ στὸ ὄφος της, εἶναι ἡ χάρη καὶ ἡ θέρμη στὴ γλῶσσα. Αὐτὴ τὴ γλῶσσα τὴ μεταχειρίζεται μὲ μετρημένη τυπικὴ αὐστηρότητα. Γεννήθηκε στὴν Καρλσρούε τὸ 1901. Σὲ ἡλικία 24 ἐτῶν πωντρεύτηκε τὸ Βιεννέζο ἀρχαιολόγο Γκουίντο Φράιχρ φον Κάσνιτς Βάνιμπεργκ. Ἡ Μαρία Λουίζα Κάσνιτς ζεῖ σήμερα στὴ Φρανκφούρτη καὶ ἀπὸ τὸ 1959 κατέχει τὴν ἄδρα τῆς Ποιητικῆς στὸ Πανεπιστήμιο Γκαίτε τῆς Φρανκφούρτης. Κύρια ἔργα της: «Ἀγάπη ἀρχίζει», «Ἑλίσσα», «Ἑλληνικοὶ Μῦθοι», «Ἄνθρωποι καὶ πράγματα 1945», «Χαρὸς τῶν πεθαμένων καὶ ποιήματα τοῦ παρόντος», «Μουσικὴ τοῦ Μέλλοντος», «Ρωμαϊκὲς παρατηρήσεις».

Λίγο πρὶν ἀπὸ τὶς δώδεκα τὸ μεσημέρι βρῆκα τὸ γράμμα. Ἀλτρινὰ τὸ βρῆκα, χωρὶς νὰ τὸ ζητήσω, χωρὶς νὰ τροβήξω ἀπὸ τὴν τσέπη, μὲ τὸ ξεσκόνισμα τῆς φορεσιᾶς. Ξεπρόβαλε μέσα ἀπὸ ἓνα βιβλίο, καὶ τὸ βιβλίο δὲν ἦταν ἐπάνω στὸ τραπέζακι τῆς νύχτας τοῦ Εὐτύχιου, ἀλλὰ ἐπάνω στὸ τραπέζι, μέσα στὸ κοινὸ συνηθισμένο οἰκογενειακὸ δωμάτιο, στὸ τραπέζι ὅπου ὑπάρχουν πάντα οἱ ἐφημερίδες, καὶ ποὺ εἶναι στὸν καθένα προσιτές. Καὶ δὲν διάβασα ὁλόκληρα τὸ γράμμα, παρὰ μόνο τὶς πρῶτες γραμμές: «Ἔχω τόσο μεγάλη λαχτάρᾳ γιὰ σένα, ἀγαπημένη καρδιά!». Στὴν ἀρχὴ δὲν κατάλαβα αὐτὲς τὶς λέξεις ἐντελῶς, ἤθελα νὰ δῶ μόνο τὴ γραφὴ, μιὰ ἐλεύθερη γραφὴ μὲ μεγάλες ωραίες βώσεις, καὶ ποὺ καὶ ποὺ μὲ διαστήματα ἀνάμεσα στὰ ψηφία, σημάδι δειλίας σκέφθηκα, κι ἔπειτα κατάλαβα γιὰ πρώτη φορὰ, τί ἦταν ἐκεῖ ἀπάνω, καὶ ἔπρεπε νὰ γελάσω, ἂν καὶ φυσικὰ δὲν ὑπῆρχε τίποτα γιὰ νὰ γελάσω. Στὴ σκέψη πῶς τὸ γράμμα θὰ μπορούσε νὰ εἶχε σταλεῖ στὸν Εὐτύχιο, ἔφθασα μόνο ὕστερα ἀπὸ λίγες στιγμές. Ἐπειτα, δὲ διάβασα τίποτα πέρα πέρα, μόνο ὡς τὸ τέλος τῆς σελίδας, καθαρὲς τουφεκὲς λέξεις, κι ὕστερα ξανατάπησα τὸ γράμμα, κι ἔκλεισα πάλι τὸ βιβλίο. Πῆγα στὴν κουζίνα

καὶ σκέφθηκα· κι ὅμως ἐδῶ κάτι πρέπει νὰ ἔγινε, δὲ γράφουν ἔτσι δὰ στὴν τύχη. Ἀρχισα τὶς προετοιμασίες γιὰ τὸ μεσημεριάτικο φαγητό, νὰ δέσω τὴ μπροστοποδιά, λίπος στὸ τηγάνι, τὴ μηχανὴ γιὰ τὸ κόψιμο τοῦ κρεμμυδιοῦ, στρογγυλὸ γυάλινο σπιτάκι, ποὺ κοπανάει καὶ γυρίζει, δὲ χρειάζεται νὰ πιάνει κανέναν καθόλου τὰ κρεμμυδία, δὲ χύνεις δάκρυα πιά. Μὰ κι ἀλλιῶτικα πιά δὲ χύνεις δάκρυα. Τὸ νὰ κλαῖς εἶναι ξεπερασμένο πράγμα, ῥίπως παλαιότερα ἢ λιποθυμιά, τὴν ἐποχὴ τῶν γιαιγιάδων· ἀλλ' ἀμέσως στεκόνταν ἐκεῖ κοντὰ ἢ ὑπὲρ· ῥέτρα ἢ καμμιά παχειὰ μαγεύρισσα γιὰ νὰ σὲ πιάσει· καὶ νὰ χαλαρώσει τὶς κορδέλλες τοῦ κορσέ καὶ νὰ πεῖ: μὴ τὸ παίρνετε τόσο κατὰκαρδα, ἔτσι εἶναι οἱ ἄνδρες, ὁ δικός μου δὲν ἦταν διαφορετικός, ἢ ἀπλῶς: καμμένη εὐγενικὴ Κυρία. Δὲ λιποθύμησα οὔτε ἔκλαψα, τὸ λίπος τσιρτσιρίζε τόσο κωμικά, καὶ βέβαια δὲν ὑπῆρχε καμμιά αἰτία γιὰ κλάσιμο. Λοιπὸν, σκέφθηκα, τώρα τὸ κρέας ἀπ' τὸ ψυγεῖο, ἄνοιξε τὴν πόρτα κλείσε τὴ πόρτα, ἓνας κωμικὸς θόρυβος εἶναι αὐτὸ τὸ κλείσιμο μὲ τὶς πόρτες τοῦ ψυγείου μαλακὸς καὶ κροταλιστός, ἀλλὰ σίγουρος, σὰ νὰ εἶναι αὐτὸ γιὰ τελευταία φορά. Γιὰ τελευταία φορά ψυγεῖο, γιὰ τελευταία φορά νὰ φᾶς τὸ μεσημέρι μαζί. Πῶς πέρασες; τηλεφώνησε κάποιος, ὅλα τὴν τελευταία φορά. Μὰ γιατί ἀλήθεια; Τὶ ἔγινε λοιπὸν; Τίποτα δὲν ἔγινε, πολλὰ ἔγιναν· χτύπημα δέχτηκα, καθὼς τ' ἀρπάζει κάποιος σὲ μιὰ λειψή σχέση, μόνο ποὺ δὲ θέλω νὰ τὸ πάρω σὰν ἀληθινό. Ὁχι, δὲ θέλησα νὰ τὸ πάρω σὰν ἀληθινό, ἔβαλα τὸ κρέας στὸ τηγάνι, τὰ κοψίδια, γυμνὴ κόκκινη κοιλιὰ, ὁμορφὴ χρυσοκάστανι, τώρα, γυμνὴ κόκκινη πλάτη, ὁμορφὴ καστανή.

Ὁχι, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ γίνω καικιά, σκέφθηκα, καὶ τράβηξα τὸ τηγάνι, καὶ κάθησα στὸ τραπέζι, γιὰ νὰ καθάρισω τὶς πατάτες, μὰ καὶ γιὰ νὰ σκεφθῶ πάλι, καὶ ὅταν καθάρισα τὴν πρώτη πατάτα, θύμωσα πολὺ καὶ σκέφθηκα· μπορῶ νὰ τὸ ἐπιτρέπω αὐτὸ κάπως στὸν ἑαυτό μου, ὁ. Εὐτύχιος ὅμως ὄχι. Μπορῶ νὰ ἐπιτρέπω στὸν ἑαυτό μου, νὰ στρέφουν οἱ ἄντρες τὰ κεφάλια, ἀπρὸ ὅλα πιά εἶναι ψευτιά, τίποτα παρὰ ἀνοησίες καὶ πασσατέμπος, καὶ μόνο γιὰ μιὰ στιγμή, νὰ βλέπει κανένας τὰ ξένα μάτια ν' ἀστράφτουν, νὰ ξέρει πῶς ἀγαπιέται. Ἀκριβῶς ὅμως οἱ ἄντρες εἶναι ἀλλιῶς, στοὺς ἄντρες αὐτὸ δὲν ἀρκεῖ. Ἐξὴ πατάτες καθάρισα, κι ἔπειτα σταιμάτησα, γιατί δὲν πεινούσα, καὶ μόνο μιὰ ἤθελα νὰ φάω, γιατί αὐτὸ δὲ θὰ τραβοῦσε τὴν προσοχή, κι ὁ Εὐτύχιος ὅπωςδὴποτε δὲν ἔπρεπε νὰ παρατηρήσει τίποτα καὶ δὲν ἤθελα μὲ κανένα τρόπο νὰ μιλήσω γιὰ τὸ γράμμα, γιατί ξέρω πιά πῶς τὰ λόγια εἶναι κάτι τὸ φοβερὸ καὶ πρῶτα—πρῶτα κάτι ποὺ προσφέρει κάποιος μὲ λόγια εἶναι ἀληθινό, πέρα γιὰ πέρα. Ἐβγαλα λοιπὸν τὴν ποδιά καὶ πῆγα στὴν κρεβατοκάμαρα, γιὰ νὰ τακτοποιηθῶ καὶ νὰ παίξω τὴν εὐτυχισμένη νέα γυ-

ναῖκα, καὶ πιὸ ὕστερα θὰ βλέπουμε. Ἀκριβῶς ὅμως ὅταν πέρασα τὸ διάδρομο, χτύπησε τὸ κουδούνι. Στὴν ἀρχὴ δὲν ἤθελα νὰ ἀνοίξω καθόλου γιὰ ὅλον τὸν κόσμον, γιὰτὶ ξαφνικὰ μ' ἐπίασε μιὰ ἀγωνία γιὰ τὸν καθένα ποὺ θὰ μπορούσε νὰ εἶχε ἔλθει ἐκεῖ. Ὑστερα ὅμως ἀνοίξα, καὶ ἦταν μόνο ἓνα μικρὸ πακέτο ἀπ' τὸ φαρμακεῖο, ἀφημένο· τὸ ἀνοίξα καὶ τοποθέτησα τὰ πράγματα στὸ μπάνιο. Τώρα πρέπει νὰ τὰ μόθει αὐτὴ ὅλα σκέφτηκα, τὶ λογιῆς σαπούνι, τὶ λογιῆς ὀδοντόπαστα, καὶ στὴν ξυριστικὴ μηχανὴ ὑπάρχει ἓνα τέχνασμα, ἂν δὲν τὸ ξέρεις, δὲ δουλεύει. Νὰ ἐτοιμάζει τὸ κρεβάτι, κι αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ μάθει αὐτὴ, γιὰ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καλοστρωμένο, καὶ τὴ θερμοφόρα ἐντελῶς ἀπὸ κάτω, μὰ ἴσως νὰ μὴν τὴ χρειάζεται· πιά αὐτὸς καθόλου. Θερμοφόρα! Μὰ τὶ λὲς ἐκεῖ, ἀγαπούλα μου, δὲν εἶμαι δὲ καὶ γέρος. Ὅχι, φυσικά, τίποτα δὲ θέλει νὰ εἶναι τὸ ἴδιο μ' αὐτὰ ἐδῶ, οὔτε σαπούνι, μὲ λεβάντα οὔτε σκληρὴ ὀδοντόβουρτσα, ὅλα διαφορετικά, ὅλα νέα. Ἀκόμη μιὰ φορὰ τὰ πάντα ὀλακαίνουργα. Ἔτσι μίλησα μὲ τὸν ἐαυτό μου, ἐνῶ κάθησα στὴν ἄκρῃ τῆς μπανιέρας καὶ κοίταξα στὸν κοθρέφτη. Ὅχι πιά ἐντελῶς νέα, κάμποσες ρυτίδες ἀπ' τὸ γέλιο, τὴ σκέψη, ἀπ' τὴ ζωὴ ἀπλῶς, ἀπ' τὸ χρόνο ποὺ περνᾷ. Οἱ ρυτίδες εἶναι σὰ ἱερόμοι πάνω σ' ἓνα γεωγραφικὸ χάρτη καθαρὰ κοινοὶ δρόμοι μαζί του. Ἀλλὰ δὲ σκέφθηκα ἂν ἡ γυναῖκα ποὺ τοῦ ἔγραψε τὸ γράμμα, θὰ μπορούσε νὰ εἶναι νεώτερη ἀπὸμένα, καὶ δὲν πέρασε καθόλου ἀπ' τὸ μυαλό μου, ποῖα θὰ μπορούσε νὰ εἶναι, μοῦ ἦταν ἀδιάφορο. Ἐπλυνα τὸ πρόσωπό μου κι ὕστερα, πραγματικά, πήγα στὸ ὑπνοδωμάτιο, καὶ ἐν τῷ μετὰ σκέφθηκα: ἔπρεπε νὰ μοῦ ἀφήσει τὸ σπῆτι, μὰ τὴν ἀλήθεια, πολὺ ὠραῖο θὰ ἦταν αὐτό, οὐ τέλος δὲ μπορεῖ νὰ τὴν πλαγιαίνει στὸ κρεβάτι μου καὶ γενικά, ὅποιος θέλει νὰ φύγει, ἀλλάζει σπῆτι. Ἄν κρατήσω τὸ σπῆτι, μπορῶ νὰ ἐνοικιάσω τὸν προθάλαμο παραδείγματος χάριν, μπορεῖ ἐκεῖ δὲ στὴ γωνιά νὰ στήσει κανένας ἓνα μικρὸ κρεβάτι, ὑπάρχει κι ἓνα χαριτωμένο σκέπασμα ἐκεῖ δὲ ἀκόμη. Τὸ ντουλάπι ἀπὸ τὴν αὐλὴ πρέπει νὰ τὸ μετακινήσει κανένας σὲ ράφια γιὰ τὰ ἀσπρόρουχα, καὶ ν' ἀγοράσει ἓνα σίδερο γιὰ τὰ φορέματα. Ἡ λάμπα μὲ τὴν πράσινη ὀμπρέλλα, ὄχι, αὐτὴ δὲν ταιριάζει, πρέπει νὰ ντύσω τὴν ὀμπρέλλα ἀλλιώτικα. Πρέπει ἀκόμη ν' ἀγοράσω χαρτί γιὰ τὸ ντουλάπι, ἐκεῖνο τὸ ὁμορφὸ ροδαλὸ μὲ τὶς κυματιστὲς γραμμές, ἢ ἐκεῖνο μὲ τὰ κοραιβάκια, αὐτὸ πιά τὸ ἐπιθυμοῦσα ἀπὸ πολὺν καιρό. Κοροϊδεύω ὕστερα τὸν ἐαυτό μου γι' αὐτὲς τὶς σκέψεις. Τὶ μπορεῖ, τὸ πᾶν, νὰ περάσει ἀπ' τὸ μυαλό κανενός, ἀλήθεια, κι ἴσως τὸ γράμμα εἶναι ὀλόκληρο ποῖλό, κι ἴσως ὅλα πιά εἶναι περασμένα, ἐδῶ καὶ πολὺν καιρό. Ἐπειτα πέρασαν ἀπ' τὸ μυαλό μου οἱ συμβουλὲς ποὺ γιὰ κάτι τέτοιες περιπτώσεις τῆς ζωῆς ὑπάρχουν πάντα στὰ γραμμαποκιθῶτια τῶν γυναικείων περιοδ-

κῶν, οἱ συμβουλές ἀπὸ κάποια ποὺ ὀνομάζεται θεία Ἄννα ἢ θεία Αἰμιλία. Δηλαδή, πῶς πρέπει νὰ στρώσει κανένας ἐξαιρετικὰ ὁμορφα τὸ τραπέζι, νὰ βάλει τὸ ὀλοκαίνουργο φόρεμά του, καὶ νὰ κτενίσει μὲ χόρη τὶς ἀφέλειες, καί: δὲ θὰ ἤθελες ἓνα ποτήρι κρασί, λατρεία μου; σήμερα ἔχω διάθεσὴ νὰ γιορτάσω. Ἐν τῷ μεταξύ χτύπησε τὸ τηλέφωνο, ἀλλὰ μόνο γιὰ μιὰ φορά, καθὼς συμβαίνει κάποτε, ὅταν παρὰτῆρεϊ κάποιος πῶς ἔγινε λάθος στὸν ἀριθμὸ καὶ κατεβάζει ἀμέσως πάλι τὸ ἀκουστικό. Μοῦ πέρασε ὅμως ἀπὸ τὸ μυαλό, πῶς ἦταν πολὺ δυνατεὸ νὰ τηλεφωνεῖ ὁ Εὐτύχιος ἀπ' τὸ γραφεῖο. Καὶ γιατί ἔτσι ξαφνικὰ ἦρθαν δέγκρυα στὰ μάτια; Μὰ αὐτὸ δὲν πειράζει, δὲ μὲ βλέπει. Ἀκούει μόνο τῇ φωνῇ μου, καὶ ἡ φωνή μου εἶναι πέρα γιὰ πέρα τρυφερὴ καὶ χαρούμενη. Τί λές; Δὲ θὰ ἔλθεις γιὰ φαγητό; Ἄν πειράζει αὐτό; Ἀλλὰ φυσικὰ ὄχι. Δὲν πειράζει καθόλου. Βέβαια εἶμαι χαρούμενη. Ἐχω νὰ σιδερῶσω ἀκόμα, καὶ θὰ ἤθελα νὰ πάω στὸ κουρεῖο ἀργότερα. Ὅχι, δὲν ἐτοίμασα τίποτα τὸ ἰδιαίτερο. Οὔτε καν ἄρχισα νὰ μαγειρεύω. Εἶσαι καλά, λατρεία μου; Ἐγώ; Θαυμάσια. Ναί, ὥραία ἡμέρα. Λοιπὸν τὸ βράδυ καί...

Ναί, αὐτὸ ἤθελα νὰ κάνω ἐντελῶς ἐλαφρὰ κι ἐλεύθερα. Κι ἔτσι πάλι ἤθελα νὰ μιλήσω μαζί του, ἂν ἐρχόνταν.

Στ' ἀλήθεια θάπρεπε τῶρα νὰ εἶναι ἐκεῖδαι. Ἦταν μία κοὶ μιστὴ περασμένες, καὶ πάντα ἐρχόνταν πρωτύτερα ἀκριβῶς στὸ σπίτι. Καὶ πάντα εἶχε μεγάλῃ ὄρεξὴ τὸ μεσημέρι, καὶ ἤξερε πῶς τὴν ἡμέρα ὑπῆρχε φιλέτο, ποὺ τὸ ἔτρωγε πάρα πολὺ εὐχάριστα. Ἴσως ἔρχονταν τόσο ἀργά, γιατί καθόνταν ἀκόμα μαζί της σὲ κάποιο μπάρ κι ἔπινε κάτι, κι ἀκριβῶς τῶρα ἴσως κοίταζε τὴν ὥρα κι ἔλεγε: Εἶναι μία καὶ μιστὴ περασμένες, οὕτῃ προοιμνεῖ, πρέπει νὰ πάω στὸ σπίτι.

Αὕτῃ προοιμνεῖ, σκέφθηκα. Αὕτῃ εἶμαι ἐγώ. Δὲ χρειάζεται νὰ μὲ περιμένουν. Μὲ φοβοῦνται. Ἀλλὰ δὲν εἶναι αὐτὰ τὸ σπουδαιότερο. Τὸ σπουδαιότερο εἶναι τὸ τρίτο πρόσωπο. Ἐγὼ εἶμαι τὸ τρίτο πρόσωπο. Τὸ τρίτο πρόσωπο, τὸ κοκκὸ πρόσωπο, ὁ ταραξίας, «αὕτῃ»! Εἶμαι τὸ κίτρινο λουλούδι μὲ τὸ ἓνα παρὰξενον ἀνθόφυλλο καὶ τῇ μακρὰ κόκκινη γλῶσσα, καὶ τῶρα, αὐτὸ τὸ κοκκὸ πνεῦμα, πρέπει νὰ μὲ ρίξει ἀκρόμῃ μιὰ φορά στὴ παγίδα, μικρὸ ὀρεκτικό, τόννος μὲ μπιζέλια, μάλιστα, θεία Αἰμιλία, πολλές εὐχαριστίες γιὰ τὴν κοιλὴ συμβουλή. Αὐτὸς ὁ εἰρηνοχალαστής! Δὲν θὰ τὸν ἐμποδίσει τίποτε νὰ πετάξει τὸ μοχαίρι καὶ τὸ πηροῦνι καὶ νὰ πεῖ: Συγνώμην ἀλλὰ δὲν σ' ἀγαπῶ πιά, συγνώμη, ἀλλὰ παρακαλῶ, ἄφησέ με ἐλεύθερο.

Φυσικὰ ἤθελά νὰ τὸν ἀφήσω ἐλεύθερο. Παρακαλῶ, πήγαινε μόνο, νένος ἄνθρωπος δὲ χρειάζεται τὸν ἄλλον στὴ ζωὴ, οὔτε τὸ σπίτι χρειάζομαι καὶ διὲ θέλω χρήματα ἀπὸ σένα. Μπορῶ νὰ ἐργάζομαι στὸ παλιό μου γραφεῖο, θὰ μπορούσα νὰ τὸ εἶχα κάνει αὐτὸ ἀπὸ καιρὸ

πιά, ἀλλὰ δὲν τὸ θέλησες ἐσύ. Λοιπὸν ἔνα γραφεῖο εἶναι κάτι τὸ συμπαθητικό. Καλημένα, Κύριε Σνάιντερ, πολὺ ταχυδρομεῖο σήμερα; Καλημέρα, δεσποινὶς Λιλί, πῶς τὰ πάμε, καλύτεροι μὲ τὸν ὁδοντόπονο; Κύριε τῶν οὐρανῶν, δὲ μποροῦν νὰ βάλουν κι ἐδῶ μιὰ θέρμανση; Τί ἤθελα νὰ πῶ; Ἄ ναι, ἡ γιορτὴ γιὰ τὰ γενέθλια τοῦ Διευθυντοῦ..

Αὐτὸ μού πέρασε ἄπ' τὸ μυαλό, ἐνῶ στάθηκα στὸ παράθυρο καὶ κοίταζα ἔξω, ἀλλὰ ἀνάμεσα ἄπ' τὶς κουρτίνες, γιὰ νὰ μὴ με δεῖ ὁ Εὐτύχιος νὰ στέκομαι ἐκεῖ.

Ἔτσι ἦταν μιὰ τόσσ ὥραία ἡμέρα τοῦ Φλεβάρη, ἀστραφτερὴ καὶ σπιθοβάλα, καὶ ξανά κάθε χρόνο λησιμονιέται, πόσο δυνατὸ μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ φῶς τὸ Φλεβάρη, καὶ τῶρα κυλοῦν τὰ φλογερὰ κάρρα ἀπὸ τὰ βουνά, καὶ πετοῦν τὶς ἄσχημες ἀχυρένιες κοῦκλες μὲς στὰ πηγᾶδια, καθὼς κάποτε τὸ εἶδαμε μαζί, ὁ Εὐτύχιος κι ἐγὼ. Πέρασαμε πιὰ καὶ ζήσαμε πολλὰ μαζί, τὸ κάθε λαμπρό, καὶ τῶρα ἴσως δὲ θέλει πιὰ τίποτα νὰ θυμάται ἀπ' αὐτά, τῶρα πιὰ μπορεῖ τὸ κάθε ἔνα νὰ μὴν ἔχει καμμιά δύναιμη, καὶ νὰ εἶναι φοικτὸ καὶ πεθαμένο, αὐτὸ εἶναι τὸ χειρότερο πρὸ παντός, νὰ μὴ μπορεῖ πιὰ τὸ μέλλον νὰ δίνει, μὰ καὶ τὸ παρελθὸν ἐπίσης, πὰν πετιέται εὐθὺς μαζί στὰ πηγᾶδια, ἡ σιχαμερὴ, κίτρινη ἀχυρόκουκλα, τῶρα θὰ ῥθεῖ ἡ ἀνοιξη, τῶρα θὰ γίνουν ὅλα καινούρια.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἔπρεπε νὰ κάνω δυὸ φορές ἕνα βῆμα πίσω, γιὰ τὶ πέρασαν γνωστοί, ὁ κρατικὸς Σύμβουλος Βέρλε, ἀπὸ δίπλα, καὶ ἡ Κυρία Ζαῖντενσπίνερ, ἀριθμὸς πέντε. Φαντάστηκα πῶς θὰ μιλοῦσαν: Ἔχετε πιὰ ἀκούσει, ἡ κακόμοιρη ἡ Κυρία.. Κι ἔνιωσα ἄσχημα, γιὰ τὶ δὲ μπορῶ νὰ ὑποφέρω τὴ συμπὸνα. Συμπόνια εἶναι ζεστὸ ζουμί μὲ κοιμμάτια πάχος, καὶ μιὰ φοδερὴ ξιπποσιὰ, στὸ κάτω—κάτῳ τὶ εἶνα· ἡ Κυρία Ζαῖντενσπίνερ, γιὰ νὰ ἐπιτρέψει σ'αὐτὴ ἐαυτὴ νὰ μὲ συμπονεῖ; Σὲ περίπτωσι θανάτου, γιὰ τὸ χατήρι μου, τότε προσωπικὰ στὸ ἔργο θὰ εἶναι ὁ καλὸς Θεός. Τότε πιὰ καμμιά ἀπογοήτευση, τότε νά, γύρισε ἐκεῖνος, γλυκάλογα στὰ χεῖλη, μοῦ ἤσουν τὸ πᾶν, καὶ τὸ πᾶν ἦταν ὥραϊο. Ἐπειτα δὲ γίνεται, αὐτὴ ἄφησε τὸν ἐαυτὸ τῆς ἀρκετὰ τὸν τελευταῖο καιρὸ νὰ χασθεῖ, κι' ἀληθινὰ δὲν μπορεῖ νὰ τὸν κακολογήσουν.

Ἄχ, ἀνοησίες! σκέφθηκα σχετικὰ μὲ τοὺς γειτόνους. Δὲν θὰ ἔτρεγα κοντὰ τοὺς κι νὰ παρᾶπονεθῶ, ὅπως ἔκανε κάποτε ἡ Χέρτα, καὶ νὰ πῶ: Ὑστερα ἀπὸ τόσα χρόνια συζυγικῆς ζωῆς, καὶ τοῦ ἔμενα πάντα μιὰ καλὴ σύζυγος, μπορεῖτε νὰ τὸ καταλάβετε αὐτό; Γιατί, φυσικά, στὸν Εὐτύχιο δὲν ὑπῆρξα καλὴ σύζυγος, ἀλλιῶς δὲν θὰ ἤθελε νὰ φύγει καὶ δὲν θάφημε νὰ τοῦ γράφουν τρυφερὰ γράμματα, κι ἴσως ὁ ἴδιος νὰ γράφει τρυφερὰ γράμματα, καὶ νὰ φοβάται νὰ γυρίσει σπῆτι, καὶ καθὼς εἶπα νὰ φοβάται αὐτὴ μόνο.

Ἐν τῷ μεταξὺ κοιτάξαι ἔξω ἀπ' τὸ πορτάφυρο, καὶ καιμινὰ φορὰ ἦλθε ἓνας ἄντρας ἐκεῖ δὲ στὴ γωνιά, κι εἶχε τὸ ἀνάστημά του, τὸ βήμα του κι ἓνα βαθιγάλανο χειμωνιάτικο πανωφόρι, καὶ πῆδηξε ἡ καρδιά μου, ὅπως ὅταν ἀπογειώνεται ξαφνικὰ ἓνα ἀεροπλάνο, καὶ προσπάθησα νὰ φτιάξω ἓνα ὠραῖο πρόσωπο, κι εἶδα πῶς δὲ μπορῶ πιά. Ὁ ἄντρας ἦλθε πιὸ κοντὰ καὶ δὲν ἦταν ὁ Εὐτύχιος, ἀλλὰ ἓνας ξένος, καὶ σκέφθηκα τί κωμωδία, καὶ μπορούσα μὰ τὴν ἀλήθεια νὰ φύγω πρὶν ἔλθει ἐκεῖνος. Μπορούσα νὰ πάω στὴν πόλη καὶ νὰ καθίσω σ' ἓνα καφενεῖο, στὸ θλιβερό, τὸ σκονισμένο, κοντὰ στὸ χρηματιστήριο, ἐκεῖ εἶναι τόσοι πολλοὶ καθρέφτες, ἐκεῖ κάθαιμι ἑκατὸ φορές, ἑκατὸ φορές, ἐγὼ ἡ ἴδια παραπημένη γυναίκα.

Ἐκεῖ θὰ μπορούσα νὰ ξεφυλλίζω τὰ περιοδικά, καὶ νὰ καπνίζω, καὶ νὰ κοιτάζω ψηλὰ τὸν ἄέρα, περνᾷ κανένας λίγες ὥρες ἔτσι. Κι ὕστερα ἀπὸ λίγες ὥρες θὰ μπορούσα νὰ πάω σ' ἓνα κινηματογράφο, μιὰ παραίστασις κι ἀκόμα μιὰ, κι ὕστερα νὰ, ἔγινε πιά νύχτα. Νά, ἔγινε πιά νύχτα, καὶ ὁ Εὐτύχιος πρέπει νὰ καλέσει τὴν ἀστυνομία, πολὺ δυσάρεστο θὰ τοῦ εἶναι αὐτό. Ἡ γυναίκα σας, λέτε, ἔφυγε; Πῶς παρακαλῶ; Τί φοροῦσε; Ναι, αὐτὸ δὲν τὸ ξέρω.

Σὲ λίγο ἦταν δύο ἡ ὥρα, καὶ δὲ μπορούσα πιά νὰ στέκομαι. Κάθησα σὲ μιὰ καρέκλα κι ἄνοιξα τὸ ράδιο, κι ὅπως πάντα, ὅταν θέλει κανένας ν' ἀκούσει κάτι τὸ διασκεδαστικὸ καὶ τὸ ξένοιαστο, ἦλθε τὰ ὕψη τῶν ὑδάτων, ὅλα τὰ ποτάμια τῆς χώρας, γιὰ νὰ διαλέξω, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁ Βέξερ ἔχει γιομίσει νερά, ἀλλὰ ὁ Βέξερ εἶναι πολὺ μακριὰ ἀπ' ἐδῶ. Κι ὕστερα ξανά χτύπησε τὸ τηλέφωνο, ἀλλὰ τῶρα ὄχι μιὰ μονοδική φορὰ. Κι ἀτάλαξα, αὐτὴ τὴ φορὰ ἦτον ἀληθινὰ ὁ Εὐτύχιος, κι ἔτσι ἦταν. Κι ἀκόμη θυμήθηκα ἀκριβῶς τί ἤθελα νὰ τοῦ πῶ, καθὼς εἶχα δοκιμάσει πρωτύτερα, σιγανὴ φωνή, γλυκειὰ—συρτὴ φωνή, ἀλλ' ἀκριβῶς τὴν ἴδια στιγμὴ ἐνίωσα τόσο ἄσχημα γιὰ τὸ θλιβερό καφενεῖο καὶ τὰ ποτάμια, καὶ τὴν ἀστυνομία, κι ἔγιναν ἐντελῶς διαφορετικά, καὶ μάλιστα ἔτσι δά:

Ἄχ ἔτσι, ἐσύ εἶσαι! (ψέμμα, ψέμμα!).

Τί λές, δὲ θάρθεις γιὰ φαγητό; (Δὲ βρίσκω τὸν κατάλληλο τόνο!).

Κι ὅμως καταλαβαίνω καλά, κάνει ἓνα θαυμάσιο καιρὸ. Δὲ σὲ νοιάζει γι' αὐτό; Ὁχι, φυσικὰ ὄχι.

Εἶμαι παρξενή; Πῶς εἶμαι παρὰξενή;

Ὁχι, δὲν ἔγινε τίποτα. Τούλάχιστον τίποτα, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ σ' ἐνδιαφέρει.

Γιατί ὄχι; Πιστεύω, αὐτὸ τὸ ξέρεις καλύτερα ἀπὸ μένα. Καὶ τὰ λοιπά! Πάντα σ' αὐτὸν τὸ φριχτὸ πειραχτικὸ τόνο, ποὺ δὲν ἤθελα, ἀλλὰ ἔτσι μίλησε αὐτὴ ἀπὸ μέσα μου, ἡ ἀχυρόκουκλα, ἔτσι φριχτὰ καὶ βαρειά, ἔτσι ἀντιπαθητικά, καὶ στὸ τέλος μίλησα μόνο καὶ μόνο

για νὰ πετάξω τ' ἀκουστικό, για νὰ γίνεῖ τέλος, τέλος μὲ ὅλα. Καὶ ἐπειδὴ ἐκεῖνος δὲν πετοῦσε τὸ ἀκουστικό, ἔγινα ἀπλῶς σικωπηλὴ πέρα για πέρα σικωπηλὴ, μὲ τὶς κόγχες τῶν αὐτιῶν τεντωμένες. Εἶσαι ἀκόμα ἐκεῖ; Ἐρώτησε ἐντελῶς ἀγαπημένα, ἐντελῶς ἀθῶα, καὶ στὸ τέλος βολέφτηκε αὐτός, βολέφτηκα κι ἐγώ, καὶ στάθηκα ἐκεῖ καὶ μίσησα τὸν ἑαυτό μου, καὶ μίσησα κι αὐτόν, γιατί αὐτὸς ἦταν φταίχτης ποὺ ἔγινε ἔτσι ἐγώ, τρίτο πρόσωπο, κακὸ πρόσωπο, ἀχυρόκουκλα πεταμένη στὰ πηγάδια, ἀντίο. Κι ὕστερα σκέφθηκα, θὰ μπορούσα μιὰ χαρὰ νὰ διαβάσω ὡς τὸ τέλος τὸ γράμμα, τώρα ἤμουν ἔτσι, ὅπως αὐτὴ φαντάζονταν τὸν ἑαυτὴ της, κι ἴσως πάντα τέτοια νὰ ὑπῆρξα, ὁσο καιρὸ ζοῦσα ὀλάκερο τὸ χρόνο. Πῆγα λοιπὸν στὸ δωμάτιο, κι ἄρπαξα τὸ γράμμα μέσα ἀπ' τὸ βιβλίο, ἀναψαί ἕνα τσιγάρο. Πρὸ πολλοῦ θάπρεπε νὰ τὸ εἶχα κάνει αὐτό, καὶ γιατί ὀλοένα σκέπτομαι τὰ δυὸ πατώματα; Κι ἀπὸ πάνω δηλαδὴ δὲν ὑπάρχει εὐτυχισμένος γάμος κι ἀπὸ κάτω δηλαδὴ, ἄχ γύρνα ξανὰ πίσω.

Λοιπὸν, ἀρχίζω νὰ διαβάζω ἀκόμη μιὰ φορὰ τὸ γράμμα, πολὺ γρήγορα τὴν πρώτη σελίδα, αὐτὴ τὴν ξέρω πιά, στὴ δεύτερη ὑπάρχουν μόνο πάρα πολὺ λίγα, καὶ στὴν τρίτη καὶ τετάρτη ἐντελῶς τίποτα. Στὴ δεύτερη σελίδα ὑπάρχουν ἀκόμη, μόνο πέντε μέρες ἀκόμη ἀπομένουν, κατ' ἀκρίβειαν τέσσερες καὶ μισή. Μὴ λησιμονήσεις μόνο, νὰ περάσεις ἀπὸ τὸ πλυντήριο, τὰ πράγματα πρέπει νὰ εἶναι ἀπὸ καιρὸ ἑτοιμα. Γεῖά σου, λατρευτέ μου Φράντς, σ' ἀγκαλιάζω, πρόσεχε τὸν ἑαυτό σου, Μαρία.

Γεῖά σου, λατρευτέ μου Φράντς, πρόσεχε τὸν ἑαυτό σου, γεῖά σου λατρευτέ μου Φράντς, πρόσεχε τὸν ἑαυτό σου, ἐπανέλαβα δέκα φορές, κι ὕστερα ξέσπασα σ' ἕνα τρελλὸ γέλιο, γιατί τὸ γράμμα δὲν εἶχε σταλεῖ καθόλου στὸν Εὐτύχιο, ἀλλὰ σὲ κάποιον Κύριο ὀνόματι Φρόντς Κόφφ, τὸ ὄνομα ἦταν ἐπίσης ἐπάνω στὸ βιβλίο, καὶ τὸ βιβλίο ἦταν μιὰ πολιτικὴ οἰκονομία, κι ἐκτὸς ποὺ εἶχε δανειστεῖ αὐτὸ τὸ βιβλίο ἀπὸ κάποιον τσαπατσούλη Κύριο, ὁ Εὐτύχιος δὲν εἶχε καθόλου καμμιά σχέση μ' αὐτὴ τὴν ὑπόθεση.

Αὐτὸ εἶπα στὸν ἑαυτό μου, ἀλλὰ ἔγινε φοικτὰ κακοδιάθετη, καὶ κατ' ἀκρίβειαν θάπρεπε τώρα νὰ χοροπηδῶ, καὶ νὰ γελῶ καὶ νὰ τραγουδῶ, ἀλλὰ τίποτα. Κάθησα ἐκεῖ δὲ καὶ κοίταζα γρήγορα—γρήγορα, κι ἔγινε ἔτσι, σάμπως νὰ ἔπεσε μέσα σ' ἕνα βαθὺ πηγάδι, κι ἦταν στὸ μυαλό μου νὰ σκαρφαλώσω καὶ νὰ βγῶ πάλι ἔξω, ἀλλὰ παράξενο πρᾶγμα, δὲ θὰ φτάσω ἐντελῶς ὡς ἀπάνω, καὶ δὲ θὰ γίνεῖ πάλι ξαστεριά.

Ὅλο τὸ ἀπόγευμα προσπάθησα νὰ βγῶ μέσα ἀπ' τὸ σκοτεινὸ πηγάδι, καὶ τὸ βράδυ ἐπὶ τέλους ἤμουν τόσα καλὸ καὶ εὐθυμὸ κοριτσάκι! Κι ὅταν ἦλθε ὁ Εὐτύχιος, γέλασα καὶ εἶπα, συγνώμην, ἤμουν

τόσο απότομη στο τηλέφωνο, είχα φοβερό πονοκέφαλο, αλλά τώρα δόξα σοι ο Θεός πέρασε. Πρέπει βέβαια να πέρασε, είπε ο Εύτυχιος, το πρόσωπό σου είναι έντελώς ροδοκόκκινο. 'Αλλά ύστερ' από λίγο ξαφνικά ρώτησε, μὰ τί ἔχεις λοιπόν ἐκεῖ; Κι ἄπλωσε τὸ χέρι του καὶ τράδηξε κάτι ἀπ' τὰ μαλλιά μου, ἓνα λεπτόμακρο χλωμὸ ἄχυρο — καὶ παρσικαλῶ; ἀπὸ ποῦ ἦλθε αὐτὸ ἐδῶ;

Μεταφραστής: Δ. Γ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

JACQUE PREVERT

Τὶ ὀνειρεύσουνα

Ντυμένη, ἔπειτα πάλι ντυμένη
τέλεις τὶ ὀνειρεύσουνα
ἀπὸ τὸ κάθε τι ξεγυμνωμένη;

Ζούσαμε μ' ἔρωτα καὶ δροσερὸ νερό
ἀγαπιόμαστε μὲς σιτὴ μιζέρια
"Αφίνα τὴ γούνα μου σιτὴν κρεμάστρα
καὶ φεύγαμε πρὸς τὴν ἔρημο.
τρῶγαμε βρώμικοι καὶ πεινασμένοι
καὶ πάνω σιτῆς μαύρης ἄμμου τὸ σεντόνι
ἀκινητοῦσε ὁ δίσκος τοῦ ἡλίου.
"Αγαπιόμαστε μὲς σιτὴ μιζέρια
ζούσαμε μ' ἔρωτα καὶ δροσερὸ νερό.
"Ἡμουν ἡ ἀμφίβολή σου κυριότητα.

Τατουάζ και νεκροί

Πάνω σιὰ πεινὰ τοῦ ἀποκεφαλισμένου ἀρχηγοῦ ἦταν
τ' ὄνομα τοῦ γνωστοῦ στρατιῶτη χαραγμένο
καὶ τ' ὄνομα τοῦ ἀρχηγοῦ ἦταν σιὸ σιῆθος
τοῦ τοιφεκισμένου του ἄντρα χαραγμένο
Τὰ χέρια τους σὲ γροθιὲς συσπασμένα ἔμοιαζαν
νὰ ζοῦν ἀκόμη
Μισογυνία γεννήτρα τῶν πολέμων
Φλυζάνια καὶ ισαγέρες
Κουβάδες νεροῦ
Νεκρὰ ἀποτοίγαρά
Δυὸ σώματα κάτω ἀπ' τὰ ἐρεῖπια
μέσα σιτὴ σκοτεινιὰ τοῦ σκηνοῦ.

Μεταφραστής: ΑΛΕΚΟΣ ΜΙΤΖΑΛΗΣ

ΛΟΥΚΑΣ ΚΟΥΣΟΥΛΑΣ

Ἡ πάνω βόλτα

Ἀναπνέεις πάλι ἀναπνέεις! Δροσὶς
τῆς γῆς, πανάροχαια ψηλὰ
καὶ ἄμερα σὲ ἀνακρατοῦν
σὲ διαποτίζουν
κι εἶναι μακριὰ ὁ φθόγος γιὰ ὅλα
τᾶλλα, ψωμί
κι ἐλευθερία — ἐσὺ ἀναπνέεις!
Πέρα ἀπ' τὴν Κόλαση ἀναπνέεις
δοσὺ θῆς καὶ δὲ φοβᾶσαι τί-
ποια νὰ σκονιάψεις πάνω σὶδὲ κῦμα
ποῦ σὲ πᾶει μακριὰ
καὶ κοντὰ
πέρα καὶ δῶθε μόνον ἀνα-
σαίνοντιας!

Προδικασμένα

Τόσο πολὺ ἐπαναπαύτηκε
οἷς δύνανται τοῦ τόσου ἦσαν σίγουρος,
ὥστε ἀδιαφόρησε τελείως γιὰ τὴν εἰδήσει,
περὶ μετακινήσεων καὶ προπαρασκευῶν
σὶδὲ ἄλλο σιχατόπεδο ὁ χειμῶνας.
Κράτις ἀρχαῖος τὸ δικό του, συμπαγές,
πολὺ πᾶει νὰ λογαριάζεται ἴσα
κι ὅμοια μὲ τὴν Σκίης.

Ἔτσι ἔγινε
καὶ βροῇκε ἡ Καλοκαιρία τὴν σιχαμένη
νὰ τὸν αἰφνιδιάσει!
Ἀπ' τὴν ἔρημη Πύλη τοῦ Νοτιᾶ
γλίστησε ἡ ἄγρυπνη σφήνα τῆς βαθεῖας
σὶδὲ κορμὶ τοῦ ποῦ σπαράζει.

Χαράζει τώρα τὸ γυαλί του, σιγο-
 λιώνει τὸ σκοιάδι του...
 Μιὰ ἰδέα μόνο ἀπ' τὴν ἀνοιξή
 ποὺ ἀνεβαίνει
 ζωντανὸς κατακλυσμὸς
 κατὰ τὸν κλῆρο της!

Ἐπιθάλαμιο τῆς "Ανοιξή

Χιονίζει μὲς τῇ μεγάλῃ
 μέρα τοῦ Μάρτη μέσα σὲ φῶς
 φθορίου χιονίζει,
 πάνω σὲ μιὰ
 παιδιάστικη ἀνθρωπότητα,
 μπρὸς σιὴ φαρδιά
 πόρτα τῆς Νύφης!
 Μέσα τὴν ἐτοιμάζουν μέ-
 σα τραγουδοῦν, ἀργὰ
 τὴν ἀρματιώνουν τὴ στολίζουν
 καὶ ἡ λάμψη της
 βροίκει μακριὰ τοὺς καλεσμένους.

Ἀρχαιολογικός χώρος

Παράτησε σιὴ φλυαρία τοὺς Ὁδηγοὺς
 καὶ πάρε μόνος
 τὴ μυστικὴ κλωστή ποὺ ξετυλίγουν
 τὰ μικρὰ κόκκινα βέλη ὀλβία
 σὺν Στόχο.
 Προτοῦ σοῦ κλέβουν ὅπως τοῦ ταύρου
 λίγη λίγη τὴ δύναμη οἱ μπαντερίλλισι.
 πάρε ἀποπίσω τὴ δική σου
 Μοῖρα καὶ κλάψε τὴν.
 Ἄν εἶναι δικαιολογία καμμιὰ
 θὰ φανεῖ σὲ σένα.
 Οἱ ἄλλοι
 δουλειά τους εἶναι καὶ θὰ λένε,

θὰ ἐρωτηνεύουν.
 Ἀποδοῶ ἐσὺ χάνεσαι
 καὶ κεῖθε σὲ ἀνιχνεύουν!

Μιά ἄποψη

Κανένα μυσιήριο δὲ θολώνει
 τὸ λεπτὸ δίκτυ τοῦ νεροῦ
 πὺν παρασύρει τὸν κόσμο μου.
 Γλυκὸ τὸ σκοιάδι καὶ τὸ φῶς
 ἄφρατα τὰ Σημεῖα καὶ τέρατα.
 Κολυμποῦν ὅλα σιτὴν ὄψη τους
 ἀπλᾶ καὶ στέρεα σιδὸν αἰῶνα.

Συμβιβαστική λύση

Ἔχει κίνηση ἀπόψε
 καὶ θὰ φανεῖ ὅπου νᾶναι ἡ χρυσή
 Συντροφιά πὺν μὲ ἀνασταίνει.
 Καλύτερα ὥσπερ νὰ πηγαίνω.
 Θὰ ταλαιπωρηθῶ ἅμα μπλέξω
 ἔτσι ἀσυνήθιστος πὺν ἔμεινα.
 Ἔχω δουλειὰ κιόλας
 τὸ πρωτὶ νωρίς...

Κερδίζω ἐξάλλον τὸν Ὑπνο!
 Μικροπραΰματα φρεσικὰ ὅταν
 ἄλλα ζητᾷ ἡ ψυχὴ σου γι' ἄλλα κλαίει...
 Ὁ Ὑπνος!
 Πρᾶος, ἀνάλαφρος, ἐλευσιτικός —
 εἶναι ὅπως ὅποτε
 παρηγοριά.
 Γι' ἀπόψε λοιπὸν
 αὐτιά.

Κι αὖριο
 ἐδῶ εἵμαστε πάλι...

Τὸ φθινόπωρο τοῦ παιδιοῦ

Καλοκαίρι μου
 πὺν εἶχα συνηθίσει τὸ ροῦχο σου
 κι εἶχα τὴ θερμοκρασία σου σιὸ κομὶ μου,
 σβήνῃ μακριὰ κιάλας τὸ ἀκρογυάλι σου
 καὶ οἱ τελευταῖοι μου φίλοι...
 Ἀντισιέκουμεν ἢ παραδίνομαί,
 εἶναι ἀργὰ πιά. Γλιστροᾷ
 τὸ Φθινόπωρο πάνω μου
 τὴ μεγάλη του
 Σκιά
 κι εἶναι ἄβολες οἱ μικρὲς μέρες
 σὰν τὴν καινούργια μου
 φορεσιά,
 κι ὁμορφες πάλι
 καὶ παράξενες
 σὰν τ' ἄγνωστα πὺν ἀρμενίζουμε
 νερά...

Κατακλείδα

Ὁ Ἔρωτας
 εἶναι πάντα ἓνα μωρὸ
 καὶ ποτὲ
 δὲ θά σκληρύνει.

Δωδώνη - Λάκκα Σουλίου

Τὸ ὄνειρο εἶναι ἡ καταφυγὴ τοῦ στενημένου ἀνθρώπου. Ἐκεῖ, σὲ μιὰ πλασματικὴ πραγματικότητα, ἀπολαμβάνει ὅ,τι ἡ ζωὴ τοῦ στερεῖ.

Τὸ ὄνειρό της ζεῖ κι ἡ περιφέρειαι τῆς Δωδώνης, ἐδῶ καὶ τρία χρόνια, ἀπὸ τότε ποὺ καθιερώθηκαν οἱ παρασπάσεις στὸ ἀρχαῖο τῆς θέατρο. Οἱ πολύχρωμες ἀφίσεις, οἱ τιμητικὲς προσκλήσεις, ἡ κοσμοσυρροὴ τῶν δυὸ ἡμερῶν στὸν ἀρχαῖο τόπο, οἱ ξένοι, τὰ φῶτα, μὰ πῶς πολὺ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου τους ποὺ τὸ βλέπουν καθημερινὰ στὶς ἐφημερίδες καὶ τὸ ἀκοῦν νὰ περνᾷ ἀπὸ χεῖλη σὲ χεῖλη, ὅλοι δημιουργοῦν αὐτὴ τὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ ὄνείου, ὅπου οἱ ἄνθρωποι ἀποδεχνοῦνται καὶ ξεφεύγουν ἀπὸ τὴν ἄλλη πραγματικότητα, τὴν ὀδυνηρὴ: τὴ φτώχεια. Ἀνακαλύπτουν γιὰ πρώτη φορὰ τὴ μεγαλοπρέπεια τοῦ Τομάρου, ποὺ κάτω ἀπὸ τὴ σκιά του ζοῦν, χαϊδεύουν τὴν «ἱερή» τους γῆ, τὴν ἄγωνα, συμφιλιώνονται μὲ τὶς λιθοσουριὲς ποὺ καπεδαίνουν ἀπ' τὴν Ὀλύτσικα, ἀρχίζουν νὰ πιστεύουν στὴν πέτρα, αἰσθάνονται ἔνοχοι, γιατί ποτισμένοι ἀπ' τὸν πόνο δὲν τὴν εἶχα τιμήσει, κοιτάζου εὐλαβικὰ τὸ πουρνάρι, ἀδέρφι τῇ; ἀρχαῖας φηγού, ποὺ μονάχα διὰ νὰ προμάντεψε γι' αὐτούς.

Δὲν ξέρω ἂν εἶναι τίμιο ἢ ὄχι νὰ ξυπνᾷς ἕναν ἄνθρωπο ποὺ ὀνειρεύεται γλυκά. Ὅπως δὲν ξέρω πῶς εἶναι ὀδυνηρό. Γι' αὐτὸ δὲς περάσουμε ἀπ' τὴν ἄλλη μερὰ τῆς Ὀλύτσικας, στὴ Λάκκα—Σοῦλι, τὴ δίχως ὄνειρα.

Ἀπ' τὴ Λίππα ὡς τὸ Πολυστίφυλο, μιὰ σειρὰ χωριὰ ἀπ' τὰ πιὸ φτωχὰ τῆς Ἠπείρου, λέμε ἐμεῖς, ἔστω τῆς Ἑλλάδας. Τοῦ κόσμου! Γράψανε οἱ ξένοι δημοσιογράφοι. Ἐδῶ ἡ ζωὴ σπαιμάπησε τὴν παρεία τῆς πρὶν ἀπὸ δισκόσια χρόνια. Ἀπομόνωση ἀπ' τὸν ἄλλο κόσμο (ὁ ἀμαξιτὸς δρόμος μὲ δυσκολία φτάνει ὡς τὰ Δερβίζιανα), ἀπομύκωση ἀκόμα κι ἀπ' τὸν γείτονα, ἀφοῦ στὰ περισσότερα χωριὰ τὰ οπίτια εἶναι χτισμένα μακριὰ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ἡ λάμπα τοῦ πετρελαίου φωτίζει λίγα παράθυρα τῆς νύχτας. Τὰ ἄλλα μένουν σκοτεινά. Μερικὰ χωράφια στὶς ἄκρες τοῦ Ἀχέροντα, ποὺ ἐδῶ πηγάζει, δίνουν τὸ λιγοστὸ καλαιμπόκι γιὰ ἕνα ψωμί—λάσπη, ποὺ φεύγει ἀνάμεσα ὀπὸ τὰ δάχτυλά σου. «Γιατὶ τόσο νερουλό;» ρωτᾷ ἡ ἀφελὴς ἄγνοια τοῦ ἀστοῦ. «Γιὰ ν' ἀβγατοῖνε!». Ἀπαντᾷ ἡ ντόπια σοφία. Τὸ πουρνάρι κι ἡ κουμαριά, φυτεῖς ποὺ σκεπάζουν ἓνα ἔδαφος ἀπὸ «λίσθι», λόφους ρημαγμένους ἀπ' τὴ διάβρωση. Καὶ χεῖμαρροι, ὁ ἕνας μετὰ τὸν ἄλλον, κατάξεραι τὸ καλοκαίρι, ὀρμητικοὶ τὸ χειμῶνα.

Καὶ τὰ παιδιὰ κάθε μέρα πρέπει νὰ τοὺς διαβοῦν ἰδὺς φορές, γιὰ νὰ πᾶνε μουσκεμένα, ὕστερα ἀπὸ μιὰ καὶ δυὸ ὥρες ποδαρόδρομο στὸ Γυμνάσιο τῶν Δερβιζιάνων —πόνος κι ἀμηχανία τοῦ δασκάλου.

Ἄ Κρυστάλλη καὶ Χρηστοδοσιίλη! Θύμα τῆς παιδικότητάς σου καὶ τῆς ξαντείας ὁ ἓνας, τοῦ ρομαντισμοῦ ὁ ἄλλος, προδῶσατε τὴν Ἥπειρο! Δὲν εἶδατε τὸ ἀληθινὸ πρὸς ὄψωπο, τὸ ἐρειπωμένο ἀπὸ τὸν ἰδρώτα καὶ τὴ στέρση, δὲν εἶδατε τὰ χέρια τοὺς μὲ τὸ χελωνόδερμα. Κάτω ἀπὸ τὸν μορφασμό τοῦ χαμόγελου, ζωϊκὴ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου, δὲν εἶδατε τὸ φαιμάκι ποὺ στάζουν τὰ χεῖλη. Σεργισνίζω τὰ χωριά τῆς Λάκας μουρμουρίζοντας περίλυπος τὸ στίχο σου Κρυστάλλη: «Καλότυχοί μου χωρισνοί, ζηλεύω τὴ ζωὴ σας...».

Εἶπα: χωρὶς ὄνειρα ἢ περιαιχὴ —κι αὐτὸ εἶναι χειρότερο. Μὰ ἐμεῖς, οἱ «ἀμάθητοι», πῶς νὰ μείνουμε ἔξω ἀπὸ τ' ὄνειρο; Τὸ ἀναζητήσαμε στὸ ἀρχονταρῖκι τῆς Μονῆς Ρωμανοῦ καὶ στὶς παραδόσεις.

* * *

Ἀπὸ τὰ Δερβιζιανὰ θέλεις πάνω ἀπὸ τρεῖς ὥρες ποδαρόδρομο, γιὰ νὰ φτάσεις στὸ Ρωμανό, στὰ ριζὰ τοῦ Σουλιώτικου βουνοῦ. Κατοσκόδρομοι ἀνάμεσα στὰ πουρνάρια καὶ στὶς κουμαριές. Πάνω σὲ «λιάσες» θὰ περάσουμε τοὺς δυὸ βραχίονες τοῦ Ἀχέροντα. Οἱ «λιάσες» εἶναι γέφυρες πρωτόγονες. Ξαπλώνουν ἰδὺς μεγάλα πλατάνια κοντὰ—κοντὰ, ἀπὸ τὴν μιὰν ὀχθὴ τοῦ ποταμοῦ στὴν ἄλλη, κι ἀνάμεσα πλέκουν κλαδιά· κι ἔτσι μὲ τρεμάμενη ψυχὴ διαβαίνει τὸν ποταμὸ τῶν νεκρῶν.

Φτάνουμε ἰδρωμένοι στὴ μονὴ τοῦ Ρωμανοῦ, ὅταν πιά εἶχε βασιλέψει ὁ ἥλιος κι οἱ σκιὲς τοῦ βουνοῦ ἀπλώνονταν γύρω μας μαζὶ μὲ τὴν ἔρημιά. Τέτοιαν ὥρα τὸ μοναστήρι σίγουρα θὰ ἔχει κλείσει. Περνάμε λίγες ἐλιές κι ἀνεβαίνουμε τὰ σκαλιὰ πρὸς τὴν πύλη, κάτω ἀπὸ τὸ μεγάλο κωδωνοστάσι. Ἀφουκραζόμαστε γιὰ λίγο τὴ σιωπὴ ποὺ ἀναβλύζει ἀπὸ χρόνους περασμένους κι ὕστερα χτυπάμε.

Ἕνας σκύλος πετάγεται, ἀνεβαίνει πάνω στὸν μεγάλο μαντρότοιχο καὶ γαυγίζει. Κανεὶς ἄλλος δὲ ἀκούεται. Ἐρχόμαστε γύρω στὴ μάντρα καὶ χτυπάμε μιὰν ἄλλη πόρτα. Ἀργόσυρτα βήματα τρίβονται στὰ πλακάκια τῆς αὐλῆς κ' ὕστερα μὰ γεροντίστικη φωνὴ μαλλώνει τὸ σκύλο.

—Ποιοὶ εἶστε; Ρωτᾷ ἡ φωνὴ τῆς γριάς.

—Ἕναι.

—Ποιοί;

—Ἕναι ποὺ νυχτωθήκαμε. Ἡ φράση ἀνέβηκε στὰ χεῖλη μου ξαφνικά, ξεσηκωμένη ἀπὸ παλιές ἱστορίες. Βγαίνει ὁ Γούμενος νὰ μᾶς δεχτεῖ. Φορεῖ τὸ σκούφα του κι ἔχει ριγμένη μιὰ ζακέτα στὴν πλάτη. Πρόσωπο χυμένο, λίγα ἀνάρια γένια στὰ πηγούνι, λευκά, κι ἀνάρια

φοβορίτες. Μᾶς ὁδηγεῖ σπὸ ἀρχονταρίκι: "Ἕνα χαριτωμένο δωμάτιο, νοικοκυρεμένο, μὲ λευῖτες σὲ κόνιζες. Κι ἀνάμεσά τους ὁ Μᾶρκο—Μιτότσαρης μᾶς καλωσορίζει στὸν τόπο του. "Ἕνας ὑπηρέτης μᾶς ἀνάβει φωτιά σπὸ τζάκι, μᾶς φέρνει κούμαρα κι ἐλιές, μᾶς μιλάει. Γιὰ τοῦτο τὸ μοναστήρι —μιά κι οἱ τοῖχοι του δὲν ἐμαύρισαν ἀκόμη— δὲν ἔχει τίποτε νὰ μᾶς πεῖ. "Οἴμως ὁ ἴδιος εἶναι ἓνα συναξάρι. Μᾶς μιλάει γιὰ μοναστήρια τοῦ "Ορους, ὅπου ἀσκήτεψε, γιὰ κατονυκτικές ὁλονυκτίες μπροστὰ σὲ ζωγραφιές τοῦ Πανσέληνου, γιὰ εὐσεβεῖς γέροντες καὶ καλογέους ποὺ ἔκλεβαν τὰ ρούχα τῶν ἄλλων καὶ τὰ πουλοῦσαν γιὰ ἓνα μπουκόλι ρακί. Μᾶς μιλάει ἀκόμη γιὰ τὴ Μονὴ τοῦ Στόγερη, ποὺ ἦταν κάποτε στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ Ἀλποχώρι τοῦ Μιτότσαρη, μερικὲς ὥρες ἀπὸ δῶ, στὰ ριζὰ κι αὐτὸ τοῦ Σουλιάτικου βουνοῦ. «Τώρα δὲν ὑπάρχει παρὰ μονάχα τὸ καθολικό τους μὲ τὴ χρονολογία ἰδρύσεως 1764. "Όταν λοιπὸν ζωγραφίζονταν αὐτὴ ἡ ἐκκλησιά, σῶθηκαν τὰ χρήματα τοῦ Γούμενου. Τὸ ἔμαθε ὁ ζωγράφος καὶ πέταξε τὰ πινέλα του. "Όταν τελειώσουν τὰ λεφτά σου, μήτε οἱ ἅγιοι δὲν ἔρχονται στὸ σπίτι σου. Περίλυπος τὸ ἄλλο πρωτὶ βηματίζει ἔξω στὰ χωράφια ὁ Γούμενος, ἱερομόνοχος ἀπ' τὰ Γιάννινα, ὅταν ξαφνικὰ βγαίνει μπροστὰ του ὁ Διαμάντης Σπάτουλας, ἓνας ληστής, ἄνθρωπος τοῦ σκοινιοῦ καὶ τοῦ παλουκιοῦ. Καλημερίζει τὸν γέροντα, τὸν ρωτᾷει τί ἔχει καὶ μαθαίνει. Τραβάει τότε ἴσια στὴν ἐκκλησιά.

—Καλημέρα παιδιά, λέει στοὺς τεχνίτες. Πῶς πάει ἡ δουλειά;

—Σταματήσαμε.

—Γιατί;

—Δὲν ἔχει χρήματα.

—Ἐγὼ θὰ σᾶς πληρώσω.

Ἔτσι ἱστορήθηκε ἡ ἐκκλησιά. Σὰν τέλειωσε, μπήκε ὁ καπετάνιος καὶ θαιμπώθηκε. Συλλογίστηκε λίγο κι ὕστερα στράφηκε στὸ ζωγράφο:

—Τώρα νὰ ζωγραφίσεις καὶ τὸ Γούμενο, αὐτὸν τὸν ἅγιον ἄνθρωπο.

Κι ἀφοῦ ἔγινε τὸ θέλημά του κι ἡ ζωγραφιὰ τοῦ Γούμενου μπήκε δίπλα στὴν προσκομιδῇ, ξανάπε ὁ Διαμάντης Σπάτουλας:

—Τώρα νὰ ζωγραφίσεις κι ἐμένα.

Γλάρωσε τὰ μάτια ὁ ζωγράφος. Ὁ ληστής στὴν ἐκκλησιά:

—Ποῦ; ρώτησε.

—Ἐδῶ μπροστὰ στὸ Τέμπλο! Ἐγὼ πληρώνω!

Τότε ὁ ζωγράφος ἔρριξε μιὰ ματιὰ σπὸ γιαταγάνι τοῦ κλέφτη, ἔξυσε τὸ κεφάλι, τέλος στράφηκε καὶ τοῦ ἔπε:

—Ξέρεις, ἐδῶ ἀνάμεσα σὲ τόσοι ἅγιους ἰδὲν θὰ ξεχωρίζεις. Καλύτερα νὰ σὲ ζωγραφίσω ἐκεῖ στὴν πρώτη κολόνα, ὅποιος θὰ μπαίνει μέσα ἔσένα νὰ πρωτοβλέπει. Ἔτσι κι ἔγινε. Ἀπὸ τότε ὁ Διαμάντης Σπάτουλας καιμαρώνει ὀρθῶς στὴν κολόνα του...».

Κι ὁ Γούμενος τῆς Μονῆς Ρωμανοῦ μάς καληνυχτίζει κι ἀποσύρεται.

Τὴν ἄλλη μέρα ἤμειψαν στὸ Ἀλποχώρι τοῦ Μπότσαρη, στὴν ἐκκλησία, μπρὸς στὴν εἰκόνα τοῦ ληστή. Φορεῖ κόκκινη σκούφια, κόκκινο ντουλαμά, φουστανέλλα κι ἄσπρες κάλτσες. Στὸ ζωνάρι του ἔχει περασμένο μεγάλο χαντζάρι. Ἔχει πρόσωπο ξυρισμένο, λίγο μουστάκι κι ὕψος ὅλο χαμόγελο καὶ ὑπεροψία. Μὲ τὸ ἀριστερό του χέρι ἀκουμπάει στὸ καριοφύλι του καὶ στὸ δεξιὸ κραπάει μιὰ ταινία: «Κύριε, ἀγάπησά εὐπρέπειαν οἴκου σου...». Μὰ πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι του κάτ' ἄλλα γράμματα μισοσθησιμένα: «Ἰστορήθη σπανικῶς Δισαιμάντε, Στάτουλας». Ἡ καλλιτεχνικὴ εὐσυνειδησία τοῦ ζωγράφου, ἡ ἐκδίκησί του, ἡ νίκη τοῦ πνεύματος πάνω στὴ βία. Ἀντίληψη πέρα γιὰ πέρα ἑλληνικὴ, ἐδῶ στὴν κακοτράχαλη γωνιά, κάτω ἀπὸ τὰ ξεροβούνια τοῦ Σουλίου.

Πάργα

Τὰς χορδὰς δὲς ἀλλάξωμεν,
ὦ χρυσὸν δῶρον, χάριμα
Λητογενέος μέγα·
τὰς χορδὰς δὲς ἀλλάξωμεν,
Ἰόνιος λύρα.

Ὁχι πιά σύννεφιές ποὺ σέρνονται μέσα στὶς χαράδρες, οὔτε ἢ περῶτικοὶ βράχοι ποὺ πετοῦν σπίθες σπὸ χτύπημα τῆς ἀξίνης, οὔτε πρόσωπα ρειπωμένα καὶ μάτια γεμᾶτα θάνατο καὶ πανικό. Τὸν τόπο ἐδῶ τὸν ἡμέραψε τὸ Ἰόνιο κύμα.

Ἐδῶθε ἀπὸ τὸν Φαναριώτικο κάμπο, ἀφηνιασμένα Σουλιάτσια βουνά· ἐκεῖθε ἀπὸ τὸν κάμπο, πάλι βουνά, ὅμως στὰ μέτρα πιά τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ λίγο—λίγο πέφτουν σὲ λόφους, θαιμμένους στοὺς ἐλαιῶνες. Πάνω ἀπὸ τὰ ψηλῶματα τῆς Ἀγία—Κυριακῆς κι ὅσο πιάνει τὸ μάτι σου δὲ βλέπεις παρὰ «ὑπακυμαινομένους δασέας ἐλαιῶνας». Γαληνεύει τὸ μυαλό, ἡμερεύει ἡ ψυχὴ, ποὺ ἀγρίεψε μέσα στὰ ποιρνάρια καὶ στοὺς γκρεμούς, γλυκαίνει. Πηγὴ δροσερὴ πηδακίζει στὸ στήθος σου, σὰν τὸ γλυκὸ νερὸ ποὺ ἀναβλύζει μέσα στὴ θάλασσα, στὸν ὄρμο τοῦ Ἀη—Γιαννάκη, κι ἀπλώνει γύρω του ὁμόκεντρος κύκλους.

Ἀριστερὰ τὸ Ἰόνιο, βαθυγάλαξο κι ἀστραφτερό, μὲ τὰ νησιά του. Πίσω: θαιμήτ' στὴν κοιτινιά ἡ Λευκάδα. Μπροστά: ἡ Κέρκυρα, ἓως μεγάλος πράσινος ἱππόκαμπος. Κι ἀνάμεσά τους οἱ Παῖοι

κι Ἀντίπαξοι, μικρὰ ἀέρινα νησιά, ἑλληνικά. «Γαληνὰ λάμπουν ὅλα, σὲ ὅλα ιδιόρρυθμα φῶς». Κι ἂν ἴμπεῖς σὲ καΐκι κι ἀνοιχτεῖς στὰ νερὰ τῶν Φαιάκων, δελφίνια θὰ σπῆσουν χορὸ σπὴν πρίμα σου, θὰ ξυθοῦν σπὴν καιρίνα, θὰ τινάξουν τὸ λεπίδι τῆς ράχης τοὺς σπὸ φῶς θὰ παραιτοῦν γιὰ λίγο μὲ τὸ καΐκι κι ὕστερα θὰ στρίψουν λοξὰ καὶ θ' ἀναζητήσουν ἄλλους φίλους. Λοιπὸν «βλέπω γύρα. Τὸ Ἴόνιο καὶ ἡ ἐλεύτερη γῆ μου!».

Ἕνα πρόσωπο ποὺ λάμπει ἀπὸ χαμόγελα θὰ σοῦ δείξει ἡ Πάργα σπὴν τελευταία στροφή τοῦ δρόμου, ἀναπάντεχα. Ἕνα πρόσωπο κατὰλευκο. Ἡ Ἥπειρος ἐδῶ βγαίνει ἀσπροπρόσωπη. Ροβολοῦν ἤρεμα τὰ σπίτια τῆς στίς μικρὲς πλαγιὲς καὶ λούζονται στὰ νερὰ τοῦ κόλπου μὲ τὸ σχῆμα τῆς καρδιάς. Ἕνα μικρὸ καμμάτι ξέρας προχώρησε μέσα σπὸ νερό, μαζὶ μὲ τὰ δέντρα που καὶ τὸ ἐκκλησάκι του, καὶ στάθηκε στὴ μέση τοῦ κόλπου. Ἐδῶθε, μακριὰ ἀπὸ τ' ἄλλα σπίτια, ξεμοναχισμένη μέσα στίς ἐλιές καὶ τ' ἀπόσκια, μιὰ κόκκινη βίλλα, ἀρχοντική, ἀπλησίαστη, ὅλο μυστήριο. Ἀντίκρυ, σπὴν ἄλλη ἄκρη τῆς πόλης, πάνω σπὸ μπράτσο ποὺ ἡ στεριά ἀπλώνει σπὴ θάλασσα καὶ γύρω σποὺς κοφτοὺς βράχους του γράφουν κύκλους οἱ γλάροι, τὸ παλιὸ Κάστρο τῆς Πάργας, νὰ θυμίζει πῶς «καὶ οὕτην ὁ Ἄρης ὑπερεφίλε».

Περήφανοι γιὰ τὸ παρελθόν τους οἱ Παργίνοι μὲ τὰ Σουλιώτικα ὀνόματα θ' ἀνοίξουν πρόθυμα τὴν κασπρόπορτα, γιὰ νὰ δείξουν τίς ἐπαλξεις, ἐκεῖ ὅπου «ψυχὴ ἀνδρική ἀπορρίπτει φρόνημα χαίμερτες».

Ψυχὴ ἀνδρική θὰ ἔχε ἡ Παργινὴ γυναίκα ποὺ ὅταν, σὲ μιὰ πολιορκία τοῦ κάστρου, σκοτώθηκαν τὰ παιδιὰ τῆς, ἀνέθηκε πάνω σὲ μιὰ ἑπαλξη, στάθηκε ὀρθὴ ἀντίκρυ στοὺς Τούρκους, σήκωσε ὡς τὴ μέση τῆς τὴ φούστα καὶ δείχνοντας τὴν πύλη τῆς ζωῆς: «αὐτὸ νὰ ἴναι καλά, παλιότουρκοι!» φώναξε.

Θὰ σοῦ μιλήσουν ἀκόμα οἱ Παργίνοι γιὰ τὴν ἄλλη πράξη, γιὰ τὴν ἔξοδά τους τοῦ 1819, τότε ποὺ φύγανε σπὴν Κέρκυρα καὶ πήραν μαζί τους ἀκόμα καὶ τὴ στάχτη τῶν προγόνων. Ὅταν ξαναγύρισαν βρῆκαν κονάκια ἀνάμεσα στοὺς ἐλαιῶνες κι ἕνα τζαμί σπὴν κορφή τοῦ λόφου. Ἀπ' τὰ κονάκια δὲν ἀπόμεινε οὔτε λιθάρι κι ἕνας κεραυνὸς γκρέμισε τὸ τζαμί, γιὰ νὰ μείνει σπὴν Πάργα μονάχα τὸ χαμόγελο κι ἡ περηφάνεια.

Τ' ἀσβεστωμένα σπίτια ἀκουμποῦν φιλικὰ τὸ ἕνα πάνω στ' ἄλλο καὶ σκύβουν σπὸν καθρέφτη τοῦ κόλπου. Τὰ παράθυρά τους κοιτάζουν μ' ἕνα βλέμμα παιδιάστικο, μερικὰ κλείνουν κιόλας τσαχπίνικα τὸ μάτι. Τὰ στενὰ καντούνια ἀνηφορίζουνε σκαλὶ—σκαλὶ ἀπὸ τὸ λιμάνι σπὸ τουρκοπάζαρο κι ἀπάνωθι τους ἀνάβοιιν κόκκινους καὶ κίτρινους γλόμπους τὰ ἐσπεριδοειδή. Στὴν παραλία τῆς τσοῦρμο οἱ

Παργινοί. Νεαροί που κάθουν βόλτες και φλυαρούν με τὰ παράθυρα, γέροι που κουτσοπίνουν στα τραπεζάκια κι όνειρεύονται άκόμα, έρασιτέχνες ψαράδες με τὸ μάτι καρφωμένο στὸ φελλὸ τῆς πετονιάς. Εἶναι κι ἄλλοι που χαζεύουν τοὺς βαρκάρηδες, που δένουν τὰ καϊκια τους, ἢ κυτᾶζουν τοὺς γλάρους που πέφτουν ἀπὸ ψηλά, σπάνουν τὴ μίπλάβα ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ καὶ ξανανεβαίνουν κατακόρυφα. Στὸ μέρος ἐκεῖνο σχηματίζονται ἐπάλληλοι κύκλοι που σβήνουν ὅσο μεγαλώνουν. Ἕνα καράβι μακριά, ἐκεῖ που σμίγει οὐρανὸς καὶ θάλασσα. Δυὸ κορίτσια βγήκαν στὸ ἀντικρινὸ μπαλκόνι καὶ τὸ κοιτάζουν με τὶς διόπτρες. —Εἶναι ὁ «Γλάρος».

Νὰ ἴναι ἡ ἀπομόνωση ἀπὸ τὸν ἄλλον ἡπειρωτικὸ χῶρο, νὰ ἴναι ἡ ζωὴ που πέρασαν στὴν Κέρκυρα, νὰ ἴναι ἡ συνεχὴς ἐπαφὴ τους με τὰ Ἑπτάνησα καὶ τὸ μικρὸ ἑξιάστημα τῆς τούρκικης δουλείας ἢ νὰ ἴναι τὸ χάδι τοῦ Ἰόνιου που δώσανε στοὺς Παργινούς τὴ φινέτσα που δύσκολα στὴν Ἠπειρὸ τὴ συναντᾶς; Ὅλοι μαζί βέβαια. Ὁ καλὸς λόγος, τὰ κομπλιμέντο, ἡ ρεβερίντσα, τὸ «ἀγαπητέ μου», ἡ καντάδα, ὁ χορὸς, οἱ βαρκάδες με τὸ ἡλιοδασύλεμα: Ἰόνιο που πέρασε στὴν ἀντίπερα ἀκτὴ. Πέρασε κι ἔσιμψε με τὴν εὐστροφία τοῦ «τσάμη» καὶ νόμιμο τέκνο αὐτοῦ τοῦ γάμου: ὁ σημερινὸς Παργινός, που «σὲ περνᾶ στὸν ὠκεανὸ καὶ δὲν βρέχεσαι». Τοὺς τύπους τους θὰ τοὺς θυμάσαι γιὰ πολὺν καιρὸ: Τὸν θερικκωμένο γέρο με τὸ στριφτὸ μουστάκι ἀκούραστον στὸ ἱσιτὸ καὶ στὶς ἱστορίες τὸν ἀγαθὸ κουρέα με τὸ μανταλίνο, που παθαίνεται γιὰ καντάδα καὶ θηλυκὸ τὸν τυπογράφο — ριμαδόρο που κινεῖ τὴν «πνευματικὴ ζωὴ» τῆς Πάργας τὸν φούρναρη με τὶς παροιμίες τὸν λόγιο που πρόθυμα ἀπογγέλλει κεφάλαια ὁλόκληρα ἀπὸ τὸν Ξενοφῶντα καὶ τὸ ἴδιο πρόθυμα κάθεται στὸ τραπέζι σου τὸν Δήμαρχο που δραματίζει τὴν τουριστικὴ ἀνάπτυξη τῆς πόλης. Πρόσωπα ἀδρά που τὰ χαίρεται ἡ ψυχὴ καὶ τ' ἀποθησαυρίζει ἡ μνήμη. Νὰ κάνεις βόλτες μαζί τους στὴν παραλία, νὰ πάρεις μέρος στὶς καντάδες τους με τὴ βάρκα, κάπνι ἀπὸ τὰ παρᾶθυρα που τὰ βρέχει ἡ θάλασσα, νὰ καθήσεις μαζί τους στὸ καπελιό, τὰ χειμωνιάτικα βράδια, ὅταν τὸ κύμα πιτσιλίζει τὶς τζαμαρίες. Θὰ ἀσκήσεις τὴν εὐκτισθησίαν σου, τὸ γούστο, τὴν εὐστροφία σου.

Πήγαμε στὴν Πάργα ὅσο πιὸ γρήγορα μπορεῖς, προποῦ νὰ σὲ πρόλάβει ὁ Δήμαρχος καὶ ὀρμήσει ὁ τουρισμὸς με τὴν ἰσοπέδωσή του — φιλοδοξία κι ὄνειρα πῆς νεολαίας της. Τὴν ἀνακάλυψαν κιόλας οἱ Γάλλοι καὶ στήσαμε τὶς σικηνές τους στὸν καταγάλανο σπρωγγυλὸ κόλπο, πίσω ἀπὸ τὸ κάστρο, μετ' ἡ δαντέλα τῆς ἀμμουδιάς καὶ τὸ ἀμφιθέατρο τοῦ ἐλαῶνα, στὸ Βάλτο. Ἐκμεταλλευθεῖτε τὴν εὐκαιρία που δίνε ὁ δύσβατος δρόμος καὶ κάνει τὴν Πάργα κάπως ἀπρόσιτη ἀκόμα. Ἔτσι θὰ βρῆτε στὴν Ἠπειρὸ μιὰ μικρὴ Ἰόνιο πολιτεία.

ΚΛΕΙΤΟΣ ΚΥΡΟΥ

SIDNEY KEYES

(Μιά ἐλπίδα γιὰ τὴν ἀγγλικὴ ποίηση)

Ο Σίντνεϋ "Αρθουρ Κίλγουορθ Κήζ γεννήθηκε στὸ Ντάρφορντ τοῦ Κέντ στὶς 27 Μαΐου, 1922. Ἡ ζωὴ του, λὲς καὶ εἶχεν ὁ ἴδιος προβλέπει τὴν τόσο σύντομη διάρκειά της, ἀφιερώθηκε ὁλότελα στὴν τέχνη, βυθισμένη ἀπόλυτα στὶς δραματικὲς καὶ πνευματικὲς ἀναδιπλώσεις της. Διαδίδοντας τὸν Σίντνεϋ Κήζ νιώθουμε πὼς ἂν δὲ σκοτωνότανε τόσο νέος, θὰ μπορούσε νὰ εἶχε γίνει ἓνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ποιητὲς τῆς ἀγγλικῆς γλώσσας. Μερικοὶ κριτικοὶ του μάλιστα εἶπανε ὅτι τὰ ποιήματά του ἦτανε κιόλας τόσο τέλεια, πού ἡ ποίησή του δὲ μπορούσε πιά νὰ ἐξελιχθεῖ περισσότερο. Ναμίζω πὼς αὐτὸ εἶναι πολὺ τολμηρὸ νὰ λέγεται γιὰ ἓναν ἄνθρωπο πού πέθανε μόλις εἴκοσι χρόνων, εἶναι ὥστόσο χαρακτηριστικὸ γιὰτὶ πολλὰ του ποιήματα φανεροῦν πὼς μέσα του ἔκαιγε ἡ φλόγα μιᾶς μεγαλοφυΐας.

Τὰ παιδικὰ χρόνια τοῦ Κήζ ἦταν πικρά. Αὐτὰ διαμόρφωσαν τὸν κατωπινὸ ἔφηβο —γιὰτὶ ἄντρας δὲν πράφτασε ποτὲ νὰ γίνει— πού ἀπόφευγε τὶς συντροφιὲς τῶν συνομηλίκων του, πνίγοντας μέσα του κόσμους χαρᾶς. Μεγαλωμένος χωρὶς γονεῖς, κάτω ἀπὸ τὸ αὐστηρὸ μάτι τοῦ παπποῦ του, ἑνὸς βίαιου γέρου μὲ ὑπερφυσικὲς σωματικὲς καὶ πνευματικὲς δυνάμεις πού κάθε τόσα πετοῦσε δεξιὰ κι ἀριστερὰ τὰ ἔπιπλα τοῦ σπιτιοῦ του, κλεισμένος στὸ δωμάτιό του, χωρὶς φίλους, χωρὶς κομμιά ἐποφὴ μὲ τὸν ἔξω κόσμον, ἀπὸ ἰδιοσυγκρασία φιλάσθενος, δαλός, ρίχτηκε μὲ τὰ μούτρα στὴν ἀνάγνωση βιβλίων ἀπὸ ἐξαιρετικὰ πρῶτῃς ἡλικίας. Ἐχοντας πλούσια φαντασία κι ἀντίληψη, δημιούργησε ἓνα δικό του κόσμον γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἐπιζήσει, βρίσκοντας μέσα σ' αὐτὸν μιὰν ἀκεραιότητα καὶ μιὰ σιγουράδα. Στὰ πέντε του χρόνια δὲν καταδέχονταν πιά νὰ διοβάζει τὴν «Παιδικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια» λέγοντας πὼς εἶχε πολλὰ καὶ σοβαρὰ ἐλλείψεις. Ἐβρίσκει ἀπερίγραπτη ἀπόλαυση στὴ μελέτη τῆς ἱστορίας καὶ τῆς μυθολογίας, ζώντας μέσα στὴ φαντασία του μὲ τοὺς ἥρωες πού ἔπλωθε μόνος του. Ὁ διχασμὸς τῆς προσωπικότητάς του εἶχε κιόλας ἀρχίσει. Ἀπὸ τὴν μιὰ, ὁ κόσμος ὁ δικός του, ὁ φανταστικὸς του κόσμος, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ κόσμος ὁ ἐξωτερικὸς, ὁ ὑπαρκτός, πού τσάκιζε καὶ ἰσοπέδωνε τὰ πάντα. Ἀργότερα θὰ γράψει ἓνα μικρὸ ποίημα, τὸ «Παράσημο», πού ἐκφράζει λιτὰ κι ἐπιγραμματικὰ αὐτὸν τὸ διχασμὸ πού τὸν βασάνιζε.

Ἡρώες λιονταρόστηθοί κι ἀτσαλομάτηδες
Καὶ γυναῖκες πού σιγοβρηνοῦν
Μὲ περιζώνουν στὸν ὕπνο μου.

Στὸν ξύπνο ἀντικρύζω τὴν ἀδιάκοπη πομπή
Γερακοπρόσωπων, ἀετονύχηδων γυναικῶν
Κι ἀντρῶν πού σιγοκλαῖνε.

Στὸ πανεπιστήμιο τῆς Ὁξφόρδης σπούδασε ἱστορία. Κι ἦταν μιὰ τραγικὴ σύμπτωση πού τόσο ὁ Κήζ ὅσο κι ὁ Λούϊς σπουδᾶσαν ἱστορία, γιὰτὶ μεγαλώνοντας κατὰλαβαν πὼς ὁ πόλεμος δὲν ἀποτελοῦσε μιὰ μεμονωμένη μόνο πράξη μίσους καὶ ὑστερίας, ἀλλὰ ἦταν τὸ φυσικὸ ἀποτέλεσμα ἱστορικῶν αἰτιῶν καὶ γεγονότων. Τὸ φαινόμενο τοῦ πολέμου ἀπασχόλησε τὸν Κήζ περισσότερο ἀπὸ τὴν ψυχολογικὴ του ὑφή, ἐνῶ τὸν Λούϊς ἀπὸ τὴν πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ του ὑπόστασι. Ὁ Κήζ ἀντιδρούσε πιὸ ἔντονα, πιὸ ζωνερά, ἐνῶ ἡ ἀντίδραση τοῦ Λούϊς στηρίζονταν σὲ μιὰ πολυέδρη πείρα. Στὸ βάθος, ὅμως, καὶ οἱ δύο τους τὸν ἐβλεπαν σὰν ἓνα κοιμμάτι τῆς ζωῆς ὅπως τὴν ἤξεραν.

... Εἶμαι ὁ ἄνθρωπος πού ἀναζητοῦσα τὴν εἰρήνην κι ἡῶρα

Τὰ μάτια μου στὸ συρματόπλεγμα

Εἶμαι ὁ ἄνθρωπος πού ψαχοῦλεται τὶς λέξεις κι ἡῶρα

Καρφωμένο στὸ χέρι μου ἓνα βέλος...

Θὰ ὁμολογήσει ἀργότερα ὁ Κήζ.

Δεκάξη χρονῶν, τὰ ποιήματά του εἶχαν κιόλας ἓνα δικό τους ὕψος, μιὰ προσωπικὴ, ὅπως θὰ λέγαμε, σφραγίδα. Μεγαλώνοντας, ἡ ὁρασή του ἄρχισε νὰ γίνεται, θαρρεῖς, σπερεοσκοπικὴ. Ἦταν σὰν ν' ἀπόχτησε ἀκόμη ἓνα μάτι στὸ κεφάλι του. Ἀρχισε νὰ βλέπει τὰ πουλιά καὶ τὰ ζῶα γύρω του σὰν κάτι περισσότερο ἀπὸ ἀπλά-θηρία τοῦ δάσους, κάτι μὲ πολὺ βαθύτερες ἀξίες. Ἴσως σ' αὐτὸ νὰ συνετέλεσε καὶ ἡ στενὴ φίλια πού ἀναπτύχθηκε μὲ τὸν Τζῶν Χήθ—Στάμπς, συμφοιτητὴ του στὴν Ὁξφόρδη καὶ κατ'οπινὸν ἀξιόλογο ποιητὴ, τὸ μόνο ὀληθρινὸ φίλο πού γνώρισε καὶ συνδέθηκε μαζί του στὸ διάστημα τῆς φευγαλέας του ζωῆς. Τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ ὁ Χήθ—Στάμπς πέρασε μιὰ βασανισμένη παιδικὴ ἡλικία, ἦταν ἀρκετὸ ὥστε καὶ οἱ δύο τους νὰ προβληματίζονται πάνω στὶς σκέψεις καὶ στὶς ἴδιες ἀνησυχίες πού τοὺς ἀπασχολοῦσαν.

Προτοῦ πάει στρατιώτης, πρόλαβε καὶ τύπωσε τὴν πρώτη του ποιητικὴ συλλογή, τὴ «Σιδερένια Δάφνη». Στὸ βιβλίο αὐτὸ ὑπάρχει ἓνα μεγάλο συνθετικὸ ποίημα μὲ τὸν τίτλο «Ἡ Ξένη Πύλη» —τὸ πρῶτο του ποίημα πού κίνησε ζωνερά τὸ ἐνδιαφέρον τῆς κριτικῆς καὶ τὸ πρῶτο μὲ σοβαρὲς ἀξιῶσεις πού τὸν καθιέρωσε. Θέμα του εἶναι οἱ σκοτωμένοι στρατιῶτες ὅλων τῶν ἐποχῶν πού μιλοῦν γιὰ τὸ χαμό τους,

μέ τη επίγνωση πώς αὐτοί δημιούργησαν τὴν ἱστορία. Στὸ μεταξύ ἔγραφε ἀστειότητες — ποιήματα, διηγήματα, ἀκόμη κι ἓνα θεατρικὸ μὲ τὸν τίτλο «Ὁ Μίνως τῆς Κρήτης». Οἱ λογοτεχνικὲς καὶ καλλιτεχνικὲς του προτιμήσεις ἦταν ἄνισες καὶ παρὰξενες, κι ὁμως ἐξίσου σημαντικὲς. Θεωροῦσε γιὰ πρότυπά του τὸν Γκρέκο, τὸν Μπλέικ, τὸν Χέντερλιν, τὸν Σίλλερ, τὸν Ρίλκε (πρόπαντὸς αὐτὸν), τὸν Γέιτς, τὸν Σιμπέλιους. Πίστευε ἀκόμη πὼς τὰ αἰσθητικὰ προβλήματα βρίσκουν τὴ λύση τους μέσα στὰ ἔργα τοῦ Γουὼρντσγουορθ, τοῦ Βὰν Γκόγκ, τοῦ Χάρντυ κι ἀργότερα στοῦ Χάουσμιν καὶ στοῦ "Εντουαρντ Τόμας. «Θαρρῶ πὼς ἔπρεπε νὰ εἶχα γεννηθεῖ στὸν περασμένο αἰῶνα στὸ "Οξφορντσαϊερ ἢ στὸ Γουίλτσαϊερ, ἀντὶ σιμὰ στὸ Λονδίνο ἀνάμεσα σὲ δυὸ πολέμους», ἔγραφε λίγες ἐβδομάδες προτοῦ σκοτωθεῖ, «γιατὶ τότε θὰ ἦμουν ἓνας καλὸς βουκολικὸς ποιητὴς ἀντὶ ἓναις ἀνήσυχος μεταφυσικὸς δίχως ρίζες. Τὸ κακὸ εἶναι πὼς ἓνα ὁμορφο πράγμα δὲν ἀποτελεῖ μιὰ χαρὰ παντοτεινὴ γιὰ μένα· μήτε καὶ μπορῶ νὰ φαντασθῶ πὼς ἡ ὁμορφιά εἶναι ἀλήθεια κλπ. "Ο,τι ξέρω εἶναι πὼς τὸ κάθε τι κατὰ κάποιον ἀόριστο τρόπο σημαίνει κάτι ἄλλο, καὶ θέλω ἀπεγνωσμένα νὰ μάθω τί!». Εἶχε ἀκόμη προτιμήσεις στὸν Τζὼν Ντόν, στὸν Πिकासό, στὸν Ρουώ, στὶς πρωτοποριστικὲς γερμανικὲς καὶ σοβιετικὲς ταινίες. Τὸ ἀνήσυχο πνεῦμα του βρισκόταν σὲ μιὰ συνεχῆ ὑπερένταση.

Τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1942 ὁ Κήξ πῆγε στρατιώτης. Καὶ γιὰ πρώτη φορὰ ὁ ποιητὴς ποὺ ἔκρυβε μέσα του ἡρθε σὲ ἄμεση ἐπικοινωνία μὲ τὸν ὕλικό κόσμο. Ὁ Ἔρωτας καὶ ὁ Θάνατος, ἀπὸ θέματα γιὰ ἐργαστηριακὴ ἀνάλυση ποὺ ἦταν πρῶτα, ἐγίναν ζωτικὰ προβλήματα ἀσπρηκτα δεμένα μεταξύ τους. Ὁ ἰδιχασμὸς ποὺ πάντα τὸν βασάνιζε, χάθηκε. Εἶδε πὼς τοὺς φόβους του τοὺς συμμερίζονταν χιλιάδες ἄλλοι, καὶ γίνθηκε ὁ ἀγορητὴς μιᾶς γενιάς. Ὁ θάνατος δὲν εἶναι ἓνα πρόβλημα ποὺ ὁ στρατιώτης μπορεῖ νὰ λύσει μὲ τὸ στοχασμό. Μιὰ ἐμπόλεμη γενιά πρέπει νὰ βρεῖ μιὰ καινούργια λύση μέσα σὸ χάος καὶ στὶς πτυχὲς τῆς μάχης. Σιγὰ—σιγὰ ὁ Κήξ ἀνοίγε τὸν ὀδυνηρό, ἐπίπονο δρόμο τοῦ ἀναπτύσσοντας τὴ φιλοσοφία τῆς «Ἐρημιάς», ποὺ εἶναι τὸ χαρακτηριστικώτερο ποίημά του. Περιλαμβάνεται στὴ δεύτερη συλλογὴ του «Τὸ Ἀσπλάχνο Ἡλίστάσιο» ποὺ κυκλοφόρησε λίγον καιρὸ προτοῦ σκοτωθεῖ.

... Λέω πὼς ὁ ἔρωτας εἶναι μιὰ ἐρημιά κι αὐτὰ τὰ κόκκαλα

Δὲν διαλαλοῦν ἀποτυχία, μὰ τὸ χαμὸ τῆς νιότης·

Λέμε, Πρέπει ἑτοῖμος νὰσαι γὰ τὴν ἔρημο

Ἀκόμη καὶ στὰ περβόλια ἀνάμεσα ποὺ τ' ἀστερῶνουν ἄνθη,

Ἀκόμη καὶ τὴν Ἄνοιξη, εἴτε τὴ φευγούσα στιγμή

Ποὺ στρέφει ὁ ἄντρας στὴ γυναῖκα, κι εἶναι κι οἱ δυὸ τους

[φοβισμένοι.]

Πρέπει νὰ βροῦν τὴν ἔρημον ὅσοι θὰ γλύτωνον τὴ ζωὴ τους—
 Ὁ ἐραστής, ὁ ποιητής, τὸ κορίτσι ποὺ ὄνειρεύτηκε τὸ Χριστό,
 Κι ὁ ταχὺς ἱδρωμένος, στεφανωμένος μ' ἄλλη μιὰ δάφνη:
 Πρέπει ν' ἀντικρύσουν τὸν ἥλιο, τὴν ἔρημιὰ τῶν κόκκινων βράχων,
 Καὶ νὰ δοῦν τὸ κάψιμο τοῦ μετάλλινου πουλιοῦ.
 Ὡσπου νὰ περάσεις τὴν ἔρημο καὶ ν' ἀντικρύσεις τὴ φωτιά
 Ὁ ἔρωτας εἶναι μεγάλο κακό, μιὰ χειραψία,

Ἕνας ἄρρωστος πόνος στραγγίζοντας τὸ κουράγιο ἀπ' τὴν καρδιά:..

Τὸν Μάρτη τοῦ 1943 πῆγε μὲ τὴ μονάδα του στὴν Ἀφρική, καὶ
 29 Ἀπριλίου τοῦ ἴδιου χρόνου, τὸν καιρὸ ποὺ μαίνονταν σφοδρὲς μά-
 χες στὴν περιοχὴ τοῦ Μεντγέξ ἐλ Μπάμπ, στὴν Τύνιδα, σκοτώθηκε, κά-
 τω ἀπὸ ἄγνωστες ἀκριβῶς συνθήκες, ἔχοντας πέσει στὰ χέρια τοῦ ἐχ-
 θροῦ, σύμφωνα μὲ μιὰν ἐπίσημη ἀνακοίνωση γιὰ τὸ θάνατό του.

Ὁ Κήζ δέχτηκε σοβαρὲς ἐπιδράσεις ἀπὸ τὸν Ρίλκε. Ὡστόσο
 κατηγορήθηκε ἀπὸ πολλοὺς ὅτι ἦτον θανάσιμα προκατελιημμένος ἀπὸ
 τὴν ιδέα τοῦ θανάτου, ὅτι, μ' ἄλλα λόγια, ἦταν ἓνας πεισιθανάτιος.
 Διαμαρτυρήθηκε ἔντονα γι' αὐτό. Εἶχε, τόνιζε, «τὸν πιὸ σφοδρὸ πόθο
 γιὰ νὰ ζήσει ἀκόμη καὶ σὲ βαθειὰ γεράματα». Καταλάβαινε, ὅμως,
 πὼς ἡ Εὐρώπη καὶ ἰδιαίτερα ἡ φασιστικὴ Γερμανία, μὲ τὴν ἐμμονή
 τῆς στὸν πόλεμο, κατανοοῦσε πεισιθανάτια. Ἦταν κάτι ποὺ κανένας
 ποιητής στὸν πρῶτο πόλεμό ἰδὲν τὸ εἶχε ἀντιληφθεῖ, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἀν-
 θρωπότητα βρισκόταν σ' ἐμπόλεμη κατάσταση ἀκριβῶς ἐπειδὴ δὲν ἦ-
 ταν ἔτοιμη γιὰ εἰρήνη, ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι ἦταν ἀπληστοί, κι ὑπερή-
 φανοι καὶ καταστροφικοί.

Ὅταν ὁ Κήζ βρέθηκε στὴ γραμμὴ τοῦ μετώπου, ἀνακάλυψε μιὰ
 γαλῆνη ποὺ τοῦ ἦταν ἄγνωστη ὅσον καιρὸ βρισκόταν στὴν Ἀγγλία.
 Κατόρθωσε νὰ ὑποτάξει τὸ θάνατο. Σ' ἓνα του γράμμα πρὸς τὸν
 Χήθ—Σινάμπς, λίγον καιρὸ προτοῦ σκοτωθεῖ, ὁ Κήζ ἔγραφε γιὰ τὴν
 ιδέα τοῦ θανάτου ποὺ ὑπάρχει στὸ ἔργο τοῦ Ρίλκε· τὸν φανταζόταν
 σὰν ἓνα πλάσμα ποὺ ἔχουμε μέσα μας, σὰν ἓνα μωρὸ ποὺ προσμέ-
 νει τὴν ὥρα τῆς γέννησής του, καὶ τόνιζε τὴν ἀνάγκη τοῦ συμβιβα-
 σμοῦ μαζί του στὴν ὥρα τοῦ θριάμβου του. Ἡ κατάκτηση τοῦ θανά-
 του τοῦ εἶναι ἡ ἱστορία μιᾶς θεληματικῆς ὑποταγῆς, τῆς ἀπάρνησης
 τοῦ ἐσώτου, ποὺ μαζί ἐπέτρεψε σὲ μιὰ γενιὰ νὰ δρασκελίσαι τὰ μοθητικὰ
 θρανία εἴτε τοὺς πάγκους τῶν ἐργοστασίων καὶ ν' ἀντικρύσει τὴ δο-
 κιμασία τῆς μάχης μὲ τόλμη κι ἐλπίδα. Ἴσως νᾶναι κι αὐτὸς ὁ λό-
 γος ποὺ παρακίνησε τὸν Κήζ ν' ἀλλάξει τὴν τελευταία στιγμὴ τὸν
 πρῶτο στίχον τῆς «Ἐρημιᾶς».

Ἡ ἔρημιὰ τῶν κόκκινων βράχων

Θάναί ἢ κατοικία σου...

κάνοντάς τον

Θάνατι ή κατοικία μου...

Δέν είχε κλείσει ακόμη τὰ είκοσι—έναι όταν σκοτώθηκε. "Ας μή θεωρηθεί όμως ό χαμός του μιὰ έφηβική άσωτεία. "Ο,τι πραγματοποίησε είναι άξιόλογο, όχι τόσο για την ήλικία του αλλά για την ούσιαστική του άξία. Έδωσε καινούργια πνοή στις παραδόσεις της άγγλικής ποίησης: στο δραματικό μονόλογο, στο τοπίο, στην όμορφη τών θρήνων του, που άγγιζε την άρχαία έλληνική τελειότητα, κι ιδιαίτερα στον έλεύθερο στίχο. Πάνω άπ' όλα, στάθηκε ό πρώτος γνήσιος άγγλος ποιητής που ζευγάρωσε μ' έπιτυχία τόν ευρωπαϊκό συμβολισμό μέ την άγγλική ρωμαντική παράδοση. Θά ήταν μεγάλο λάθος νά θεωρηθεί ό Κήζ ένας έκφυλισμένος ρωμαντικός που άποζητούσε παράφορα τó θάνατο. «Δέν είμαι ένας άνθρωπος, αλλά μιὰ φωνή», έγραφε τó Μάϊο του 1942. «Έ μοναδική μου δικαίωση είναι ή δύναμή μου νά μιλά καθαρά». Έ ζωή για τόν Κήζ ήταν ένα σύνταμο όνειρο, μιὰ άστραπή που φώτισε για λίγες στιγμές τó γύρω κόσμo του. Ένα παιδί που δέν πρόλαβε νά γευθεί τις χαρές της, ένα παιδί που όνειρεύτηκε πολύ, στοχάστηκε πολύ, ζώντας στη μοναξιά του, ανέγγιχτος άκόμη κι άπ' τόν έρωτα.

Δέν είμαστε δειλοί, είμαστε εικόνες

Κοινών ανθρώπων, όπως και σεις έναν καιρό.

Μή μάς λυπάστε, μή μάς κατηγορείτε· είμαστε

"Ανθρωποι που γελούνε στα όνειρα πριν ξεπροβάλλει

Ό κόπρος μέ πηδήματα, πριν άπ' τó θάνατο

Ένός άγαπημένου. Είμαστε ή έλπίδα σας.

Ἡ γῆς τῶν ὀχτρῶν μας

«Ὁ παππούς ποτέ πιά δὲν θὰ ἀνεβεῖ σὲ μιὰ ξύλινη σχεδία γιὰ νὰ κατέβει τοῦτο τὸ ποτάμι», εἶπε ὁ πατέρας καθὼς κοίταζε ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ τραίνου τὰ Μπίγκ Σάντυ Ρίβερ. «Ἔχω κατέβει τοῦτο τὸ ποτάμι ἰμέχρι τὸ Γκαίητ Σίτυ μαζί του πολλές φορές, ὅταν ἦμουν ἓνας μικρὸς πειρατής. Ἔχω ἰδεῖ ἓνα μεγάλο κορμὸ λεύκας νὰ ξεχωρίζεται ἀπὸ τὴ σχεδία καὶ τὸν παππού νὰ ἱπιδᾷ ἀπὸ τὴ σχεδία σ' αὐτόν, κι οἱ ἀλτσιάδες στὶς φτέρνες τῆς μπότας του δὲν θὰ πιάνουν κι ὁ κορμὸς θὰ τὸν πετοῦσε στὸ κρύα νερό. Ὁ παππούς θὰ ὄγαινε φτύνοντας νερό καὶ βλαστημώντας. Ἀλλὰ εἶχε τσακῶσει τὸν κορμὸ καὶ τὸν ἔφερε πίσω στὴ σχεδία. Τοῦτο κάνει τὸν ἄνθρωπο νὰ αἰσθάνεται παρὰ ξένα ὅταν θυμᾶται αὐτὰ τὰ πράγματα».

Τὸ τραῖνο μας ἀργοκινιόταν κι ἔτριζε παιρνώντας τὰ κλώσιμα παρὸς τὰ πάνω στὸ γεμάτο ἀπὸ στροφές Μπίγκ Σάντυ. Ὁ ἥλιος εἶχε βασιλέψει καὶ τὸ φῶς τοῦ ἀποσπερίτη καθόταν πάνω ἀπὸ τὴ βαθεῖα κοιλάδα. Ἐδῶ καὶ ἔκει μποροῦσαμε νὰ δοῦμε κανένα φῶς σὲ κανένα καλύβι κοντὰ στὶς γραμμὲς τοῦ τραίνου. Γρήγορα οἱ γυμνὲς πλαγιὲς τῶν βουνῶν ξεθώρρισαν στὰ φῶς τοῦ ἀποσπερίτη καὶ σιγὰ—σιγὰ χάθηκαν ἰμέσ' στὸ σκοτάδι, ὥσπου δὲν μποροῦσαμε νὰ ξεχωρίσουμε πιά τίς γραμμὲς τῶν βουνῶν καὶ τὸ ἄσπρο ρέμμα τοῦ νεροῦ. Ταξιδεύουμε στὸ σκοτάδι, ἓνα σκοτάδι τόσο πηχτὸ ποὺ φαινόταν πῶς θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὸ φθάσει ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ τραίνου καὶ νὰ τὸ κομματιάσει σὲ μούρα μπακλαβαδάκια μ' ἓνα σουγιά.

«Λίντσεϋ, Λίντσεϋ!» φώναξε ὁ ἐλεγκτὴς καθὼς ἔμπαινε στὸ βαγόνι μας. «Κατεβῆτε ὅσοι εἰστε γιὰ τὸ Λίντσεϋ!».

«Λές νὰ εἶναι κανεὶς στὸ σταθμὸ νὰ μᾶς περιμένει;» ρώτησα τὸν πατέρα.

«Κάποιος θὰ εἶναι ἔκει», εἶπε. «Κάποιος θὰ εἶναι σ' αὐτὸ τὸ σταθμὸ, γιὰ νὰ περιμένει τὰ τραῖνα. Πόουντερτζαίης θάρχονται πίσω ἐδῶ μὲ κάθε τραῖνο».

«Πότε θὰ θάψουν τὸν παππού;» ρώτησα τὸν πατέρα.

«Σζςς! Ὁχι τόσο δυνατά», ψιθύρισε, καθὼς κοίταζε πίσω πλάτα.

Κοίταξα γύρω μου γιὰ νὰ δῶ δυὸ γενειοφόρους ἄντρες μὲ ἐκφραστικὰ μάτια ν' ἀφουγκράζονται σ' αὐτὰ ποὺ μιλοῦσαμε.

«Ποτέ δὲν ξέρεις ἂν μιλάς μπροστὰ σὲ φίλους ἢ σὲ ἐχτροὺς ἐδῶ», μοῦ ψιθύρισε ὁ πατέρας.

Οἱ δύο γενειοφόροι ἄντρες σηκώθηκαν ἀπὸ τὰ καθίσματά τους καὶ μᾶς ἀκολούθησαν καθὼς βγαίναμε ἀπὸ τὸ τραῖνο.

«Πάτε γιὰ τὴν κηδεῖα τοῦ ξάδερφου τοῦ Μάϊκ Πόουντερτζαίη;» ρώτησε ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς ἄντρες τὸν πατέρα, μόλις κατεβήκαμε ἀπὸ τὸ τραῖνο.

«Γιὰ 'κεῖ πάμε», εἶπε ὁ πατέρας. «Εἶναι συγγενής σας;».

«Εἴμαστε παιδιὰ τοῦ ἀδερφοῦ του», εἶπε αὐτός. «Ἐγὼ εἶμαι ὁ Τζᾶκ Πόουντερτζαίη. Καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ ἀδερφός μου, ὁ Νταίηθ Πόουντερτζαίη! Εἴμαστε παιδιὰ τοῦ Τζᾶκ Πόουντερτζαίη».

«Εἶμαι ὁ Μάϊκ Πόουντερτζαίη», τοὺς εἶπε ὁ πατέρας. «Τοῦ παπποῦ τὸ ἐνδέκατο παιδί ἀπὸ τὴν πρώτη τοῦ γυναῖκα!».

«Ἐχομε ἀκούσει γιὰ σένα», εἶπε ὁ Τζᾶκ Πόουντερτζαίη. «Βλέπεις, ἔπρεπε νὰ φύγουμε ἀπὸ τὸ Μπίγκ Σάντυ πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια».

«Πότε φύγατε;» ρώτησε ὁ πατέρας.

«Ἐπὶ Προεδρίας τοῦ Χάιζες», εἶπε ὁ Νταίηθ Πόουντερτζαίη.

«Ἐγὼ ἔφυγα στὴ δεύτερη Προεδρία τοῦ Γκρόβερ Κλήβελαντ», εἶπε ὁ πατέρας.

«Γιατὶ ἔφυγες;» ρώτησε τὸν πατέρα ὁ Νταίηθ Πόουντερτζαίη.

«Φασαρίες μὲ τοὺς Χόρνμπούκλς», εἶπε.

«Φασαρίες μὲ τοὺς Χόρνμπούκλς καὶ τοὺς Ντάντζερφίλντς μᾶς ἔκαναν καὶ μᾶς νὰ φύγουμε», εἶπε ὁ Νταίηθ.

«Πέθανε ἀπὸ φυσικὸ θάνατο ὁ ξάδερφος ὁ Μάϊκ;» ρώτησε τὸν πατέρα ὁ Τζᾶκ Πόουντερτζαίη.

«Δὲν ἄκουσα ἀκόμα, ἀλλὰ ξέρω ὅτι ὁ παππούς δὲν πέθανε ἀπὸ φυσικὸ θάνατο», εἶπε ὁ πατέρας. «Εἶχε περισσότερους ὀχτροὺς ἢ ὅ,τι εἶχε ἀρρώστιες τοῦ κορμιοῦ».

«Ἐχεις δίκη, ἀδερφέ», ἀντήχησε μιὰ δυνατὴ φωνὴ στὸ σκοτάδι, τῶρο πού τὸ τραῖνο εἶχε φύγει. «Εἶμαι ὁ Κέηθ Πόουντερτζαίη, γιὸς τοῦ Τζίμη Πόουντερτζαίη, ποῦναι ὁ μεγαλύτερος γιὸς τοῦ Μάϊκ Πόουντερτζαίη. Ἦρθα νὰ περιμένω τοῦτο τὸ τραῖνο καὶ νὰ ἀδηγήσω τὸν ἕνα ἢ τοὺς πολλοὺς Πόουντερτζαίη καὶ τὸ συγγενολόϊ τους στὸ σωστὸ μέρος».

«Πότε φονεύτηκε ὁ παππούς;» ρώτησε ὁ πατέρας τὸν Κέηθ Πόουντερτζαίη, πού εἶχε πλησιάσει ἀρκετὰ τὸν πατέρα γιὰ νὰ τὸν ἀναγνωρίσει.

Ὁ Κέηθ ἦταν ἕνας θεόρατος ἄντρας πού μᾶς κοίταζε ἀφ' ὕψους.

«Ἦσαν χτυπημένοι τοῦ θανατῶ μ' ἕνα στιλιάρι», μᾶς εἶπε ὁ Κέηθ. «Περιμένετε μέχρι νὰ τὸν δεῖτε».

«Ποῶς ἐσκότωσε τὸν ξάδερφο τὸν Μάϊκ;» ρώτησε ὁ Νταίηθ Πόουντερτζαίη.

«Ἔερομε, ἀλλὰ δὲν τοὺς μαρτυράμε πῶρα», εἶπε ὁ Κέηθ. «Δυὸ

ἄντρες τὸ ἔκαναν. ἸΚαὶ στείλουμε ἀνθρώπους παγᾶνα γι' αὐτοὺς ἀπόμε. Μπορεῖ ν' ἀκούσεις γιὰ δυὸ θανάτους πρὶν ἀπὸ τὰ ξημερῶματα».

«Αὐτὸ γεμίζει τὸ αἷμα μου μὲ χολή», εἶπε ὁ πατέρας. «Ἀλλὰ πάντατε περίμενα νὰ συμβεῖ κάτι στὸν παππού ἀπὸ πολλὰ χρόνια. Ἦταν σ' ἀμάχη ἀπὸ παλιὰ χρόνια».

«Ὅλοι φουρκιστήκαμε μὲ τὸ παροπάνω», εἶπε ὁ Κέθ. «Καλύτερα νὰ πηγαίνομε».

«Ἐχεις κανένα φανάρι;» ρώτησε ὁ πατέρας. «Δὲν πολυβλέπω καὶ τόσο καλὰ στὸ σκοτάδι».

«Μὰ δὲν μπορεῖς νάχεις φανάρι, θεῖε Μάικ», εἶπε ὁ Κέθ. «Τὰ φανάρια δίνουν στόχο τῇ νύχτῃ».

«Λεῖπω χρόνια», εἶπε ὁ πατέρας, «καὶ πῆγα νὰ τὸ ξεχάσω. Ὅλα τὰ χτυπήματα μοῦρχονται τῶρα στὸ νοῦ».

Καὶ καθὼς ἀκολουθοῦσαμε τὸν ἸΚέθ Πόουντερτζαίη μέσ' στὸ σκοτάδι τὰ λόγια τοῦ πατέρα ἀντήχησαν μέσῳ μου. Θυμήθηκα, ὅταν καθάμαστε γύρω στῇ φωτιά τίς χειμωνιάτικες νύχτες στὸ σπίτι, πῶς ὁ πατέρας μᾶς ἔλεγε γιὰ τὸ πῶς πηγαίνομε στὸ σταθμὸ τοῦ τραίνου ἢ στὴν ἐκκλησιὰ καὶ πῶς περπατοῦσε στὸ σκοτάδι, γιὰτὶ φοβόταν νὰ κρατήσῃ φανάρι.

Μᾶς ἔλεγε πῶς τὸν παραφύλοισαν ἄνθρωποι, γιὰτὶ ἦταν γιὸς τοῦ γέρο—Μάικ Πόουντερτζαίη, καὶ πῶς τὸν εἶχαν πυροβολήσει πολλές φορές. Μιὰ φορὰ ἡ μίπαλλα πέρασε τόσο ξυστὰ πού ἔνιωσε τὸν ἄερα τῆς στὴν ἄκρῃ τῆς μύτης του.

«Ὅχι κουβέντες ἐδῶ», μᾶς εἶπε ὁ ξάδερφος ὁ Κέθ. «Ἦσυχία ὥσπου νὰ σᾶς πῶ ἐγὼ πότε νὰ μιλήσετε».

Ὁ καθένας μας σῶπασε καὶ ἔπρεπε νὰ περπατᾶμε πιασμένοι χέρι—χέρι, ὅπως μᾶς ὀδηγοῦσε ὁ ξάδερφος ὁ Κέθ. Ἀλλ' αὐτὸς εἶχε περάσει τοῦτο τὸ μονοπάτι τόσιες πολλές φορές, ὥστε μπορούσε νὰ τὸ βρῖσκει μὲ τὰ πόδια του.

Εἶμαι εὐτυχὴς πού ὁ παππούς Πόουντερτζαίη μετακόμισε στὸ Λίττλ Σάντυ Ρίβερ ἐπὶ τῆς δευτέρας Προεδρίας τοῦ Κλήβελαντ, σκέφτηκα. Εἶμαι εὐτυχὴς πού ὁ πατέρας δὲν γύρισε μὲ τὸν παππού, ὅταν αὐτὸς νοστάλησε τὸ Μπίγκ Σάντυ καὶ ξαναμετακόμισε γιὰ νὰ παλέψῃ μὲ τοὺς ὀχτροὺς του. Εἶμαι εὐτυχὴς πού ὁ πατέρας ἔμεινε στὸ Λίττλ Σάντυ καὶ ἐγὼ γεννήθηκα ἐκεῖ.

Ὁ παππούς εἶχε κάνει στὸ στρατό· εἶχε πολεμήσῃ στὴν Πενσυλβάνια, στὴ Μαίρηλαντ, στὴ Βιρτζίνια. Τὸ Γκέτυσμπουργκ ἦταν ἓνα ὄνομα πού πατὲρ δὲν θὰ μπορούσε νὰ ξεχάσῃ. Ἀντιέταιμ, Μποῦλ Ράν, Κάλντ Χάρμπορ, Φρέντερικσμπουργκ, Ρίτςμοντ ἦταν ὀνόματα πού τὸν εἶχαν ἀκούσει νὰ μιλάει γι' αὐτὰ ἀπὸ τότε πού μπορῶ νὰ θυμάμαι. Εἶχε πολεμήσῃ σ' ὅλο τὸν πόλεμο ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὥς τὸ τέ-

λος, καὶ οἱ μόνες οὐλές ποὺ εἶχε ἦταν γύρω ἀπὸ τοὺς καρπούς τῶν χειρῶν, ἀπὸ τότε ποὺ εἶχε κρεμαστεῖ ἀπὸ τὰ μπράτσα του στὰ δοκάρια ἐνὸς παλινοῦ σπιτιοῦ. Δυὸ φορές αἰχμάλωτος καὶ μιὰ φορά κρεμασμένος, εἶχε βγεῖ ἀπὸ τὸν πόλεμο ζωντανός.

Ἀλλὰ δὲν ἦταν τοῦτος ὁ πόλεμος ποὺ ἔβαλε τὸν παπποῦ σὲ μπελάδες. "Όταν γύρισε στὰ σπῖτι πάλεψε σ' ἓναν ἀτέλειωτο πόλεμο. Ἦταν ἓνας πόλεμος ποὺ ποτὲ δὲν τέλειωνε. Ἄνοιξε ἓναν πόλεμο μὲ τὶς συμμορίες τῶν ἀνταρτῶν, ποὺ εἶχαν αἰχμαλωτῆσει, σκοτώσει, καὶ λεηλατήσει, ὅταν αὐτὸς καὶ οἱ ἄλλοι ἄντρες ἀπὸ τὰ ὄρεινά ἦταν μακριὰ καὶ πολεμοῦσαν μὲ τὸ στρατὸ τῶν Βορείων καὶ τῶν Νοτίων. Αὐτὲς οἱ συμμορίες τῶν ἀνταρτῶν δὲν κἀνῆκαν σὲ κανένα στρατό. Ὁ παπποῦς τοὺς εἶχε πολεμήσει ἀπὸ τὸ 1865 συνέχειαι, ἐκτὸς ἀπὸ τρία χρόνια ποῦχε ζήσει στὸ Λίπλ Σάντυ. Τώρα τὸν εἶχαν βρεῖ στὰ πελενταῖα του, ὅπως εἶχαν πεῖ ὅτι θὰ κάνουν.

«Περάσαμε τὰ ἐπικίνδυνα μέρη», εἶπε ὁ ξάδερφος ὁ Κέηθ. «Περάσαμε τοὺς Χόρνμπούκλς καὶ τοὺς Ντάντζερφίλντς».

«Πόσο μακριὰ ἔχομε νὰ πάμε;» ρώτησε ὁ Νταϊήθ Πόουντερτζαίη.

«Περίπου τρία μίλια», εἶπε ὁ ξάδερφος ὁ Κέηθ.

«Πότε θὰ θάψουν τὸν παπποῦ;» ρώτησε ὁ πατέρας.

«Στὶς δυὸ ἡ ὥρα τὸ πρωῒ», εἶπε ὁ ξάδερφος ὁ Κέηθ.

«Εἶναι πολὺ ἄσχημο νὰ πρέπει νὰ θάψουμε τὸν παπποῦ τῇ νύχτα», ἀναστέναιξε ὁ πατέρας.

«Μὰ τούτη εἶναι ἡ γῆς τῶν ὀχτρῶν μᾶς», εἶπε ὁ ξάδερφος ὁ Κέηθ. «Ὁ παπποῦς πέθανε πολεμῶντας τοὺς ὀχτροὺς του. Μοῦ εἶπε δυὸ μέρες προτοῦ πεθάνει πῶς, ἂν ὅλοι οἱ συγγενεῖς ἀπὸ τὸ αἷμα του εἶχον μείνει μαζί του, θὰ κέρδιζε τοῦτο τὸν πόλεμο στὸ τέλος».

«Μὰ ὁ ἀδερφός μου ὁ Τζάκ κι ἐγὼ εἴμαστε εὐτυχεῖς ποὺ φύγαμε», εἶπε ὁ Νταϊήθ Πόουντερτζαίη. «Εὐτυχεῖς ποὺ πήγαμε σπὰ βουνὰ τοῦ Γουέστ Βιρτζίνια. Φύγαμε σύντομα μετὰ τὸ φόνο τοῦ παπποῦ καὶ τοῦ ἀδερφοῦ μᾶς Τόμ, καὶ ζήσαμε στὸ Γουέστ Βιρτζίνια καὶ ἀναστήσαμε τὶς φοιμαλιές μας στὴν εἰρήνη».

Ποτὲ δὲν εἶχα ἀκούσει γιὰ ἓνα ξόδι τῇ νύχτα, ἀλλὰ εἶχα διαβάσει στὸ βιβλίό μου τῆς ἱστορίας τοῦ σιχαλείου, ὅτι τὸ στρατηγὸ Μπράντοκ τὸν θάψανε τῇ νύχτα, γιὰ νὰ μὴ μποροῦν οἱ Ἰνδιάνοι νὰ ἀνακαλύψουν τὸν τάφο του. Φαντάζομαι ὅτι αἰτία ποὺ θάβαμε τὸν παπποῦ τῇ νύχτα ἦταν ὅτι οἱ ὀχτροί του θὰ χαλοῦσαν τὸν τάφον του, ἀλλὰ ὅτι οἱ ὀχτροί του θὰ ἐνοχλοῦσαν τοὺς συγγενεῖς ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ ποὺ θὰ εἶχαν μαζευτεῖ νὰ ἰδοῦν τὴν ταφή του. Ἦξερα ὅτι ἐφ' ὅσον ἦταν μπορούσαμε νὰ περπατήσουμε ἀπὸ τὸ σταθμὸ ὡς τὸ καλύβι, ὅπου ζοῦσε ὁ παππούς, καὶ νὰ κρατᾶμε φῶς, δὲν μπορούσαμε νὰ χου-με ξόδι τὴν ἡμέρα. Ἦξερα ὅτι ἤμασταν ἀνάμεσα στοὺς ὀχτροὺς μᾶς. Ἄν καὶ εἶχαμε σκοτώσει πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τους, δὲν ὤ-

πῆρχε φοιμιλία δική μας, ἐκτὸς ἀπ' τοῦ πατέρα, ὅπου ἓνας καὶ δυὸ καὶ τρεῖς ἄντρες δὲν εἶχαν πέσει στὸ καρτέρι ἀπὸ τὰ βόλια τῶν ὀχτρῶν μας.

Γιατὶ εἴμασπε τόσο φοβιτσιάρηδες ἄνθρωποι; σκέφθηκα.

«Νὰ σοῦ πῶ πότε ἔκαμει τὸ λάθος τοῦ ὁ παπούς», εἶπε ὁ πατέρας. «Τὸ ἔκαμε ὅταν παντρεύτηκε τὴ δεύτερή του γυναῖκα, τὴ Μάττη Χένσον. Αὐτὴ εἶναι πρώτη ξοδέρφη τοῦ Ἀνσεϊ Ντάντζερφίλντ καὶ τοῦ Τόμπη Χόρμπιούκι! Δὲν καταλαβαίνω τί ἔκαμε τὸν παπποῦ νὰ παντρευτεῖ τὸν ὀχτρό του!»

«Ἐχεις δίκηο, θεῖε Μάικ», εἶπε ὁ ξάδερφος ὁ Κέθ. «Χτύπησες τὸ καρφὶ στὸ κεφάλι. Ἀν σὶ ἄνθρωποι μας εἶναι τυχεροὶ ἀπὸψε, θὰ ξέρεις τὸ πρῶτ' ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια».

Δὲν θὰ μπορούσα νὰ πῶ πότε φθάσαμε στὸ καλύβι τοῦ παπποῦ. Δὲν ὑπῆρχε φῶς ἀπὸ καινένα παράθυρο. Ὁ ξάδερφος ὁ Κέθ χτύπησε τρεῖς φορές τὴν πόρτα· τὴν ἄνοιξε ὁ μεγαλύτερος ἀδερφὸς τοῦ πατέρα, ὁ θεῖος Κάιφ. «Περάσπε», εἶπε μαλακά.

Τὸν ἀκολουθήσαμε μέσα στὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων μας, γενειοφόροι ἄντρες, καὶ γυναῖκες μὲ βαθεῖα χαρογμένα πρόσωπα. Ἐπικρατοῦσε ἡσυχία στὸ δωμάτιο, καὶ τὸ πρόσωπο τοῦ καθενὸς ἦταν βαλαντωμένο.

«Ποῦ εἶναι ἡ Μάττη;» ρώτησε ὁ πατέρας.

«Δὲν βρίσκεται πιά ἐδῶ», εἶπε ἡ θεῖα Ἀραμπέλλα. «Ὁ παπποῦς κι αὐτὴ ἔχουν λίγον καιρὸ ποῦ χώρισαν».

Καὶ τῶρα εἶδα συγκεντρωμένους γιὰ πρώτη φορὰ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ πατέρα— τοὺς συγγενεῖς ἀπὸ αἷμα, ἀπὸ τὰ βουνὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ Κεντάκι. Ἦταν οἱ συγγενεῖς μου ποῦ εἶχα ἀκούσει γι' αὐτοὺς, ἀλλὰ ποῦ δὲν τοὺς ἤξερα πολὺ καλά: πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶχαν οὐλές στὰ πρόσωπα καὶ στὰ χέρια τους καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς κούτσαιναν. Ὅταν τοὺς εἶδα κ' ἐκτόπι, ἔλεγα μέσα μου πὼς ἦμουν τυχερός, ποῦ δὲν εἶχα περάσει ἓνα ἀτέλειωτο κλεφτοπόλεμο.

«Ἐλᾶτε ἀπ' ἐδῶ» εἶπε ὁ ξάδερφος ὁ Κέθ, νεύοντας σ' ἐμᾶς.

Τὸν ἀκολουθήσαμε στὸ δωμάτιο ὅπου ὁ παπποῦς ἦταν ξαπλωμένος στὴν ξύλινη κάσση του.

«Κοίταξε δῶ, δὲν κοιτᾶς!».

Ὁ ξάδερφος ὁ Κέθ ἔδειξε τὰ πλατεῖα μαῦρα σημάδια στὸ λιπαρὸ πρόσωπο τοῦ παπποῦ, ὅπου ἦταν χτυπημένος τοῦ θάνατος. Καὶ μετὰ ἔσκυψε κι ἄνοιξε τὸ σακκάκι του καὶ τὸ πουκάμισό του καὶ μᾶς ἔδειξε τίς πολυάριθμες ξυλιές στὸ στήθος του. Ποτὲ δὲν εἶχα δεῖ ἄνθρωπο δαιρμένο ὅπως εἶχαν δεῖρει αὐτὸν —αὐτὸν ἓναν ἄντρα βουνό, ποῦ εἶχε πεθάνει στὴ μάχη, ποῦ διαρκοῦσε σαράντα ἔξη χρόνια. Τὸ πρόσωπό του ἦταν φρεσκοξηρισμένο καὶ τὸ μουστάκι του καλοστριμ-

μένο καὶ τὰ γκρίζα του μαλλιά χωρισμένα στὸ ἱπλάϊ. Τὸ σπῆμα του ἦταν κλεισμένο σφιχτά. Τὸν εἶχα δεῖ ὅταν τὸ σπῆμα του ἦταν σφιγμένο, ὅπως τώρα. Τὸ σπῆμα του ἦταν ὅπως τώρα, ὅταν μιλοῦσε γιὰ τοὺς ὀχτρούς του.

Ὁ πατέρας γύρισε τὶς πλάτες του καὶ ἀπομακρύνθηκε. Δὲν μπορούσε νὰ στέκεται καὶ νὰ κοιτάζει τὸν παππού. Πῆγε ξανά πίσω στὸ δωμάτιο, ὅπου καθόταν οἱ γέροι ἀνάπηροι στρατιῶτες, φορῶντας τὶς κουρελιασμένες στολές τους καὶ κρατῶντας τὰ ὅπλα τους σὲ χέρια. Εἶχαν πολεμήσει μὲ τὸν παππού. Τώρα εἶχαν ἔρθει γιὰ τὸ ξόδι του. Ὁ πατέρας μίλησε στὸν καθένα μὲ τὸ ὄνομά του καὶ τοῦσφιξε τὸ χέρι. Ἦταν ἀσπρμαίλληδες, καὶ μὲ ἄσπρα γέναια, ζαρωμένοι γέροι στρατιῶτες, ποὺ εἶχαν περάσει τὶς καλές τους μέρες καὶ εἶχαν ἔρθει νὰ ἰδοῦν τὴν ταφὴ ἑνὸς παλαιοῦ συντρόφου. Ἐμοιαζαν σὰν νὰ βγῆκαν ἀπὸ ἕνα σκοτεινὸ καὶ μακρινὸ παρελθόν.

«Ὁ παππούς σας ἦταν τόσο καλὸς στρατιῶτης, ὅταν ζοῦσε!» εἶπε ἕνας δειλὰ σπὸν πατέρα. «Ἀλλὰ ἕνας πόλεμος δὲν ἦταν ἀρκετὸς γι' αὐτόν... Ἐπρεπε νὰ τὰ παρατήρει τότε. Ἦταν ἄσκαπο ν' ἀμάχεται σ' ὅλη του τὴ ζωή».

«Ἦταν ὁ καλύτερος παλαιστής στὸ στρατὸ τοῦ Γκράντ», εἶπε ἕνας ἄλλος. «Πατέ μου δὲν τὸν εἶδα νὰ πηγαίνει καθάλλα, σ' ὅλους τοὺς ἀγῶνες ποὺ εἶχε». Ἀκούγονταν ψιθυριστὰ ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους μας, στὸ μικρὸ γεμάτο ἀπὸ κόσμον καλύβι μὲ τὰ τρία δωμάτια. Χοντρά στρωσίδια κρέμονταν ἀπὸ τὰ παράθυρα, ὥστε νὰ μὴ μπορεῖ νὰ φαίνεται οὔτε μιὰ ἀχτίδα φωτὸς ἀπ' ἔξω. Ἄνεμος μπῆκε ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς χεραιμάδες, ἀπὸ τὶς γρέντες, καὶ οἱ φλόγες στὶς λάμπες τοῦ πετρελαίου τρεμόσβυταν καὶ κáπνιζαν τὰ γυαλιά τους. Καθὼς στεκόμουν ἀνάμεσα ἐδῶ στοὺς ἀνθρώπους μου καὶ σ' αὐτοὺς τοὺς γερο-στρατιῶτες, μὲ τὶς ξεθωριασμένες στολές τους, θυμόμουν αὐτὸ ποὺ ὁ πατέρας εἶχε πεῖ στὴ μάχη. Τῆς εἶχε πεῖ πὼς ὁ παππούς δὲν μπορούσε νὰ κοιμηθεῖ σ' ἕνα δωμάτιο, ἐκτὸς ἂν ἀναθε μιὰ λάμπα. Εἶπε ὅτι ἔβαζε στρωσίδια πάνω στὰ παράθυρα, ὥστε νὰ μὴ δίνει σημάδι στοὺς ὀχτρούς του, ποὺ πυροβολοῦσαν μὲ τὰ ὅπλα τους ἀπὸ τὰ ντουσκα, στὶς πλαγιές τῶν βουνῶν.

Κάναμε τόση ἡσυχία στὸ καλύβι, ὥστε ἀκούσαμε τὰ κοκκόρια νὰ λαλοῦν τὰ μεσάνυχτα. Καὶ ἀμέσως μετὰ, μόλις τέλειωσαν τὸ λάλημα ἀπὸ τὰ κοτέτσια τους, ἔξω ἀπὸ τὸ καλύβι, ὁ θεῖος Ἰάκωβος μπῆκε στὸ δωμάτιο.

«Εἶναι περίπου ὥρα μας νὰ ξακινήσουμε», ἀνάγγειλε.

Ἐξῆ ξαδέρφια μου, παιδιὰ τῶν μεγαλύτερων ἀδερφίων τοῦ πατέρα, σήκωσαν τὸ λείψανο τοῦ παππού καὶ προχώρησαν ἔξω, μέσ' στὸ σκοτάδι. Ἦταν ψηλοὶ γενειοφόροι ἄντρες μὲ φαρδειοὺς ὠμους. Οἱ μὲς

στά μπράτσα τους φούσκωναν καθώς κουβαλούσαν τη μεγάλη κάσσα, με τόν μεγάλο πολεμιστή, από τὸ καλύδι του έξω στὸ σκοτάδι. Ἡ θεία Ἐμερὺ ἔσθησε τὶς λάμπες καὶ τὸ πλήθος τῶν Πόουντερτζαίης, τῶν συμπεθέρων τους καὶ τῶν φίλων τους ἀκολούθησε τὸ λείψανο μέσ' ἰ στὸ σκοτάδι. Ὁ ξάδερφος ὁ Κέηθ ἀνοίγε τὸ δρόμο πρὸς τὰ πάνω, στὸ μονοπάτι τοῦ βουνοῦ, κι ἐμεῖς ἀκολουθοῦσαμε. Τὸ φεγγάρι βγήκε πίσω ἀπὸ ἓνα σκοτεινὸ καὶ σὰν καρβέλι ψωμιοῦ βουνό, ὅπου οἱ ψηλοὶ βράχοι διαγράφονταν σ' ἓνα σκοτεινὸ οὐρανό. Ἀκούγονταν ψιθυροὶ ἀπὸ μᾶς καθὼς προχωροῦσαμε σιγανά. Δυὸ φορές τὰ ξαδέρφια μου ἄλλαξαν μ' ἄλλους ἔξη πού κρατοῦσαν τὴν κάσσα, ἀφοῦ ἦταν τόσο βαρὺ τὸ φορτίο στὸ σκοτάδι, γιὰ νὰ τὸ ἀνεβάσουν στὴν πλαγιά τοῦ βουνοῦ.

«Κανένα ἀπὸ τὰ όχτῶν παιδιὰ τοῦ παπποῦ ἀπὸ τὴ Μάττη δὲν εἶναι ἐδῶ», εἶπε στὸν πατέρα ὁ θεῖος Κάιεφ. «Καὶ καλὰ κάνουν καὶ δὲν εἶναι ἐδῶ. Ἐχουν πάρα πολὺ ἐχθρικό αἷμα μέσα τους γιὰ νὰ μᾶς ἀκολουθήσουν».

Δν ξεχώριζα τοὺς μισο—ἐχθρικοὺς Πόουντερτζαίης ἀπὸ τοὺς πραγματικούς Πόουντερτζαίης. Ἀλλὰ ἤξερα ὅτι οἱ πραγματικοὶ Πόουντερτζαίης δὲν ἄξιζαν γι' αὐτοὺς, μ' ὅλο πὺ τὸ ἴδιο αἷμα ἔτρεχε πράγματι στὶς φλέβες τους. Ἀκούγα τὸν πατέρα καὶ τὸ θεῖο Κάιεφ νὰ μιλοῦν γι' αὐτοὺς καθὼς τὸ πλήθος προχωροῦσε ἀργά. Ἦμουν μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου καὶ αὐτὸ ἔμοιαζε σὰν ὄνειρο. Δὲν ἤξερα ἂν ὑπῆρχε ἄλλος κόσμος σὰν αὐτός, ὅπου βρισκόμουν ἐγώ.

Ξαφνικά, σκοντάφτοντας καὶ σιγαψιθυρίζοντας, ἡ νεκρική πομπή μας σταμάτησε πάνω σὲ μιὰ ξημοναχιασμένη βουνοκορφή. Μποροῦσα νὰ ἰδῶ σειρὲς ἀπὸ σταχτιοὺς ἀμμόλιθους, πὺ εἶχαν σμιλευτεῖ μὲ στενὰ καὶ φορδιὰ κοπίδια, νὰ δείχνουν τὶς σειρὲς τῶν τάφων. Καὶ εἶδα ἄντρες νὰ στέκωνται κοντὰ σ' ἓνα νιοσκαμμένο τάφο κρατῶντας τοὺς κασιμάδες τους, τὶς τσάπες καὶ τὰ φτιάρια μὲ τὶς μακρινὲς χειρολαβές. Μιὰ κουκουβάγια πέταξε ἀπὸ πάνω μας μὲ ἀνοιγμένες τὶς φτερούγες της καὶ μπορούσαμε ν' ἀκούσουμε πὺ ριπιδιζε τὸν ἀέρα. τῆς νύχτας. Καὶ πάνω σὲ μιὰ μακρινή βουνοκορφή ἀκούγαμε τὸ γκιῶνη. Ἀλλὰ δὲν ἔβγαине οὔτε ἓνα φῶς οὔτε ἓνας ἦχος ἀπὸ μᾶς τὴν ὥρα πὺ τὰ ξαδέρφια μου ἀπόθεταν τὴν κάσσα τοῦ παπποῦ δίπλα στὸν τάφο του. «Ἀπόψε θάβομε ἓνα στρατιῶτη, πὺ πολέμησε σὲ πολλὲς μάχες», εἶπε ἓνας στρατιῶτης, ὅταν ἡ κάσσα τοῦ παπποῦ εἶχε τοποθετηθεῖ δίπλα στὸν τάφο. «Πολέμησε σ' ἓναν ἀτέλειωτο πόλεμο, στὴ γή τῶν ἔχτρων του, καὶ πολέμησε παλληκαρίσιω».

Ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς ἄντρες καὶ τὶς γυναῖκες τῆς σιωπηλῆς νεκρικής πομπῆς, δυὸ ἄντρες προχώρησαν πρὸς τὸν πολλὸ πολεμιστή. Καθὼς προχωροῦσαν, ὁ θεῖος Κέιφι ἔπιασε μὲ τὸ χέρι του τὸ πιστόλι

του, ὥσπου τοὺς ἀναγνώρισε. Ὁ ἓνας κάπι ψιθύρισε στὸν παλιρὸ πολεμιστὴ ἔξ ὀνόματας τῆς μεκρικήης παμπῆς τοῦ παπποῦ.

«Καὶ εἶμαι εὐτυχὴς νὰ σᾶς πῶ ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Μάικ Πόουντερτζαίη πήρε γδικικισμό!» ἀνόγγειλλε ὁ γερο—στρατιώτης. «Ὁ Ἔϊφ Ντάντζερφίλντ καὶ ὁ Μπάπτιλ Χένσον ἐπλήρωσαν γιὰ τὸ κρίμα τους!».

Αὐτὸ ἦταν ὅλο πού εἰπώθηκε γιὰ τὸν παπποῦ. Δὲν ἦταν μήτε ἓνας ἱεροκήρυκας νὰ κηρύξει στὴν κηδεῖα του καὶ δὲν ἦταν μήτε ψαλτάδες. Οἱ γέροι στρατιῶτες ἔβαλαν μιὰ ἀποχαίρετιστήρια βολὴ πάνω ἀπὸ τὸν τάφο του, καὶ ἡ φλόγα ἀπὸ τὰ ὅπλα τους ἦταν τὸ μόνο φῶς πού εἶδαμε, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ φεγγαρόφωτο πού ἔλαιμπε ἀμυδρὰ μέσα ἀπὸ τὰ στρώματα τῆς λευκῆς ἀμίχλης, πού σηκωνόταν ἀπὸ τὴν κοιλάδα, στὰ πόδια μας. Ἡ κάσπα τοῦ παπποῦ κατέβηκε μέσα στὸν τάφο του μὲ δερμάτινα λουριά, πάνω σὲ μιὰ βουνοκορφὴ ὅπου μόνον Πόουντερτζαίης, οἱ συγγενεῖς τους ἀπὸ αἷμα καὶ οἱ νυφάδες καὶ οἱ γαμπροὶ τους ἐθάβονταν —μιὰ βουνοκορφὴ ἀρκετὰ ψηλὴ γιὰ νὰ ἀγναντεύει τὴν τραχεῖα γῆς τῶν δικῶν μας καὶ τῶν ὀχτρῶν μας.

Μεταφραστής: ΝΙΚΟΣ ΛΩΛΗΣ

Νέοι

I

Ἡμερομίσθιος υπάλληλος Τραπεζῆς
δοκίμαζε τὶς λέξεις
ἔγραψε γιὰ τὸν τέλειο ισοτόπο
νὰ ἐκφράσει τὴν ἀγάπη του γιὰ κείνη
πὺ εἶχε γίνει Μοῦσα καὶ σκοπὸς.

Ὅμως τόσο ταμπλεξε
πὺ δὲν ἦταν σίγουρος
ἂν τὸ λαμβάνω τὴν τιμὴν
σήμαινε τίποτα.

Στὸ τέλος
ἔχασε τὴ θέση του
καὶ βέβαια, ἐκείνη.
Ἔχει ὅμως ἀποκτήσει πολλοὺς
καὶ πιστοὺς ὁπαδοὺς
σιτοὺς εὐγενεῖς, κύκλους τῆς ποιήσεως.

Intdrlube

Στὸ δρόμο, σιὴν ὁμίχλη,
μέσ' σιὸ δάσος.
Τὸ κεφάλι μας μὲ μιὰ
προσπάθεια νὰ μὴ γυρνᾷ
σ' αὐτὰ πὺ ἀφίνεις.

Πλάϊ μας δέντρα
πέφτουν ἀδρόνδα —
ἀγαπημένα πρόσωπα — εἰκόνες
σιὴ σκέπη μας θαμπές —
μόνο σιὴ σκέπη.

Δυὸ πότιους πρὸς μπορεῖ
 νᾶναι τὸ τέλος σ' αὐτὸ
 τὸ δειχλῶδες, ἀλλόκοτο ὄνειρο.

Ἀπὸ Σκιᾶς

Ἡ μέρα με προσπέρασε χωρὶς
 νὰ μοῦ καταδεχτεῖ τὴν καλημέρα τῆς.

Τὸ πρωῒνὸ καῖκι τῆς γραμμῆς
 ἀνένδοτο ἀκολούθησε
 τὴν χαραχθεῖσα πορεία.
 Φωνές
 ντυμένες σὰ κάτασπρα
 διαβαίνοντας μ' ἄφισαν
 τὴν κυματένια
 ἀπόδειξη τῆς εὐτυχίας των.

Περίμεινα θεατῆς ἐπικαίρων.

Τὸ μεγαλεῖο μας

Συνηθίσαμε στὴν παραδοξολογία.

Εἴμαστε

Ἀτορικοὶ

Σουρρεαλισταὶ

Ὑπερρεαλισταὶ.

Μᾶς κουράζει, λέει, ν' ἀκοῦμε
 τὴ μουσικὴ
 μιᾶς κοπέλλας στὴ γωνιά ποὺ περιμένει.
 Τὸ ἀποτέλεσμα —
 θλιβερό μας μεγαλεῖο —
 πρέπει νὰ ἐπιμένουμε
 στὴ γλῶσσα τῶν ἐκλεκτῶν, τῶν λίγων.

Ὁ σφυγμὸς μας ὑποτονικὸς
 γιὰ νὰ κάνει μουσική.

Αἰσιοδοξία

Τ' ἀφρόντιστα χωράφια
δὲν ἔχουν
χοῶμα πριγμένης νοσταλγίας.
Κι οὔτε ἡ βροχὴ ξεχνιέται πιά
γὰ σιάζει σιὰ παράθυρα.

Εἴμαστε ἀπλῶς
πάνω σὶ δρόμο τῆς σειρᾶς:
Ἡ βροχὴ εἶναι βροχὴ
καὶ τὸ σιᾶρι θὰ φριζῶσει
μὲτὰ τοὺς πρώτους μῆνες
τῆς αἰθρίας.

Μοῖρα

Μὲ μιὰ σταγόνα πύρινη φωτὶς
μὲ δυὸ σπαθίσματα ἀνυπομονησίας
μπορεῖ πολλὰ νᾶχαν ἀποφευχθεῖ
μπορεῖ πολλὰ νᾶχαν περάσει ἀπαραιτήρητα.

Ὅμως ποτὲ δὲν εἶχαν πάρει γὰ φριζῶνουν
ἀνεμῶνες σὶ πεδῖον τῶν ἀσκήσεων.

(Βήματα ἀμέριμνα δὲν ἀντηχοῦν σὶ δάσος
ματιὰ πικρὴ σιὴν κάθε μιὰ χουσόμυγα πὺν παίζει).

Εἶσαι μπροστὰ στὴ θάλασσα ζητῶντας
οἰοὺς σιωπηλοὺς αἰῶνες τῶν κυμάτων
γιὰ κάθε πέτρινη καρδιά πὺν φθίνει
γὰ βρεῖς μιὰ λύπη.

Μὰ μένει ἡ ἀπλὴ ἀλληλουχία
χωρὶς σκοπὸ
χωρὶς ἀρχή
χωρὶς συνέπεια.

Πῶς ἀποκτῶνται φίλοι

Δὲν ἔμαθες ἀκόμῃ:

Φίλοι δὲν ἀποκτῶνται
μὲ ὑπερβολὴ αἰσθημάτων
μὲ προθυμία θυσίας.

Ὅ,τι προσελκύει
εἶναι μιὰ σιάση ἀδιαφόρου
συμπαθείας (ἐνδιαφέρον
χωρὶς συναισθηματισμούς; ἀγάπη
χωρὶς ζέση).

Μὴν ἐπεμβαίνεις σιὰ σκοτεινὰ
δῶματα τῆς ὑπαρξῆς τους—
ἄγγιζε τὸν βυθὸ
χωρὶς νὰ εἰσχωρεῖς.

π α ί ο μ

7

1. 原

Y.

21

1

74

1

中

1

43

1

3

της, πού μαζί του ἔπρεπε νὰ παλέψει γιὰ νὰ κερδίσει τὴ χορὰ. Καὶ μέσα του κάτι ἀναπαράζεται καὶ ραγίζει. Ρωτάει κάποιον: «Καὶ κείνη;». «Ἐκείνη πέθανε πρὶν ἓνα μῆνα...». «Πέθανε; Αὐτὴ ἡ δροσερὴ κοπέλλα;». «Δροσερὴ κοπέλλα; Καημένε μπαρμπα—Κώστα!...».

Τὸ ραγίσμα μέσα του μεγαλώνει —καὶ γύρω του. Αὐτὸ τὸ στέριο πού τὸν τύλιγε ἴσαμε τώρα, σὰ νὰ σαλεύει. Ὁ μπαρμπα—Κώστας ζαλίζεται καὶ σφίγγει μὲ δύναμη τὸ μπαστούνι του, νὰ κρατηθεῖ γερὰ στὸ χῶμα.

Στὸν ἀέρα κάτι περνάει καὶ τὸν ἀναδεύει. Ὁ γέρος τ' ἀκούει καὶ τρομάζει. Τεντώνει τὰ πόδια του καὶ πασκίζει νὰ τρέξει, νὰ κρυφτεῖ στὸ σπίτι του. Ὅπως κάνει κάθε φορὰ πού τὸν πιάνει στὸ δρόμο βροχὴ ἢ πονοκέφαλος...

Αὐτὸ τὸ κακὸ ὅμως δὲν εἶναι σὰν τὴ βροχὴ καὶ σὰν τὸν πονοκέφαλο. Εἶναι μιὰ φριχτὴ εἰκόνα, πού χαραίνεται λίγο—λίγο μέσα του. Τ' ἀτέλειωτα μερόνυχτα νὰ περνᾶνε ἀκούραστα γύρω ἀπὸ τὴ γῆς. Καὶ γύρω ἀπὸ κάθε κορδιὰ πού χτυπάει.

Φαίνεται ὅτι γίνονται τίποτε καὶ μ' αὐτό, ὅπως καὶ μὲ τόσα ἄλλα σὲ τοῦτον τὸν κόσμον...

Αὐτὸ κορυφώθηκε στὸ νοῦ τοῦ Βοιγγέλη ἀπὸ τὴν ὥρα πού 'φυγαν τὰ παιδιὰ, οἱ φοιτητές, καὶ σίγουρα τὸ 'χε νὰ μείνει ἴσαμε τὴν ὥρα τοῦ ὕπνου. Τὰ οὐζα πού θὰ 'ωπαιναν ἀνάμεσ' ἀπὸ τὸ μαγαζὶ καὶ τὸ κρεβάτι μπορεῖ νὰ τὸ 'διωχνον, μὰ μπορεῖ καὶ νὰ τὸ δυνάμωναν.

Δὲν ἦταν βέβαια ὁλομόναχο, κι ἄλλοι λογισμοὶ πάλευαν μέσα του κι ἀφηνον φεύγοντας σκόνη καὶ σπάχτες. Ὅλοι ὅμως κάτω ἀπὸ αὐτό: δὲ γίνεται τίποτε, δὲ γίνεται τίποτε...

Ἐξὸν κι ἂν μπορεῖ κανένας νὰ περιμένει... κάμποσες χιλιάδες χρόνια —δὲν ἦταν ἀλήθεια καλὸ γι' ἀστεῖο, περισσότερο γιὰ ὅποιον παραπονιόταν πὼς πεινάει. Ἀστεῖο; Σὲ λίγο κατάλοιβε —κοροϊδία, κι εἶναι τόσο ἀλλ' ὥτικη ἢ κοροϊδία ἀπὸ τ' ἀστεῖο! Μὲ τὸ δίκιο του ὁ πεινασμένος ν' ἀρπάξει τὸ σφυρί...

Ἀνοστήχιασέ κι ἔσκυψε σὰ νὰ 'θελε νὰ φυλαχτεῖ ἀπὸ κάτι. Οἱ εἰκόνες μὲ τ' ἀνοιγμένα κεφάλια πέρασαν σὰν ὄνια πάνω του. Ἦταν ἀλήθεια κάτι τρομερό, τσίτη ἢ πλαπείουλα πού δὲν τῆς ἔλειπε ποτὲ τὸ γέλιο —ὅσο κι ἂν ἦταν ἀδύνατο— νὰ 'ναι αὐτοῦ γεμάτη σκοτωμένους... Τρομερὸ μονάχο; Κάτι ἀνείπωτα φριχτό θὰ 'ταν σὰ νὰ 'χε ἀνέβει ἀπὸ τὸν Κάτω κόσμον ὁ Σατονάς καὶ θὰ 'χε στήσει τὸ βασιλεῖά του ἔξω ἀπὸ τὰ καφενεδάκια καὶ τὰ μικραμάγαζα...

Τ' ἀγκάθι ὅμως δὲ μπορεῖς νὰ τὸ χουφτιάσεις καὶ νὰ τὸ ξερι-

ζώσσεις. Ἔτσι δὲ μπορούσε νὰ κάνει, νὰ σωπάσει κι ἡ φωνὴ ποὺ κά-
που βαθειὰ μέσα του ψιθύριζε: μήπως τὰ αἵματα θὰ τὰ διόρθωναν ὅλα;

«Ἐξὸν κι ἂν, μπορεῖς νὰ περιμένεις... Κάμποσες χιλιάδες χρόνια...».

Νὰ βασανίζεσαι γιὰ τὰ παιδιὰ σου, ἄς ποῦμε καὶ γιὰ τ' ἀγγό-
νια σου, τὸ καταλαβαίνει. Ἄς βάλοιμε ἀκόμα καὶ μιὰ γενιὰ. Θὰ
ῥεῖ μείνει λίγο τὸ αἷμα σου σὲ ζωντανὸ κορμί. Μὰ ὕστερ' ἀπὸ χιλιά-
δες χρόνια... Καλὰ, ἂν ὅλα ὁμορφύνουν καὶ ἴδεν ὑπάρχει πιά πεινα-
σμένος καὶ καταφρονημένος, δὲν ὑπάρχει κανένας ποὺ νὰ κοιμᾶται μὲ
τὸ φόβο τῆς μέρας, ὅπως ὁ ἴδιος τώρα —καὶ πῶς νὰ μὴ φοβάσαι
τὸν ἥλιο μὲ τὴν ἀναδουλειά, μὲ τὴν ντροπὴ πῶς δὲν κάνεις γιὰ τίποτε;

Καλὰ, ἂν ἔρθουν ἔτσι ἂν ὅμως σιγά—σιγά οἱ ἄνθρωποι γίνουν
λύκοι καὶ τρώγονται ἀναιμεταξύ τους; Ἄν γίνουν γουρούνια καὶ κυ-
λιούνται στὶς λάσπες;

«Θὰ μιλήσω καὶ στὸν Πέτρο...» συλλογίστηκε φτάνοντας στὸ στερ-
νὸ ρώτημα σὰν πάνω ἀπὸ γκριμὶ. «Ἀπ' αὐτὸν ὅλο κι ἀκούς κάτι
καινούριο. Νά, προχτὲς ἔλεγε, δὲν πειράζει νὰ ῥσαι φτωχὸς, φτάνει
νά... Πῶς τὸ ἔλεγε, ἀλήθεια;».

Ὁ Πέτρος εἶναι ὁ δικηγόρος ποὺ ἔχει «ἐνόντι» τὸ γραφεῖο
του. Μαζί πήγαν σχολειό, μαζί βρέθηκαν σ' αὐτὴ τὴν πλατειούλα —
μόνο ποὺ ὁ ἕνας ἔγινε «ἐπιστήμων», ὁ ἄλλος δὲν πῆγε παραπάνω ἀ-
πὸ τὸν πάγκο τοῦ τσαγγάρη.

Νύχτωμε. Στὸν οὐρανὸ λίμναιζε ἀκόμα λίγο φῶς, βοθῶ πορτοκα-
λένιο, στὴ γῆς ὅμως οἱ ἄνθρωποι εἶχαν ἀπομείνει μονάχα ἴσκιοι. Σὲ
λίγο θὰ τελειῶνε κάτι τακούνια, ὕστερα λογάριαιζε νὰ κλείσει πολὺ
γρηγορότερα ἀπὸ τὴν κανονικὴ ὥρα. «Ἄμα βρέχει τὸ πρωῒ, περίμενε
νὰ δεῖς ἥλιο τὸ βράδυ...», συλλογίστηκε καὶ χαιμογέλασε. Τὰ τακού-
νια δὲν ἤθελαν πολλὰ πράγματα ἀκόμα, ἓνα δυὸ κορφάκια, κάμποσες
σφυριές. Θὰ ῥεμαν ὕστερα νὰ ἡσυχάσουν τὴ νύχτα κι ἀπ' αὔριο θ' ἄρ-
χιζε νὰ τὰ πρῶει πάλι ἡ γῆς. Ἐρίξε μιὰ μισπιὰ σ' ἓνα χορτὶ ποὺ ἡ-
τον πεταγμένο στὸ προπεζάκι μὲ τὰ ἐργαλεῖα. Ἐγραφε: «Κύριε, ἀλή-
φθη ἀξία εἰς βάρος ὑμῶν...». Ἦτον ἀπὸ τὴν Τράπεζα γιὰ τὸ γραμ-
μάτιο τοῦ δερματέμπορα.

Τὴ στιγμή ποὺ ῥεζε τὰ τελειωμένα παπούτσια στὸ ράφι, ἦρθε
τὸ κακὸ μοντάτο. Ἀκούσθηκαν πρῶτα τὰ πηδηχτὰ βήματά του στὸ
πεζοδρόμιο —καὶ σὲ λίγο στεκόταν στὸ κατώφλι τοῦ μαγαζιοῦ. Κι
εἶχε πρόσωπο μικροῦ παιδιοῦ.

—Βογγάλη, τρέξε!... Ὁ ἀδερφός σου!... Τούμπανε τὸ προκτὲρ!

Τὸ σκοτάδι ἀστράψε καὶ σκόρπισε στὸν ἀέρα κάτι σὰν κουρνια-
χτό. Σύγκαιρα ἡ πλατεία γέμισε Σοπανάδες ποὺ ἀναψον φωτιές μ'
ἀνθρώπινα κορμιά κι ἄρχισαν νὰ χορεύουν οὐρλιάζοντας γύρω τους.

Ἦτον πιά ἡ Κόλοση. Κι ἡ γῆς μὲ τοὺς ἥλιους καὶ τὰ χορτάρια
τί εἶχε γίνει;

Τὰ βράδια οἱ δρόμοι ἐρημῶνουν γρήγορα. Κατὰ τὶς ὁχτὼ τὸ χειμῶνα, τὸ πολὺ σπὶς δέκα τὸ καλοκαίρι. Μονάχα τὰ καφενεῖα κι οἱ ταβερνοῦλες κρατᾶνε λίγο ἀκόμα κουβέντες κι ἀνάσεις. Μὰ ἐδῶ ἡ νύχτα εἶναι δυνατὴ, δὲν τὴν ἔχουν ξεφτίσει πολύχρωμα φῶτα κι ἀχόρταγα μάτια. Δὲ μένουν καὶ τὰ καφενεῖα πολὺ ἀνοιχτά, οἱ ἀνθρώποι μαζεύονται στὰ σπιτίτια τους καὶ τὴν ἀφήνουν συντροφιά μὲ λίγες γάτες καὶ λίγα σκυλιὰ στοὺς δρόμους.

Μὰ εἶν' ὁμορφα νὰ σὲ λυγίζει εὐκολὰ ἡ νύχτα. Κι ἐδῶ θαρρεῖς κανέναν δὲν τῆς λέει παλλὰ ὄχι —ἀλλιώς θὰ ἐρήμωναν τόσο εὐκολὰ οἱ δρόμοι; Νύχτα ποὺ δὲ σ' ἀφήνει νὰ τριγυρνᾷς καὶ νὰ συλλογιέσαι — ἀληθινὴ εὐλογία Κυρίου...

Ἄν ψάξεις ὁμῶς... Δὲ θ' ἀργήσεις νὰ καταλάβεις. Καθένας ἔχει τὴ μέρα του καὶ τὴ νύχτα του. Ξυπνάει κάποιος μὲ τὶς πρῶτες ἡλιαχτίδες, βοθυνασφαίνει γιὰ νὰ γεμίσει τὰ πλεμόνια του μὲ τὴν πρωινὴ δροσιὰ καὶ χυμᾷ νὰ παλέμει μέσα στὸ φῶς. Ξυπνάει ὁ ἄλλος καὶ σκύβει, κλείνει τὰ μάτια του, μὰ δὲ γλυτώνει, τὸ φῶς ἦρθε, ἦρθε... Εἶν' αὐτὸς ποὺ ὅσο ἦταν σκοτάδι, ἀκουγε μέσα του ὅλες τὶς ἀσκήμες φωνές τῆς μέρας.

Εἶναι ἄλλη ἡ νύχτα ποὺ ἔσχεται ἴδια γιὰ ὅλους. Σὰν γίνεи κάπὶ στοὺς δρόμους καὶ δὲν ἀφήσει ἄνθρωπο βουλιασμένο στὸν ἥσυχο ὕπνο του ἢ τὰ βόσσανά του. Εἶν' ἀλήθεια καὶ τότε ἄλλος θὰ πεταχτεῖ, ἄλλος ἴσαιμὲ πρὸ θὰ σαλέψει. Μὰ ὅλοι θὰ προσπαθήσουν νὰ δοῦνε μέσα στὸ σκοτάδι.

Θυμᾶμαι τῶρα στὴν τύχη δυὸ τέτοιες νύχτες. Ἡ μιὰ γέμισε τὰ δωμάτιά μας μ' ἓνα παραπανιόρικο τραγούδι, ἡ ἄλλη ξεψύχησε μὲ δυὸ ντουφακιές καὶ δυὸ ἀνθρώπους.

Ἡ πρώτη δὲν ἦταν μπορεῖ ὁλότελα νύχτα, ὅσοι βγήκαμε στὰ παράθυρά μας σὰν ἀκούστηκε τὸ τραγούδι, θαρρέψαμε πὼς ἡ μέρα εἶχε ξεχάσει νὰ φύγει ἀπὸ τὸν τόπο μας. Μὰ γρήγορα καταλάβαμε, τὸ φεγγάρι εἶναι σιωπηλό, πέφτει λαφρὺ πάνω στὴ γῆς. Καὶ δὲ δυσκολεύει μιὰ φωνὴ ποὺ ἀνεβαίνει γιὰ νὰ κλάψει ἢ νὰ χαρεῖ. Ὅπως ἔγινε τότε. Ἦταν Αὐγουστος, τὰ παράθυρά μας τὰ εἶχαμε ὀλάνοιχτα γιὰ τὴ δροσιὰ. Ἡ φωνὴ μπῆκε ἀνεμπόδιστα στὰ δωμάτιά μας καὶ μᾶς ἔκανε νὰ πεταχτοῦμε ἀπὸ τὰ κρεβάτια μας καὶ νὰ βρεθοῦμε ἀντίκρου στὸ φεγγαρόφωτο.

Σὰν ξαπλώσαμε τὸ βράδυ, γαύγιζαν πολλὰ σκυλιὰ. Τὸ ξέραμε, δὲ θὰ ἡσύχαζον ὅλη τὴ νύχτα, δὲν τ' ἄφημε ἡ πανσέληνος. Μὰ δὲν ἐμπόδισαν τὸν ὕπνο νὰ βάλει τὶς παλάμες του στὰ ματόκλαδά μας.

Ὡσπου ἀκούστηκε ἡ φωνὴ γλυκεῖα, κοιθάρια, παραπανιόρικη. Ἀνάδαμε γιὰ λίγο τὴ λαφρὰ νύχτα καὶ χάθηκε. Μὰ δὲν ἔφυγε κι ἀπὸ τὴν καρδιά μας.

«Τριγυρίζω σὰν τὴ νυχτερίδα...»

Αὐτὸ εἶπε. Μιά, δύο, τρεῖς φορές. Καὶ σὰν ἔπαψε,, ἄδικαι περιμέναμε ν' ἀκούσουμε βήματα ἢ ν' ἀντικρύσουμε ἴσκιο. Κι ὅμως —ἔτσι εἶπαμε τὸ πρῶτ'— ὅλοι θαρρέψαμε πὼς ἦταν, κάτω ἀπὸ τὰ παράθυρά μας.

«Τριγυρίζω σὰν τὴ νυχτερίδα...»

Ἦταν σὰ νὰ περνοῦσε κάποιος μᾶγος ἀπὸ τὸν τόπο μας, νὰ γάμισε τὴ νύχτα ὁμορφιά καὶ νὰ πῆρε τὴ φωνὴ τῶν σκυλιῶν —εἶχαν πάμει κι αὐτὰ γιὰ λίγο. Μὰ σὰν πέρασε λίγη ὥρα κι ἡ φωνὴ δὲν ξανακούστηκε, ἄρχισαν πάλι ἀγριεμένα, ὅλοι μαζί. Μείναμε ἀσάλευτοι στὰ παράθυρά μας ψάχνοντας στὸ λαφρὺ σκοτάδι. Μὰ οὔτε ὕστερ' ἀπὸ τὰ σκυλιὰ ἀκούσαμε περπάτημα νὰ φεύγει φοβισμένο.

Τὸ πρῶτ' θὰ λέγαμε πὼς ἐκείνη ἡ νύχτα ἦταν ἴδια γιὰ ὅλους. Κάμποσοι ὅμως τὴ θυμόνταν μαγεμένοι, ἄλλοι φώναζαν γιὰ τὸν ὕπνο ποὺ ἔχασαν. Καὶ μονάχα στὸ «ποιὸς ἦταν» ταιριάζαμε, δὲν ἔμεινε κανένας πὺ νὰ μὴ ρωτήσει.

—Ποιὰς νὰ ἦταν, ἀλήθεια; Ποιός;

—Μὰ δὲ λογαριάζουν καὶ τὸν ἄλλο ποὺ κοιμᾶται;

—Εἶδες μεράκι, φίλε μου, εἶδες καημό, εἶδες γλύκα;

—Μὰ ποιὸς νὰ ἦταν;

Ἦσπου κάποιος θυμήθηκε πὼς ἐκείνες τὶς μέρες εἶχε βγεῖ ἀπὸ τὴ φυλακὴ ὁ γύφτος, ὁ Κυριάκος. Αὐτὸς τραγουδοῦσε καμμιὰ φορὰ στοὺς δρόμους. Μὰ κανένας δὲν πίστεψε πὼς μπορεῖ νὰ ἦταν ἐκείνη τὴ νύχτα αὐτός. Τόση γλύκα, ἔλεγαν, τόσο παράπνο; Κι ὕστερα τὸ τραγούδι... Ὁ Κυριάκος μονάχα κλέφτικα ἤξερε...

—Σίγουρα κανένας περαστικός... εἶπε κάποιος. Πολλοὶ εἶπαν: ἀλήθεια, δὲν τὸ σκεφτήκαμε... Κι ὕστερα γιὰ λίγο δὲ μιλήσαμε. Μπορεῖ κι ἄλλοι νὰ ζητοῦσαν: ἄς γίνεῖ νὰ ξαναπεράσει... Μπορεῖ νὰ γίνεῖ... Κι ἀπαμείναμε ὅσο κράτησε κεῖνα τὸ φεγγάρι ἄγρυπνοι νὰ καρτεροῦμε. Στὰ χαμένα. Ἡ φωνὴ χάθηκε μαζί μὲ τὴν πανσέληνο. Αὐτὴ ποὺ δὲν ξανάρθε.

Τ' ἄλλο ἔγινε τὰ χαράματα. Ἐπεσαμ' ἐνὶ ἀπανωτὲς ντουφεκιές. Κ' ἄμπασοι πεταιχτήκαμε, βγήκαμε στὰ παράθυρα. Γυρίσαμε ὅμως γρήγορα στὰ κρεβάτια μας, ἦταν Ὀιχτώδρης κι ἡ ψύχρα μᾶς χτύπησε κατόστηθα. Ὑστερα θαρρέψαμε πὼς καταλάβοιμε: κυνηγοί. Ντουφεκιὲς ἀκούγαμε αὐτὴ τὴν ἐποχὴ κάθε πρῶτ'.

Σὰ βγήκαμε ἔξω, μάθαμε. Ἀπὸ 'να ἀπόμερο σπιτάκι εἶχαν σύρει δυὸ σκοτωμένους. Ἄντρα καὶ γυναίκα. Ὁ ἄντρας εἶχε ρίξει τὴν πρῶτη ντουφεκιὰ στὰ στήθια τῆς γυναίκας καὶ τὴ δεύτερη στὸ κεφάλι του.

Ἐλεῖπε δυὸ χρόνια, δούλεψε στὸ Βέλγιο, στὰ ὄρυχεία. Εἶχε γυ-

ρίσει κόπου πρὶν δέκα μέρες. Μαζεύτηκαν κάμποσοι γύρω του ν' ἀκούσουν γιὰ τὴ ζωὴ «ἐκεῖ πάνω». Λίγα βράδια. Ὑστερα, μιὰ καὶ δὲν εἶχε πολλὰ νὰ πεῖ, τὸν ἄφησαν. Καὶ σὲ λίγο τὸν ξέχασαν. Ὅσα τὸν ξεχνούσαν πρὶν φύγει γιὰ τὸ Βέλγιο κι ὅσο ἔλειπε κεῖ, Κι οὔτε γινόνταν νὰ τὸν θυμούνται, μιὰ κι ἦταν φτωχός, δὲν εἶχε παιδιὰ κι ἔμενε σ' ἀπόμερο σπιτιάκι.

Ὡστόσο οἱ τσιφεκίες τὸν ἔρριξαν κουφάρι καταιμεσίς στὴ ζωὴ μας. Κι αὐτὸς ποὺ ζωντανὸς ἦταν σὰ νὰ μὴ ζοῦσε, πεθαμένος ἔγινε γιὰ μᾶς ἐμπόδιο βουνό. Μᾶς ἔκοψε γιὰ λίγο τὸ δρόμο.

Ὅλοι ἀναρωτηθήκαμε: γιατί τὸ 'κανε; Κάμποσοι μίλησαν γι' ἀρρώστια ἀγιάτρευτη ποὺ εἶχε φέρεῖ μαζί του, ἄλλοι πὼς βρῆκε τὴ γυναίκα του μὲ παιδί στὴν κοιλιά. Μὰ οἱ γιατροὶ ὅσο κι ἂν ἔψαξαν, δὲ βρῆκαν οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τ' ἄλλο. Κι ἔτσι δὲ μάθαμε, τί ἔκανε κείνο τὸ ταπεινὸ κεφάλι ν' ἀνάμει καὶ νὰ ξεκρεμάσει ἓνα παλιὸ δίκανο.

Κι ἐγὼ τῶρα μονάχα τοῦτο μπορῶ νὰ πῶ: πὼς κάμποσοι ἀπὸ μᾶς πεταιχτήκαμε ἀπὸ τὰ κρεβάτια μας. Κι ἂς μὴν ἦταν δυὸ ντουφεκίες τὰ χαράματα κάτι τὸ παράξενο. Ἄλλοι δὲ σάλευσαν, ἄλλοι οὔτε τίς ἀκουσαν. Καὶ μονάχα τὸ πρῶτ' ρωτοῦσαν ξαφνιασμένοι:

—Ντουφεκίες; Τί ὥρα;

Στ' ἀλήθεια; Ἀπ' αὐτὸ τὸ «κέντρικὸ» φουρνάδικο θὰ κήδευσαν τὸ μπαρμπα—Νίκο, τὸ μεθύστοκα ποὺ 'χε πεθάνει στοὺς δρόμους; Πὼς τὸ δέχτηκε ὁ φούρναρης; Γιατί; Ποιὸς ξέρει. —τί ξερούμε ἀλήθεια ἀπ' ὅσα γίνονται ἔτσι κι ὅχι ἀλλιῶς στὴ ζωὴ! Ἀπ' αὐτὸ τὸ φουρνάδικο στ' ἀλήθεια, νὰ βγαίνουν κι ὅλας τὰ παιδιὰ μὲ τὰ ἑξαπτέρυγα σὲ λίγο θὰ βγεῖ κι ὁ ἴδιος— θὰ τὸν βγάλουν βέβαια... Ἄς πᾶμε μαζί του. Χρόνια γελούσαμε μ' αὐτόν, χρόνια κάναμε πὼς δὲν τὸν βλέπαμε νὰ σέρνεται στοὺς δρόμους, χρόνια μᾶς παίδευε τὸ «αἰνιγμά» του:

—Ὅλα τὰ κάστρα κάστρα!...

Δὲν ἦταν ἔτσι τὸ ὥσπο. Κάμποσοι τὸ θυμόταν πὼς τὸ 'λεγε ποῖν γεράσει:

—Ὅλα τὰ κάστρα ἔπιασαν, ἓνα μονάχα!...

Μὲ τὰ χρόνια καὶ τὸ πιστὸ θάμπωσε κι αὐτὸ στὸ νοῦ τοῦ μπαρμπα—Νίκου, ὅπως ὅλα τὰ πράγματα τῆς γῆς. Ὁ ἴδιος δὲν τὸ 'χε ἐξηγήσει σὲ κανέναν, βρέθηκαν ὅμως κάμποιοι ποὺ εἶπαν, πὼς, κάστρα, ἦταν οἱ ἔρωτες τοῦ μπαρμπα—Νίκου, ποὺ πῆγαν ὅλοι καλὰ, ἐξὸν ἀπὸ μιὰ φορά. Ἕνα «κάστρο» —φαίνεται κείνο ποὺ πολὺ λαχτάρησε, κείνο ποὺ σὰν τ' ἀντικρύσουμε θαυροῦμε πὼς τὸ πάρσιμό του εἶναι ὁλάκερος ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς. — εἶχε μείνει ἄπαρτο. Κι ἀπὸ τότε ἀρχισε τὸ πιστό.

Βγήκε ὁ παπὰς ἀπὸ τὸ φουρνάδικο... μὰ βγήκε κι ὁ μπαρμπά—Νίκος μαζί του. Δὲν τὸν ἔχουν σὲ νεκροκρέβατο, τὸν φόρτωσαν μ' ἓνα σκοινὶ στὴν πλάτη τοῦ παπᾶ. Ἰἄλλο καὶ τοῦτο ὕστερ' ἀπὸ τὸ φουρνάδικο!... Ἄν ὅμως τὸ σκεφτεῖς λίγο, δὲν εἶναι καὶ τόσο παράξενο. Ὁ λομόναιχος ὁ μπαρμπά—Νίκος καὶ θεόφτωχος —ἀπὸ ποῦ νὰ τὸν ξεκινοῦσαν, ποιὸς νὰ πλήρωνε γιὰ νεκροκρέβατο; Ὑστερα ὁ παπὰς εἶναι ψηλὸς καὶ γεροδεμένος καὶ τὸ σωμένο κορμὶ τοῦ μπαρμπά—Νίκου δὲ ζυγίζει περισσότερο ἀπὸ 'να τσουβάλι ἄχυρα. Κι ἀκόμα... Μπορεῖ νὰ πρέπει οἱ παπάδες νὰ σηκώνουν στὴ ράχη τους τοὺς πεθαιμένους, γιὰ νὰ λαφρῶνουν τὸν ἄλλο κόσμιο ἀπὸ τὸ θάνατο...

Εἶναι κάπως σκοτεινά, θὰ 'χει σύννεφα ἢ θὰ σουρουπῶνει. Ἄς πάμε μαζί....

Ἐξω ἀπὸ τὸ σπίτι του —εἶναι σιμὰ στὴν ἐκκλησιά καὶ στὸ δρόμο ἀπ' ὅπου περνᾶνε οἱ περισσότερες κηδεῖες— ὁ παπὰς στάθηκε. Ἐλυσε τὸ σκοινί, ἄφησε τὸ μπαρμπά—Νίκο νὰ πέσει στὸ δρόμο.

—Δυὸ λεπτά, εἶπε, νὰ ἱπάρω τὸ πετραχειῖλι μου...

«Καημένοι φτωχοί!... Οἱ παπάδες ἔρχονται σὲ σᾶς μονάχα μὲ τὰ ράσα. Σὰ νὰ πηγαίνουν περίπατο... Καὶ τώρα τὸ πετραχειῖλι γιὰ τὴν ἐκκλησιά, ποιὸς λογοριάζει στὴ ζωὴ καὶ στὸ θάνατο ἓνα ρεμάλι;».

Ἡ ἐκκλησιά ἀπὸ κεῖ ἦταν λίγα βήματα. Σὰ μπήκαν, ἔτρεξε ὁ καντηλανάφτης κι ἓνας ἐπίτροπος καὶ ξεφόρτωσαν τὸν παπᾶ. Καθὼς γινόταν αὐτό, τραβήχτηκε τὸ σακκάκι καὶ τὸ πουκάμισο τοῦ μπαρμπά—Νίκου. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ μᾶς μιλάει γιὰ ὅλ' αὐτά, λέει πὼς τὸ κορμὶ τοῦ πεθαιμένου, ποὺ ἦταν βέβαια ὁλότελα κοκκαλιάρικο, εἶχε ὁμορφο χρῶμα, ἄσπρο μὲ ροδαλὲς σκιές. Θύμιζε —μποροῦσε νὰ πεῖ κανένας ἄφοβα— γυναικία κορμιά ποὺ βλέπουμε σὲ παλιὲς ζωγραφιές. Στ' ἀλήθεια, χρῶμα λαιχταριστό. Νὰ ποῦ εἶχε κρατήσει κάτι ὁ μπαρμπά—Νίκος, δὲν ἦταν μονάχα γεράματα, πιστὸ κι ὕπνο κατὰχαμα ἢ ζωὴ του—κι ὁ θάνατός του. Ἦταν κι αὐτὸ τὸ χρῶμα. Ποιὸς ἄλλος «ἐπίσημος» καὶ καλοντυμένος πεθαιμένος θὰ μπορούσε νὰ βρεθεῖ, ἂν τὸν ξεγύμνωναν, μὲ τέτοιο χρῶμα; Σίγουρα, αὐτός θὰ ἦταν κίτρινος, μπορεῖ καὶ μὲ καμμιά πρασινωπὴ σκιά...

Ὁ ἄνθρωπος ποὺ μᾶς τὰ λέει αὐτά, βγήκε πρῶτος ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά —δὲν ἄργησε ἡ νεκρώσιμη ἀκολουθία, ἔτσι γίνεται μὲ τοὺς φτωχοὺς. Ἐξω εἶχε σκοτεινιάσει κι ἄλλο, ἀπὸ τὴ νύχτα ἢ τὴ συννεφιά. Πρὶν πάρει τὸ δρόμο γιὰ τὴ δουλειά του, στάθηκε, ἀνάμεσα κι ἔτριξε μιὰ ματιὰ γύρω του. Κι ἀπόμεινε ἀσάλευτος, ζαλισμένος. Ὁ μπαρμπά—Νίκος μὲ πρόσωπο λυπημένο, μάτια μισόκλειστα καθόταν κατὰχαμα σιμὰ στὴν πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ κάπνιζε...

—Μᾶς κορόιδεψες λοιπόν! τοῦ φώνηξε ὁ ἄνθρωπός μας. Μᾶς κορόιδεψες, τέτοιος ἦσουν πάντα! Δῶσε μιὰ δραχμὴ, ἔλεγες, νὰ πάρω ψωμάκι, μὰ σὰν τὴν ἔπαιρνες τραβοῦσες γιὰ οὔζο!... Καὶ τώρα...

Ο μπαρμπα—Νίκος δὲν ἀποκρίθηκε οὔτε ἔκανε ἄλλη κίνηση ἀπὸ κείνη πού χρειαζόταν γιὰ νὰ φιτάσει τὸ τσιγάρο στὰ χεῖλια του. Ρουφούσε καὶ τυλιγόταν σὲ γαλάζιους, καπνούς, γαλάζιους καὶ παράξενα φωτεινούς...

Ήταν φῶς ἀλήθεια —κι' εἶχε γεμίσει τὸ δωμάτιο. Ὁ ἄνθρωπός μας τινάχτηκε. Θυμήθηκε πὼς εἶχε πάει καὶ σ' ἄλλη, ὁλότελα κανονική, κηδεῖα τοῦ μπαρμπα—Νίκου...

Ήταν λοιπὸν τούτη μονάχα ἓνα ὄνειρο; Τίποτ' ἄλλο; Τί κρῖμα!.. Μὰ ποιὸς μᾶς λέει πὼς δὲ θὰ μπορούσαν ὅλα νὰ γίνουν ἔτσι ἢ ἀκόμα πὼς δὲ θὰ ἔπρεπε ἔτσι νὰ γίνουν —τοὺς ἔρημους σὰν πεθαίνουν νὰ τοὺς βγάζουν ἀπὸ φουρνάδικα, νὰ τοὺς φαρτώνονται σπῆ ράχη τους οἱ παπᾶδες, ἀντὶ νὰ τοὺς σηκώνουν τέσπερις, κι ὕστερ' ἀπὸ τὴ νεκρώσιμη ἀκολουθία νὰ τοὺς ἀφήνουν νὰ καπνίζουν ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία καὶ νὰ 'ναι κι αὐτοὶ μιὰ φορὰ δίχως τὴ φοντίδα τοῦ στομαχιοῦ καὶ βαθεῖα λυπημένοι...

—Ἀμωμοὶ ἐν ὁδῷ ἀλληλούια.

B'.

—Ὁχι ἄλλος θάνατος! εἶπε ὁ ἄγνωστος καὶ κάθησε δίχως νὰ ρωτήσῃ στὸ τραπέζι.

Εἶχε λαμπερά, μαύρα μάτια, πρόσωπο μελαψό. Κοίταξε τὸν ἄνθρωπο πού βεῖηκε νὰ κάθεται, ἔμεινε νὰ συλλογίζεται λίγο, ὕστερα φώναξε τὸ καρσόνι.

—Δυὸ καφέδες εἶπε.

—Πὼς νὰ γίνουν; ρώτησε τὸ γκαρσόνι.

—Δυὸ καφέδες, ξανάπε ὁ ἄγνωστος. Τὸ γκαρσόνι ἔφυγε λαφροπατώντας.

«Ὅπως τὸν φανταζόμουν...», σκέφτηκε ὁ ἄγνωστος. «Ἀδύνατος, μὲ χοντρά γυαλιά. Καὶ τὰ χέρια του... Τὶ μακριὰ χέρια!...».

—Ὁχι ἄλλος θάνατος... εἶπε πάλι. Εἶναι τόσα πράγματα γύρω μας! Νὰ, ἄς ἀρχίσουμε ἀπὸ τούτες τὶς καρέκλες. Ἔτσι σκληρὲς πού εἶναι... Ἀλήθεια, δὲν σ' ἄς κάνουν νὰ πονᾶτε κάπου;

Ὁ ἄλλος θέλησε νὰ μιλήσῃ, μὰ δὲν κατάφερε παρὰ νὰ σαλέψῃ λίγο τὰ χεῖλια του. Κάτι σὰ νὰ τὸν νάρκωνε. Δὲ μπόρεσε οὔτε ν' ἀναρωτηθεῖ: ποιὸς ἦταν αὐτὸς πού εἶχε καθῆσῃ ἀνερώτητα στὸ τραπέζι του;

Ἀναρωτήθηκε —κι' ἀπάντησε— πολὺ ἀργότερα: ἦταν κάποιος ἀπὸ κείνους πού μᾶς ἀκολουθοῦν. Μονάχα πού μπορεῖ νὰ μὴ φανερωθοῦν ποτέ. Ἰκαὶ νὰ ἱεράσει ἡ ζωὴ μας δίχως νὰ τοὺς γνωρίσουμε.

Ταῦτος εἶχε φανερωθεῖ μονάχα γιὰ νὰ πεῖ κάμποσες φορές:

—Ὁχι ἄλλος θάνατος. Ἀς κοιτάξουμε γύρω μας, τὸ δρόμο, τὰ χέρια...

Ήταν χειμωνιάτικο απομεσήμερο. Ἡ πλατεία, πού κλεινόταν ἀπὸ ψηλὲς πολυκατοικίες, ἦταν γεμάτη κόσμο κι αὐτοκίνητα. Μιὰ πλατεία κάπως ἀπόμερη, μά, ὅπως ἔλεγαν, μὲ πολλὴν «αἴγλη». Καὶ πολλὲς γυναῖκες. Ξετρύπωναν ἀπὸ κάπου, ἔμπαιναν σ' ἓνα ταξὶ καὶ τραβούσαν σὰν πεταλοῦδες μαγεμένες ἀπὸ τὸ φῶς γιὰ τὸ κέντρο τῆς μεγαλόπολης. — Ἀλλες γύριζαν φορτωμένες πακέτα καὶ χάνονται σὲ κάποια ἀπὸ τὶς ἀμέτρητες πόρτες πού περίμεναν σιωπηλὲς σὰ στόματα ἀπὸ ξόανα. Ήταν καὶ λίγα πουλάκια. Κατέβαιναν ἀπὸ τὰ δέντρα κι ἔψαχναν τὸ χώμα μὲ νευρικὰ πηδήματα. Ὡσπου κάποιος περνοῦσε σιμά τους καὶ τότε ἀνέβαιναν τρομαγμένα νὰ κρυφτοῦν στὰ κλαδιά.

Ἦρθαν οἱ καφέδες. Ὁ ἄγνωστος ἔβγαλε καὶ τοὺς πλήρωσε. Ὁ ἄλλος ἀκόμα δὲ μπορούσε νὰ κάνει τίποτε. Μονάχα ἔβλεπε κι ἄκουγε. Ἡ νάρκη ὅλο καὶ βάφαινε στὸ κορμί του.

Σήκωσε πρῶτος ὁ ἄγνωστος τὸ φιλυζάνι, μπόρεσε νὰ τὸ κάνει κι ὁ ἄλλος.

— Ἰσαίμε νὰ πιούμε τοὺς καφέδες μας, εἶπε ὁ ἄγνωστος, ἐλπίζω νὰ σὰς ἔχω πιασῇ ἀπὸ «ἐκεῖνον». Ὑστερα θὰ φύγω... Ἀλήθεια, πέστε μου, μαζί του εἴσαπτε πρὶν ἔρθω;

Ἡ ἐρώτηση πρὸνταξε τὸν ἄλλο ὅσο χρειάζοταν γιὰ νὰ λευτερωθεῖ ἀπὸ τὴ νάρκη. Ἀρχισε σὲ λίγο νὰ νιώθει κυρίαρχος στὸ κορμί του. Μπόρεσε νὰ πεῖ:

— Ὅχι, κοίταισαι ἀντίκρυ. Τὰ μπαλκόνια. Λίγο πρὶν καθήσετε, πρόσεχα μιὰ μαζεμένη τέντα. Ἡ ἄκρη τῆς καθὼς κυματίζει ἀπὸ τ' ἀεράκι, γράφει πολὺ ὁμορφες καμπύλες...

— Καὶ πρὶν ἀπ' αὐτό;

— Θυμώμουν. Τὸν τόπο μου. Ἦθε σήμερα ἢ ἐφημεριδούλα...

— Λοιπὸν οἱ καμπύλες;

— Σὰ θάλασσα πού κυματίζει, πέστε μιὰ ταμὴ τῆς, σὰ γυναῖκιο φουστάνι πού μένει πίσω κυματίζονταίς κι αὐτό... Γιρίστε νὰ δεῖτε.

Ὁ ἄγνωστος γύρισε. Τὰ λαμπερὰ μάτια του σκοτείνιασαν.

— Αὐτὸ δὲ μ' ἀρέσει... εἶπε. Θυμίζει φίδι.. Ἀλήθεια, ἔχετε δεῖ φίδια;

— Δὲν εἶδα; Ἀπὸ κεῖ πού εἶμαι; Ὁ κάμπος εἶναι γεμάτος. Τὸ ἴδιο κι οἱ λόφοι. Τὸ καλοκαίρι γεμίζει κι ἡ δημοσιά. Κατεβαίνουν ἀπὸ τοὺς λόφους καὶ πάνε γιὰ τὸ ποτάμι. Μὰ τὰ περισσότερα δὲ φτάνουν. Περνᾶνε τόσα αὐτοκίνητα!...

— Εἶδατε φίδι κι ἀντέχετε τὴν τέντα; Θὰ ἔχετε σκοτώσει ζῶα, τὸ ἴδιο κι ἐγὼ. Ἀλλοτε ἀπὸ ἀνάγκη, ἄλλοτε μονάχα ἀπὸ εὐχαρίστηση. Μὰ σὰν ἀντικρύζω φίδι... Ρίχνουμαι πάνω του γεμάτος ρίγος, ἀρπάζω ὅ,τι βρῶ μπροστά μου καὶ τὸ χτυπάω. Ἐκεῖνες τὶς στιγμές, τὸ ξέρω, εἶμαι μονάχα ἓνα φοβισμένο πλάσμα τοῦ Θεοῦ...

—Μά, «έσιπτε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις»...

—Μὴ τ' ἀκούτε, λόγια τῆς Ἀνατολῆς!...

—Ἀκόμα ἓνα ὁμορφο γυναικείο σῶμα πού λυγίζεται μὲ χάρη.. Θαρρεῖς κάπου σιμίγουν ὅλες οἱ μορφές τῆς ζωῆς.. Ἡ σὰ νὰ ἴναι μιὰ ἢ μορφή τῆς μ' ἄπειρες παραλλαγές.. Ἄς εἶναι ὅμως. Ὅχι θάνατοι οὔτε κάτι πού νὰ θυμίζει φίδι..

—Τώρα μπορῶ νὰ φύγω.. εἶπε ὁ ἄγνωστος. Κι ἂν πάλι μὲ κάτι δὲ συμφωνήσω, θὰ παρουσιασθῶ νὰ σᾶς τὸ πῶ..

Δίχως νὰ σηκωθεῖ κανένας, ἡ κορέκλα ἄδειασε. Στὸ τραπέζι στεκόταν βουδὸ τὸ μοναδικὸ φλυτζάνι. Κι ὡστόσο κάτι εἶχε ἀλλάξει μέσα του. Ἦξερε πιά πῶς βλέπεις μὲ λαμπερὰ μάτια, πού δὲν τὰ χωρίζουν ἀπὸ τὴ ζωὴ χοντροὶ φακοί..

«Ἄς εἶναι...» σκέφτηκε. «Οὔτε τέντες οὔτε θάνατοι.. Ἄς ἀνοίξουμε τὴν ἐφημερίδουλα τῆς πατρίδας.. Τί βλέπω, τὸ μεγάλωσαν;».

Αὐτὸ ὅλο καὶ μίκραινε. Ἦταν τὸ «Μέγα καφενεῖον ἢ Αἴγλη». Ὅλο καὶ χαμηλώνε. Θέ μου, πῶς μπορούμε νὰ μποῦμε, δίχως νὰ χτυπήσουμε τὸ κεφάλι μας στὸ ταβάνι; Μήπως ἦταν κοντοὶ οἱ ἄνθρωποι τὰ παλιὰ χρόνια; Αὐτὸ εἶχε σκεφτεῖ στὸ τελευταῖο ταξίδι του στὴν πατρίδα.

Καὶ θυμήθηκε. Πρωτομπήκε γυρεύοντας τὸν πατέρα του. Τὸν βρῆκε νὰ κάθεται μ' ἄλλους γύρω ἀπὸ ἓνα τραπέζακι καὶ νὰ κουβεντιάξει. Κι ἔλεγε, δὲ μπορεῖ, τοῦτο τὸ κακὸ, τὸ πολὺ ἓνα χρόνο ἀκόμα νὰ κρατήσῃ, ὕστερα θὰ χαροῦμε πάλι. Μιλοῦσαν γιὰ τὸν πόλεμο. Σιγανὰ στὸ πεζοδρόμιο, ἔξω ἀπὸ τὸ καφενεῖο, ἀκουγόταν ἀκούραστη ἡ μπότα τοῦ κατακτητῆ.

Ἦταν καὶ κάποιοι γέροι μὲ τὸν πατέρα πού δὲν ὑπάρχουν πιά, ὅπως δὲν ὑπάρχει κι ἐκεῖνος. Κι αὐτοὶ ἔλεγαν γιὰ τὴ λευτεριά· μὰ δὲν τὴν πρόφτασαν ὅλοι.

Τὸ «μέγα καφενεῖον ἢ Αἴγλη». Σάλλα μακριὰ καὶ ταβάνι οὐρανός. Κι ὁ πατέρας κάπου ἐκεῖ κι οἱ γέροι πού μιλοῦσαν μαζί του...

Τὴν τελευταία φαρὰ πού πήγε στὴν πατρίδα τ' ἀποφάσισε: «Δὲν ξανάρχομαι. Ὁ τόπος πού γεννήθηκα. Μὰ δὲν ἀντέχω νὰ βλέπω ὅλο καὶ μικρότερο τὸ «Μέγα καφενεῖον ἢ Αἴγλη».

Καὶ θὰ τὸ ἔκανε. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ χειμωνιάτικο ἀπομεσήμερο διάβασε στὴν ἐφημερίδα τῆς πατρίδας —δὲν τὸν ξεχνοῦσαν, εἴκοσι χρόνια τοῦ τὴν ἔστελιαν— τοῦτο: «Μετὰ τὴν ὁλοκληρωτικὴν κατεδάφισίν του καὶ τὴν πλήρη ἀνακαίνισίν του ἐπανήρχισε τὰς ἐργασίας του, μετατραπὲν εἰς πολυτελὲς καφεζαχροπλαιοτεῖον, τὸ «Μέγα καφενεῖον ἢ Αἴγλη», ὑπὸ τὴν δεύθυνσιν τοῦ... κ.τ.λ. κ.τ.λ.

«Εἶχε δίκιο ὁ ἄγνωστος..» συλλογίστηκε, «ἂν βέβαια μπορούμε νὰ τὸν λέμε ἔτσι... Ὅχι ἄλλος θάνατος οὔτε κάτι πού νὰ θυμίζει φίδι.

Μονάχα ένα ταξίδι στην πατρίδα...».

Μιά καινούρια, «πολυτελής» και σίγουρα ψηλοτάβανη «Αϊγλή» — κι όσο χρειάζεται ψυχρή κ' απρόσωπη για να ξεχαστούν μαζί με τον πατέρα και τα πεθαιμένα γεροντάκια που λίγα βήματα πριν από τον τάφο μιλούσαν για τη λευτεριά...

«Θά ξαναπαύω. Καί μπορεί από 'δώ και πέρα τούτη την καινούρια «Αϊγλή» να την βλέπω κάθε φορά και μεγαλύτερη...».

Κάποτε, τὸ ἔξερε, αρχίζει ἡ ἐπιστροφή· μπορεί σὰν χαϊδέψεις ἀ- γριολούλουδα σαράντα ἀνοιξες...

O.V. DE L. MILOSZ

Ἡ γέφυρα

Τὰ μαραμμένα φύλλα πέφτουνε σιτὸν ναυκαμένο ἀγέρα.

Κύττα καρδιά μου, πόσα ἰὸ φθινόπωρο ἔκανε σιτὸ ἀγαπημένο σου νησί.

Πόσο εἶναι ὠχρό!

Ἕνα ὄρφανὸ μὲ ἥσυχη καρδιά.

Τὰ σήμαντρα χτυποῦν, χτυποῦν σιτὸ Saint Louis en l' isle
γιὰ τὴ μαραμμένη φουξιά τῆς καπετάνισσας τῆς φορηγίδας.

Περίλυπο κεφάλι, διὸ γέροντα πορφάλογα, ιεμπέλικα, λούζονται
γιὰ τελευταία φορὰ.

Ἕνα ματιόσκυλο γαυγίζει καὶ ἀπειλεῖ ἀπὸ μακριά.

Πάνω σιτὴ γέφυρα, κατὰμονος μὲ τὸ παιδί μου.

Κουρελιασμένο φῶρεμα, ἀδύνατοι ὅμοι, λευκὸ πρόσωπο,
Ἕνα μπουνκέτο σιὰ χέρια.

ὦ παιδί μου! ὦ χρόνος πὺν ἔρχεται!

Γι' αὐτούς! Γιὰ μᾶς! ὦ παιδί μου!

ὦ χρόνος πὺν ἔρχεται!..

Μεταφραστής: ΤΑΣΟΣ ΚΟΡΦΗΣ

Κρυστάλλης

(Μιά αναθεώρηση σέ style ὁδοιπορικοῦ)

Σκέφτομαι τὸ πορτραῖτο του. Κορμί κοντοδεμένο. Τὸ μουστακι μόλις ποὺ τσιγκελώνει, ὅμως ἀγένειος — ἔτσι φαντάζομαι. Τὰ ζυγωματικά, ἀστεία ἐξογκωμένα ἀπὸ συστολή ἢ ἀπὸ πρῶϊμο θάνατο, στενεύουν ἀπελπιστικὰ τὸ μέτωπο. Φυσιογνωμία στητὴ σὰ λαιμπάδα, με βιαστικό, στρογγυλὸ τηγούλι, χωρὶς βάθος, ἀλλὰ με τὴν ἐπαρση ποὺ χαρακτηρίζει μιὰν ἀνώριμη ράτσα. Μόνο τὸ βλέμμα του ἐπιμένει νὰ μᾶς τρυπᾷ, μ' ἐκείνη τὴν ἐρευνητικὴ σπιρτάδα, ἴσο, ντρέτο, περήφανο, σχεδὸν μ' αὐθάδεια.

Ἔτσι ἔρχεται σιτὴν ἐπιφάνεια σὲ κάθε νέα του ἔκδοσι. Ἐρχεται συνοδευμένος με μιὰ φιλολογία, ποὺ ἐπὶ τέλους πρέπει νὰ πᾶψει νὰ συγχέει τὸ δράμα τῆς ζωῆς με τὸ ἔργο του. Μιὰ τέτοια φιλολογία δὲν εἶναι παρὰ αἰσθηματολογία. Ξέρω πὼς ὑπάρχουν στὶς μέρες μας μελετητὲς ὅψιμα ἀντικειμενικοὶ — οἱ μεταθανάτιοι δικολάβοι του. Μιὰ ἐργασία ποὺ ἐρευνᾷ ὅλες τὶς ἐλληνικὲς ἐπαφές του, ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς ὡς τοὺς σύγχρονους. Μιὰ ἄλλη συνάρτησε τὴν ποίησίν του με ὅλη τὴν σπουδύλωση καὶ τὶς διακλαδώσεις τῆς *poesie rustique* ἢ τῆς ἀρκαδικῆς ὅπως λεγόταν ἀργότερα στὶς Εὐρωπαϊκὲς αἰλὲς τοῦ 15ου καὶ τοῦ 16ου αἰ. Οἱ ἐργασίες αὐτές, παρ' ὅλη τὴ διόγκωσι τοῦ ἀντικειμένου, διαθέτουν τοῦλάχιστον τὴν φιλότιμη μεθοδολογίαν τοῦ φιλολογικοῦ ἐλέγχου. Προσπαθοῦν συχνὰ νὰ προωθήσουν τὴν ὡς τώρα ἀξιολόγησι μιᾶς προσφορᾶς, καὶ ἃς φαίνεται πὼς τὴν ἀνατρέπουν. Κατὰ βάθος προωθοῦν τὴν ἴδια τὴν κριτικὴν, διδάσκουν δηλ. πὼς ἡ κριτικὴ δὲν εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ ἀρχίζει ἐξ ἀρχῆς τὴ θεώρησι ἑνὸς ἔργου, ἀλλ' ἀπεναντίας ἐπιβάλλεται προχωρώντας νὰ καρπωθεῖ τὰ πορίσματα ἑνὸς ἢ περισσότερων προγενέστερων κριτικῶν, ἀπαιράλλαχτα ὅπως καὶ ἡ θετικὴ ἐπιστήμη. Προβάλλουν λοιπὸν στὴν περίπτωσίν μας ἓνα ἐποικοδόμημα. Ἀλλὰ τὸ ἐποικοδόμημα φαίνεται νὰ διαμάχεται τὼρα τὰ ἴδια τὰ θεμέλια, τὴν οἰκοδομήν. Τὸ ἐποικοδόμημά τους σημαίνει ἓνας κατάρτισμένος πνευματικὰ Κρυστάλλης. Ἡ οἰκοδομὴ κάτω φωνάζει ἀπεναντίας: ἓνας προικισμένος ἀλλ' ἀμόρφωτος, καὶ ἀπὸ δυσκολίας τῆς ζωῆς καὶ ἀπὸ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ ἔργου του, Κρυστάλλης. Ὁ ἴδιος — δείχνει καὶ ἡ ἀλληλογραφία του — ἐννοοῦσε ὡς τὼρα τὴ δεύτερη ἀποψή. Ἡ ἀποψὴ τοῦ αὐτοδίδακτου τοῦ ἦταν ἓνα εἶδος σωσσίβιου γιὰ τὴ θόξα του. Τοῦ ἦταν ἐπίσης καὶ ἡ φυσικὴ πᾶ-

νω στὰ μέτρα του περιβολή, σὰ νὰ πούμε ἡ κυριακάτικη κοντοκάπα του. Ἀχειρωγώγητος, ἐργάστηκε τούλάχιστον μὲ γνησιότητα, σκεφτόμαστε ὡς χτὲς ἀκόμα. Καὶ κακίζουμε σὰν ἄνοστη ἐπιτήδευση, τὴ στροφή πρὸς τὰ φυσικὰ συνειδήσεων κοσμοπολιτικῶν, κάτι ποὺ διακρίνει λ.χ. τὸ σῶμα ὅλων τῶν δυτικῶν ἀρκαδιῶν ἀκάμῃ καὶ τοῦ Θεόκριτου.

Σήμερα ἓνας παρόμοιος δρόμος θὰ ἀποτελοῦσε καταδίκη. Εἶναι ἡ οἰκοδομὴ γιὰ τὴν ὁποία μιλήσαμε, τὰ πρῶτα βάρβα. Μιὰ ὁλόκληρη γενιὰ ξεκίνησε τότε ἀνανεώνοντάς τα ὅλα ἀπὸ τὴ γλῶσσα ὡς τὰ νοήματα, ξεκίνησε ἀπ' ἔξω, ἀπ' τὴ χοντρή φλούδα κι εἶδε κι ἔπαθε γιὰ νὰ φτάσει μέσα στὰ ζωοφόρα ἀγγεῖα ποὺ εἶναι ἡ νοοτροπία καὶ αἱ ἰδέες. Μιὰ γενιὰ αὐτοδιδασκτῶν καὶ οὐτοφυῶν. Εἶναι ἡ ράτσα τῶν πρωταπόρων μὲ τὴν πολλὴ θέληση καὶ ἀγαθοσύνη, οἱ πρόμαχοι τῆς χοντρῆς δουλείας, τῆς ἐθνικῆς στρουγγίτσας. Θέλησαν νὰ φωτογραφίσουν τὴν ἴδια τὴ φύση, τὴ χλωρίδα, καὶ τὴν ἀνθρωπαθία τῆς πρόσφατης φουστανέλλας. Μιὰ τέτοια τέχνη ἦταν γι' αὐτοὺς ὁ προθάλαμος τῆς ἀθανασίας. Τὸ πίστεψε κι ὁ Κρυστάλλης. "Οἱλοι τῶρα, παρ' ὅλο τὸ ἐλεη ποὺ ἔδωσαν στὴν ἐθνικὴ ἐπαικοδομὴ αὐτοῖ οἱ μεγάλοι πνευματικοὶ χερῶνακτες, σωριάζονται, ὀλοένα σωριάζονται καὶ μόνον ἐλάχιστους πότε—πότε ἔρχονται νὰ τοὺς περισώσουν οἱ κριτικοί, νὰ τοὺς ταριχεύσουν οἱ γραιμματαλόγοι.

Τὴν ἴδια μοῖρα ὑφίσταται κι ὁ Κρυστάλλης. Ἀπὸ μέρα σὲ μέρα ρημιάζει, ἀπομακρύνεται ἀπ' τὴ εὐφυᾶ καρδιά μας, ὥσπου —μερικοὶ τὸ φοβοῦνται ὀλόγουρά μας— σύντομα θὰ προσελκύει μόνον τὰ φυσιολατρικὰ σωματεῖα. Τότε ὅμως, στὰ ὥριμα κυρίως χρόνια του, ἦταν κάτι παροπάνω ἀπὸ ἓνα ἄγαλμα στὴν Πεντέλη, καθὼς ἀλλογουρνοῦσε τὴν κοντοραϊνὴ, ἀδιέξια κορμισσασιά του, τὴ φουρτουνιασμένη ἀπὸ μιὰ ἄγριον, χοιμηλὴ νοσταλγία, κάτω ἀπ' τὰ καταρρακτώδη φρύδια τοῦ Παλαμᾶ, τὴ ρηξικέλευθη μαγκούρα τοῦ Βλαχογιάννη καὶ τὸ κλάκ τοῦ Πάλλη, ποὺ μάλις κατέφθασε ἀπὸ κάπου μακριά, ὡς πούμε ἀπὸ τὸ Λίβερπουλ. Οἱ κρίσεις αὐτὲς θέλουν νὰ βροῦν τὴν πηγὴ τοῦ κακοῦ, νὰ σημαδέψουν ὅτι κατέτρωγε τὸν πυρῆνα τῆς Ποίησής του. Ἡ στροφή πρὸς τὴ φύση ἐν ἀποκλείει βέβαια τὴ μεγαλοσύνη. Παράδειγμα ἀπ' τοὺς παλιούς ὁ Βιργίλιος, ἀπ' τοὺς νεώτερους ὁ Γιεσένιν. Τὶ κινδυνεύει λοιπὸν ν' ἀποκλείσει τὴν πνευματικὴ ἐπιβίωση τοῦ Κρυστάλλη;

II

Στὴν ἀποτυχίᾳ του ἔφταξε κατ' ἀρχὴν ἡ φυλετικὴ καταγωγή του. Ὁ Κρυστάλλης, τοῦ ταιριάζει αὐτὸς ὁ ριζικὸς ἀφορισμός, δὲν ἔχει πίσω του, σὰν φυλετικὴ, θὰ λέγοιμε, μνήμη καὶ καταβολή, ζωὴ μακράν. Γεννήθηκε στὰ βλαχαχώρια τῆς Πίνδου, ἐν γῇ Σαρράκου, τὸ 1868. Ἡ βλαχικὴ μειονότητα ἐμβολιασμένη πρὸ αἰῶνων στὴν ἐλληνικὴ ἐπικράτεια, ἐπέθεσε ἔντονα τὴν ὄντοτήτά της καὶ μὲ τὴ δραιοτηριό-

τητά της, τὴν ἐμπορικὴν τῆς κράσιν, τὴν ἔσοχον χειρονομίαν τῆς εὐεργεσίας πολλὰ μᾶς πρόσφερε καὶ μᾶς προσφέρει. Γιὰ τὴν ἀγορὰν τῆς ζωῆς βέβαια ὅλα αὐτὰ εἶναι τὰ πρῶτα καὶ τὰ χρήσιμα, αἰλλ' ὅταν ἦρθε ἡ ὥρα τῆς πνευματικῆς μεταλλαγῆς, ἡ ἀδοκιμότης πάραυτα μαρτυρήθηκε.

Εἶναι ὁ Κρυστάλλης, ἓνας νεότευκτος, ποὺ ἐπιχείρησε, ἐξ ὀνόματος αὐτῆς τῆς εὐστροφῆς μεανότητος, πνευματικὰ τὸ πῆδημα ἀπὸ τῆς βλαχικῆς ζαντρούγκας στὴν κάστα ἑνὸς ὠριμοῦ ἔθνους. Ὁ διασκελισμὸς καθὼς ἔγινε μὲ τὴν καλοπροαίρετη προπέτεια τοῦ προσήλυτου, εἶναι ἀδόξιος. Γι' αὐτὸ ἤχει κωμικὰ ἢ τοῦλάχιστον κούφα στοὺς τίτλους, τοὺς χαιρκτηρισμούς, τὰ ἱστορικὰ θέματα, τὰ σχετικὰ μὲ τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐθνότητα. Τοῦ πολιτισμοῦ μας, σὰν ἐσωτερικὴ κληροδοσία, τὴ συνείδηση τὴν σταρεῖται, εἶναι ἀπλῶς ἓνα αἶσθημα, δὲν εἶναι πάθος. Εἶναι πείσμα καὶ θέληση, δὲν ἔχει βιώματα προγονικά, παρὰ αἰμεσες ἐθνικὲς ἀντιλήψεις. Συνείδηση λ.χ. εἶναι ὁ Κοραΐς, ὁ φωτισμένος λόγιος. Πάθος ὁ ἀγωνιστὴς τοῦ 21, ὁ Μακρυγιάννης. Ὁ Σολωμὸς πάλι, παρ' ὅτι ἱτοιοθρεμμένος, μαρτυρεῖ πῶς ἔχει βιώματα ἑλληνικά, λαϊκά, ἀπὸ τὸ 1826 ἤδη στὴ Γυναίκα τῆς Ζάκυνθο. Ὑπάρχει ἐκεῖ, κόπω ἀπὸ κάθε σειρὰ, ἀρκετὴ Τουρκοκρατία μὲ τὶς ἐγκαρτερικὲς ἢ ἐπαναστατικὲς ἰδέες καὶ τὴ λαϊκὴ δαιμονολογία τῆς, τέλος κάποια βυζαντινὴ καλλιέργεια. Ὁ Κρυστάλλης ἀπεναντίας ἀφήνει νὰ νοηθεῖ πῶς ὅ,τι σέρνει μέσα του εἶναι ὅσα παρεμβάλλονται στοὺς Βλάχους τῆς Πίνδου, σὰν κι αὐτὰ τ' ἀφελὴ καὶ πρωτόγονοι:

—Πίσω ἀπὸ 'να δέντρο

γέννησα μιὰ κοπελίτσα.

—Πῶς κόρη μ' τὴ γέννησες

καὶ μὲ ποιά τὴ φάσκισες;

—Μάννα, μοναχὴ μ' τὴ γέννησα

καὶ μὲ τὴ γοῆν τὴ φάσκισα.

Φυσικὰ μὲ τέτοιον, μὲ ἐθνικὰ καὶ καρτέρια προβατάρηδων, δὲν γεμίζει ὁ δημιουργικὸς χώρος τοῦ πνεύματος.

Ἔτσι γιὰ μιὰ πενταετία, ἀπὸ 1888—1893 στὴν πρωτεύουσα πιάνεται ἀπ' τ' ἀγγίστρι τῆς ἐποικοδομῆς, μιᾶς πνευματικῆς καλλιέργειας. Σὲ μιὰ ἐποχὴ, ποὺ τὰ δυὸ κεφαλαιακὰ ρεύματα τοῦ νεώτερου πολιτισμοῦ μας, τὸ ρεῦμα τοῦ δημοτικισμοῦ καὶ τοῦ λόγιου παρελθόντος, ἀντιμάχονται καί, καθὼς ἀντιμάχονται, ἀλληλοεμβολιάζονται, γόνιμα, τῶρα εἶναι πρὸς δυναμῶναι καὶ ἡ ἀμηχανία τοῦ Κρυστάλλου. Ἡ ἀναδρομὴ σὲ πηγές, ἡ ἀίμεση καὶ ἐξωτερικὴ (θεματικὴ σχεδὸν πάντα), τοῦ προσκομίζει προπέτεια βιαστικὴν, ἀφελὴ ἡμιμάθεια. Βιάζεται κατ' ἀρχὴν ν' ἀποστηθίσει τὴν καθολογικὴν ποίηση, ἀμέσως κατόπι τὴν δη-

μοτική καὶ τὸν Βοιωτὸν. Μετὰ ἀνοίγει τὸ Σάθα καὶ μελετᾷ τὴν Κρη-
τική ἀναγέννηση. Κάτι ὑποθέσεις δανείζεται καὶ ἀπὸ τὶς πρῶτες μυ-
θιστορίες ἢ ἀπ' τὴν κλασσική καὶ ὑπεροκλασσική μυθολογία καὶ τὴ
Βουκολική ποίηση. Στὰ «Ἀγροτικά» ἤδη μερικοὶ ἀρχαῖοι καὶ μεταμεσαι-
ωνικοὶ μῦθοι ποὺ καὶ ποὺ προδίνονται στιχουργημένα. Στὴ Γ κ ό λ φ ω
καὶ στὸν Ψ ω μ ο π ά τ η πολλοὶ στίχοι ἔρχονται κατ' εὐθείαν ἀπ'
τὸν Γ ύ π α ρ ι . Τὸ «Κέντημα τοῦ μαντηλιοῦ» εἶναι παραλλογμένη ἢ
περιγραφή τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως ἀπ' τὴν Ἰ λ ι ά δ α . Στὰ «Τρα-
γούδια τῆς Στάνης» ἀρκετὰ εἶναι ἀπόηχος τοῦ Θεόκριτου.

Αὕτῃ ἡ ἐλεύθερη καὶ ἀπροβλημάτιστη σταχυολόγησι δὲ μπορεῖ
νὰ ὀνομαστεῖ φυσικὰ πνευματικὴ κατάρτιση καὶ καλλιέργεια. Παρ' ὅ-
λους τοὺς περιπάτους τοῦ στὰ πνευματικὰ προηγούμενα, ἄλλου αἰσθα-
νόταν κι ὁ ἴδιος ἀσφαλής. Ἦξερε πῶς, καὶ σὰν ἔκφραση καὶ σὰν θέ-
μα, τοῦ ἀνῆκε ὁ χώρος τοῦ λαϊκισμοῦ. Ἡ περιπέτεια ὅμως τῆς λογιό-
τητος τὸν ἐζημίωσε. Γιατὶ ἦταν ἀβοήθης καὶ ἀναλοκλήρωτη. Τὸ πῆδημα
ἀπὸ τῆ φυσικῆ ἀντίληψι στὴ σοφίαν, φαίνεται πῶς
ἀπέτυχε, ὅπως εἶχε ἀποτύχει καὶ ὁ διασκελισμὸς ἐκεῖνος ἀπὸ τῆ νεό-
τευτικῆ ράτσα τοῦ στὴν κάστα τοῦ ὑπερώριμου πολιτισμοῦ μας.

Θὰ πρέπει νὰ ἔχε συντελέσει στὴν ποιητικὴ τοῦ ἀποτυχία καὶ
μιά ἀνεπάρκεια ὀργανική, ποὺ τὴν ἐνίσχυσαν οἱ ἀντιξοότητες τῆς ζω-
ῆς. Ἡ πνευματικὴ του φύση ἦταν μονοσήμαντη, ἡ ἀντίληψί του στενὴ.
Βασικὰ ἔμεινε στὴν περιοχὴ τῆς νοσταλγίας, τοῦ φυσικοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ
φύση γι' αὐτὸν ὑπῆρξε μάλιστα μιὰ μέτρια, χαμηλὴ ὑπόθεση, χωρὶς
φιλοσόφηση ἐννοῶ. Ἐπειτα τὴν ἀπέδωσε, σὰν παραιμορφωτικὸς κα-
θρέφτης, μ' ἓνα ψευδὲς ἀντικατόπτρισμα, μὲ τὸ πρῖσμα τοῦ ἀπατηλοῦ
ρωμαντισμοῦ. Αὐτοὶ οἱ βουκόλοι κι ἐκεῖνες οἱ ποιημενίδες τοῦ εἶναι παι-
διὰ μ' ἅς θηλυκῆς κλαίουσας, ἀρρωστές, φαντασίας, δὲν εἶναι στοιχεῖα
τῆς σκληρῆς πάντα φυσικῆς πραγματικότητος. Ὁ Κρυστάλλης λοιπὸν
δὲν σκέφτηκε, —εἶδε καὶ μάλιστα ἀδόκιμα λίγα ἀποσπάσματα φυσι-
κοῦ ἰδανισμοῦ. Προσωπικὰ ἱπιστεύω ὅτι ἴσως τοῦ ἀπομένει σὰν αὐθεν-
τικὴ κατὰκτηση γιὰ τὴν ὥρα τὸ δριμὺ κλίμα μερικῶν σκληρῶν ποιη-
μάτων του, ὅπως εἶναι ὁ Γ έ ν ν ο ς , στὰ «Τραγούδια τῆς Στάνης» καὶ
σὰν ἐξωτερικὴ ἐπεξεργασία (ἐνῶ πιὸ μέσα ὁ πιὸ μαλλοδραματικὸς φυ-
σικὸς ἰδανισμὸς καταστρέφει τὴν ἰδέαν—ὑπόθεσι) ὁ «Ψωμοπάτης». Τὰ
ὑπόλοιπα εἶναι γιὰ τοὺς θυμικοὺς θιασῶτες ἢ ἀρνητὲς τῆς ζωῆς καὶ
τοῦ ἔργου του. Ἀκόμη καὶ γιὰ τὴ θαυμαστὴν ἐπιτηδειότητα ὅσων κα-
λὰ ἀκόμη σκιασματοῦν ἐπ' αὐτῶν τοῦ Ἀποστολάκη καὶ τοῦ Ποιαιμά
παλαιότερα, τοῦ Περίου καὶ τοῦ Βρανούση στὶς μέρες μας.

πιμένουν ἀκόμη στοὺς προύλους τῆς Παρηγορήτριας, τῆς Ἀγίας Θεοδώ-
ρας καὶ τῆς Κάτω Παναγίας.

Ὁ Κρυστάλλης ποῦ εἶναι; Καταλαβαίνω πὼς δὲ μ' ἀκολούθησε,
στάθηκε καρφωμένος στὴν ἐπιγραφὴ τοῦ. Ὁ homo naturalis δὲν
ἔγινε ποτὲ homo sapiens Πηγαίνω λοιπὸν νὰ τὸν συναντήσω ἀλλοῦ.
Παντοῦ ὁ ἴδιος: στὴν τελευταία κατοικία του, ἐκεῖ ἔξω δίπλα στὴ
σκοποβολὴ τῶν στρατιωτῶν, ὑπόγειος, ἀραιχνιασμένος, χαμένος. Στ'
ἀνατολικὰ πρόθυρα τῆς πόλης ὀρθώνεται καὶ πάλι ἐντροπαλὸς καὶ
προπέτης καί, φυσικά, ἐξαυλῶμένος. (Κάτω ἀπ' τὰ πιὸ ριζιμιά βου-
νά, δίπλα στὴν πιὸ ὑπουλὴ κοίτη τοῦ Ἀράχθου ἐκεῖνος κακόγουστα
ἀγαλματένιος, μὲ τὸ ἀφελὲς σύμπλεγμα: μιὰ φλογέρα, ἡ καρδιά κι
ἐπάνω ἓνα πουλί, προφανῶς ὁ σταυραῖτὸς του).

Ἀφήνοντας πίσω ἄλλην αὐτὴ τὴν ἀπαίδευτη ἀφέλεια, βιάζομαι νὰ
ξαναγυρίσω, ἐν μέσῳ τοῦ φοβεροῦ δικρανῶτος τοῦ καιροῦ μου, ὅπου
θὰ ξαναύρω —φοβερώτερη ἀμηχανία— μιὰ ἄλλη ποίηση. Αἰτήτῃ ἡ ποίη-
ση, ἡ ποίησή μας, δὲν ξέρω ἂν εἶναι καὶ πάλι, μιὰ θυσία πρὸς τὴν
λογιότητα. Τοῦ νοῦ παγιερὴ ἀίχμηρότητα, ναί, ἀλλὰ ραχοκάκκιλινά που
μέσα τους σελογίζει ἓνα πάθος, ζητώντας ν' ἀνακατατάξει, γιὰ χάρι
ἐνὸς αὐσιαστικώτερου ἀνθρώπινου εὐδαιμονισμοῦ, τὴν σκευὴ τῆς ζωῆς.
Δὲν μποροῦν ἴσως ἀκόμη νὰ τὸ καταλάβουν οἱ ρουστικάριοι, οἱ ἐπαρ-
χιῶτες τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πνεύματος. Ὅμως μέσα σ' αὐτοὺς τοὺς κο-
ρεσμένους χώρους πλέουμε τὰ δικά μας πουλιά. Κι εἶναι —ἀλλοίμο-
νο! — πιὸ ἀκραία καὶ πιὸ ἀλαζονικά καὶ πεισιμάτικα ἀπ' ὅ,τι ἐκεῖ-
νος ὁ θελκτικὸς καὶ καταφαινόμενος σινάμας πρόγονός τους, τὸ κορά-
κι τοῦ Πόε.

7

Ἐξομολόγηση καὶ ἀπολογία β'

Γύρω ἀπὸ τὸ ἐρωτικό

Κάθε πρωΐ ὁ ἥλιος βγαίνει ἴδιος. Κάθε πρωΐ ἡ διάφρευση εἶναι ἡ ἴδια. Πιο πέρα ἀπ' τὸ συνειδητὸ ἔχει σταθεῖ τῆς ἀλλαγῆς ἡ προσμονή. Τέλος δὲν ἔρχεται ὡστόσο. Κάθε πρωΐ ὁ ἥλιος βγαίνει ἀπὸ τὸ ἴδιο μέρας καὶ κάθε μέρα στὴν ἴδια τροχιά.

Διαδίδουμε καιμιά φορά βιβλία καιρῶν ἄλλων καὶ γίνεται νὰ φτάσουμε ὡς ἓνα κόσμο πού νὰ φέρνει νοσταλγία. Τὸ πάθος του, ὁ ἀγῶνας του, ἡ δυστυχία, παίρνουν ἓνα νόημα, ὅπως συμβαίνει μ' ὁσους πασχίζουν νὰ κατοκτήσουν. Μ' ὁσους κρατᾶνε στὴ ζωὴ ἓνα «κέντρο», πού μέσα ἀπ' αὐτό, σὰν μαγικὴ ἀντανάκλαση, οἱ χώροι παίρνουν ἓνα χρῶμα γόνιμο καὶ βρίσκουμε ἀρχὴ οἱ σκοποὶ. Μία πίστη κι ἓνα φόντο πού τυφλὰ ἀναζητήσαμε ὁ καθένας. (Πίστη πού πόντοτε κρατήσαμε κρυφῇ). Κι ὁ κόσμος αὐτὸς πορεύεται μακριὰ κάποι, πολὺ μακριὰ, ἐνῶ ἡ πόλη ἔξω μὲ τοὺς νέους τρόπους, μὲ τὸ ρεῦμα, μᾶς καλεῖ σὲ πρόσωπα ἄλλα. Κοιτάζουμε στὴν πόλη, μιλάμε, πηγυχνούμε μαζί κάτω ἀπ' τὴν προσπάθεια τῆς μόνωσης. Κάτω ἀπ' τὴν προσπάθεια νὰ δείξουμε ἓνα χαρακτήρα πιὸ ἀδιάφορο, πιὸ ἐξωτερικὸ — τέτιον πού συναντᾷ τὴν ὅλη ἀτμόσφαιρα. Κι εἶναι αὐτὸ μιὰ ἀπαίτηση καὶ μοιάζει ἀντίδραση. Ἀντίδραση χωρὶς σκοπὸ. Κυλάμε ἔπειτα σὲ μιὰ προσπάθεια, σ' ἐξόντωση τῶν προσώπων μας, γυρεύοντας νὰ ξεπεραστοῦμε. Κι ὡστόσο πάντα μένει ὁ ἐαυτὸς μας: Μέρα τὴ μέρα πού ἡ σιλήθεια πάει νὰ μᾶς ξεχάσει, ἓνας ἐρεθισμὸς μπαίνει μέσα καὶ μᾶς ἐνολεῖ. Ἐρεθισμὸς πού σ' ὥρες μοναξιάς καὶ συλλογῆς ἀκούγεται σὰν ὁ μεταπίεστος κατήγορος. Γι' αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ τὸ ποῦμε: Πάσχουμε ἐρωτικά.

Ὀμαδικὰ δὲν γίνεται ἡ σκέψη. Νεῦμα σὲ ξάστερο δὲν διαγράφεται ἀπὸ παντοῦ. Καθὼς κυλᾷ ὁ καιρὸς, καθὼς οἱ συναντήσεις γίνονται, πιὸ συχνές καὶ πιὸ ἐξωτερικές, δύσκολα ἓνας βόγγος ὑγαίνει. Καὶ εἶναι τοῦτο φόβος — εἶναι ὁ φόβος τῆς ἀδυναμίας πού μᾶς θέλει ἄνθρωπος καὶ μᾶς κρατάει: Σημάδι πού μιλάει γιὰ κίνηση, πού βγάζει ἔξω ἀπὸ ἀράχνη ψυχὴ. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ ποισιόπανο σὰν ἀκουστὴ γίνεται μὲ ξέσπασμα ἀπελπισίας. Καὶ γίνεται ὅταν τὰ πάντα προειδοποιῶν πῶς κι ἡ τελευταία μυστικὴ ἐλπίδα γελάστηκε, πῶς δὲν μένε πιά, παρὰ ὁ νευρικός σπασμὸς τῆς γενετήσιας πράξης πού δὲν μπαρδῇ νὰ ἐπαναλαμβάνεται κάθε στιγμή καὶ νὰ ξεχνᾷς...

Πίσω ἀπ' τὸ φόβο ὁ καθένας ἀμύνεται μόνος — μὲ τὰ ρούχα,

μέ το γέλιο, μέ την αδιαφορία, μ' όλες τις κινήσεις που αληθινά δέν τον εκφράζουν. ('Εξω από μία κατηγορία που το πρόβλημα το αίσθεται ελάχιστα ή καί καθόλου καί που αναζητάει το μοναδικό περιεχόμενο της στην έξωπερική μίμηση). Αρχίζει έτσι ο άτομικός αποκλεισμός. Μιλάμε όπως δέν πιστεύουμε, οί πράξεις μας γυνοῦν μ' αήτογοήτευση καί ο χρόνος δείχνεται χωρίς προοπτική. Ακολουθεί ένας έθισμός, συνήθεια που τὰ σπρώνει καί ή άπμάσφαιρα οργανώνεται καί τὰ πράγματα χειροτερεύουν: Απαλλαγμένες οί γυναίκες από τή βαθύτερη συναισθηματικότητα, απ' τήν «άδύνατη» θηλυκότητα, δέν μένουνε σπὰ μάτια, παρὰ τὰ σώματα μέ σίγουρη έπιδερμίδα. Κι ο άγωνας φτάνει πρὸς τὸ τέλος. Σταῦς δρόμους, στίς συναναστροφές, τὸ βλέμμα πέφτει πάνω μας όπως συμβαίνει σέ προαιμία ή άγορά πουλερικών κουζίνας. Κι όσοι σπαθούν στην έφεση μαζί καί στην άνάγκη νά κερδίσουν βρίσκουν τὸ δρόμο αὐτὸ σαν έποχή.

Τὸ σῶμα μέ τήν ήδονή έχει κενὸ δικό του. 'Η έσωτερική κραυγή υπάρχει πάντα καί από δῶ κινάει ή δυστυχία ή άλλη. 'Η δυστυχία τῆς
 ἔ λ λ ε ι ψ η ς.

Κάπου κοντὰ νοιώθουμε μιὰ πηγὴ φωνῆς που δέν μάς φτάνει. 'Ενας κόσμος υπάρχει πὸ καλός. ('Η ανάμνηση ίσως που είναι μες τὸ αἷμα από ὥρες που εἰμεῖς δέν ζήσαμε. 'Ο άπωθημένος φυσιολογικός ρωμαντισμός κι ή συγκρατημένη κίνηση που ή ιδιόμορφη έποχή μας δέν τῆς αφήνει τρόπο. Κι ακόμα οί παιδικές φαντασίες). 'Ο χώρος όμως αὐτός σέ κάθε μέρα που περνά βεβαιώνεται, ὅλο καί πὸ πολὺ πὼς μένει άδικαίωτος. Καί τοῦτο παίρνει τῇ μορφή άδικίας από μιὰ σίγουρη γνώση έσωτερική πὼς αὐτὴ άξίζει τῇ δικαίωση. Κι άνοίγεται ή δεύτερη ρωγμὴ ψυχῆς. Αὐτὴ που στήνει άπωθημένες καταστάσεις καί στήριζει ένα λόγο γενικώτερης δικαίωσης.

'Η «πηγή» δέν έρχεται —έρχεται ή κούραση τῆς άναμονῆς. 'Ενα αποκάμωμα που φέρνει εκεί που στάκει ο συμβιβασμός. 'Ενα είδος τέλμα. (Μόνος ήρωϊσμός νά περιμένεις). Μιὰ προσιμονή άμφίβολη, χωρίς ένδείξεις για ὅτι φέρνει σέ νοσηταλγημένο τέρμα. Καί μόνη αντίσταση ή στέρηση. 'Η στέρηση που άφαιρεί τὸν έξω από ήλικία έφηβο καί δείχνει στην από αδιαφορία άνοχή...

('Η όργάνωση γίνεται). Αρχίζει πέρα απ' τήν βαθύτερη άτομική παραδοχή —από τῇ γενική ροή. Τὸ άτομο ξάφνου αίσθάνεται όπως παγιδευμένο. Φεύγει μπροστά, ενώ τὸ βλέμμα είναι πίσω ή πὸ πολὺ πρὸς τὰ πίσω. Κι αὐτὴ ή σέ γρανάζια έμπλοκή είναι που φέρνει τὸν έρεθισμό σέ ὥρες μοναξιάς καί συλλογῆς. Μοιάζει φωνὴ που άρνεῖται, ενώ σινάμα νά προστείνει μες τὰ πράγματα δέν έχει. Φαίνεται άκόμη πὼς τῷ άλλο μέρος τοῦ οργανισμού, μέσα σ' αὐτὸν τὸν πρόκληση γεμάτο

χώρα, δὲν ἀφήνεται σὲ ἀπομάκρυνση καὶ ἡσυχασμό. Ἡ μόνωση ἐξ ἄλλου εἶναι πολλή· καὶ ἡ συντροφιά μᾶς λείπει. Καὶ φτάνουμε στὸ, ἀπὸ τὶς συνθήκες ἀργανοῦμενο, σκαλὶ ἄρρωστου ψυχισμοῦ. Αὐτὸ ποὺ ἀνακεφαλαιώνει τᾶλλα καὶ ποὺ πιὸ ἔντονα καὶ πιὸ ἐπίμονα γεμίζει τὶς στιγμὲς ὅλες σχεδόν.

(Ἄν ἔτσι εἶναι αὐτά, ἐντελῶς πῶς μπορεῖ νὰ ἔλειψαν ἀνθρώπων συναντήσεις μὲ ἔφεση νὰ ἐκδηλωθοῦν ὅπως οἱ νύχτες τοὺς μιλοῦν, παρμερίζοντας στὸν γενικὸ συριμό;). Ἀλλὰ δὲν ἔλειψαν. Μονάχα ποὺ δὲ σῶζουν. Δὲν ἀλλάζουν πράγματα καὶ ἐπειδὴ ἀπὸ ἰδιοσυγκρασίᾳ περισσότερο δὲν εἶναι οἱ ἐπιδεικτικοί, ἀποτελοῦνε τὸ παράδειγμα ἐλάχιστα. Σὰν μόνο θετικὸ εἶναι οἱ ἴδιοι αὐτοί. Πιὸ γενικὰ δὲν σῶζουν καὶ μὲ τὴν ἐξαίρεσή τους ἀποτελοῦν μιὰ ἐπικύρωση κανόνα. Καὶ ὑπάρχουν ἔξω ἀπ' αὐτοὺς οἱ ἄλλοι. Αὐτοὶ ποὺ μόνο κίνηση γιὰ γνήσιο ὀλοκλήρωμα ἔρωτικῆς ζωῆς δέχονται. Εἶναι οἱ σπάνιοι, οἱ ἀηδιασμένα ἀνένδοτοι ποὺ ἔχουν πιὸ πολὺ κλειστὴ στὸν ἑαυτό τους καὶ ζοῦν τὸν κόσμον μας πλάι-τό. (Σ' αὐτοὺς ὁ διχασμὸς εἶναι ἀνυπαρκτός σχεδόν. Κρατᾶνε ἕνα πρόσωπο νὰ ἐκφραστοῦν. Ἐνῶ οἱ πολλοὶ πορεύονται μὲ δύο: ἕνα προσηλωμένο γιὰ τὶς σχέσεις μὲ τοὺς ἄλλους καὶ ἕνα πρόσωπο γιὰ τὴ μοναξιά). Εἶναι οἱ πιὸ γνήσιοι. Οἱ «ἄρρωστοι», οἱ «δύσκολοι» ποὺ ξεχωρίζουν γιὰ ἀδιαφορία —στὸ βάθος ὅμως τραγικοί. Ἡ πραγματικότητα δὲν τοὺς ἀφήνει μιὰ ἀπομάκρυνση. Ἔτσι ἀληθινοί, ὑποφέρουνε βουβά καὶ ἀνέλπιδα σχεδόν.

Ἀντίλογος (*)

Ὁ λόγος ἔγινε πῶς στὴ διπλή του ὄψη ὁ ἔρωτας δὲν ἔλειψε. Πῶς εἶναι μιὰ φωνὴ καὶ πῶς τυραννικὰ ἀφυπνίζει. Καὶ ἀκόμη πῶς μὲς τὴν κίποβολή δὲν εἶναι ἡ ἀλλαγὴ.

Ὅσο τόσο ὑπάρχει αὐτὸ —τὸ ρεῦμα καὶ ἡ μόνωση. Ἡ μόνωση ποὺ ἐσωτερικὰ ἀποκόβει καὶ στερεῖ στὸ σύνολο ἀρχή. Ἡ πορεία φτάνει συμπορεία μὲς τοὺς ἄλλους. Τὸ σύνολο δημιουργεῖ ἀδράνεια ποὺ βιάζει τὴν ἀντίστασιν τοῦ ἀτόμου. Καὶ τὸ άτομο τὸ πιὸ συχνὰ συνθηκολογεῖ.

Τὸ ρεῦμα ὕστερα μὲ τὶς σκιές. (Αὐτὲς ποὺ ἀδύνατο κανεὶς νὰ βρῇ αὐτὸ ποὺ σκοτεινὰ σφίγοντας συντελοῦν). Ὑπάρχει ὁ Δεύτερος Παγκόσμιος καὶ ὁ Τρίτος. Ἡ εἰσβολὴ τοῦ χώρου ἀπὸ τοὺς ξένους, ἡ

(*) Ὁ ἔρωτας ὅπως καὶ οἱ ἄλλες ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς δὲν εἶναι φαινόμενο μετέωρο. Βρίσκεται σὲ αἰμασὴ σχέση μὲ τὴν ὅλη ψυχικὴ διαμάρφωση. Ἀπ' αὐτοῦ καὶ ὅσα λέγονται σὲ ἄλλες συνέχειες δὲν παύουν ν' ἀποτελοῦν συμπλήρωμα.

πλάνη ἀπὸ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ, ὁ ρόλος μιᾶς «ῥας» βιολογικῆς, κι ὁ ρυθμὸς τῆς ἐποχῆς.

Ὁ Δεύτερος Παγκόσμιος καὶ ὁ Τρίτος: Τὸ κατακάθι ὁ πρῶτος —τέτοιο πού δὲν ξεχνᾷ καὶ φέρνει κούραση— ἀνάσσα ὁ ἄλλος, Ἕνας βραχνᾶς στὰ νεῦρα, διάρκεια πού μᾶς περνᾷ στὸ ἀδέβαιο. Ἐλειψη σιγουριᾶς πού φέρνει ὄραση λειψή. Σὰν σαρκασμὸς ἀπ' τοὺς καιροὺς, ἀπ' τὸ κορύφωμα τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ, ὁ ἄνθρωπος γυρνᾷ στὸ κλίμα πού ἐνεργεῖ τὸ ἐνστικτο. Στὴν προβολὴ αὐτὴ τοῦ τέλους καὶ δίχως νᾶναι ἀπὸ συνειδητοποίηση, ὁ καθένας ἐνεργοῦμε, λίγο ὥς πολὺ, ὅπως μ' ἓνα σημάδι καταδίκης. Ὁ Τρίτος Παγκόσμιος ἓνας βραχνᾶς. Φοβία πού ἐνισχύεται καὶ ἀφαιρεῖ τὸ βάθος ἀπ' τὸ χρόνο...

(Ρεῦμα ὥστόσο σὰν αὐτὸ περνᾷ σ' ὅλο τὸν κόσμος).

Ἡ Εὐρώπη ὅταν ἔφτασε οἱ ἄλλοι ξένοι σύραν ἀφύσικα μπροστά. Πίσω, ἀσύνηθα πίσω ἐμεῖς καὶ τόσο πού τὸ κλίμα τους νὰ μοιάζει μὲ εἰσβολή. Χωρὶς ὠρίμασμα ἔστω ταχύ, χωρὶς προηγούμενα, σταθίκαμε ἐξωτερικοί. Κι ἦρθαν ἡ παρεξήγηση, ὁ ἐπιδερμισμὸς σὰν τὸ μόνο πού ἦταν, τὸ πέρασμα σὲ ξωφλημένη ἀπαντοχή. Προσπάθεια νὰ κινηθοῦμε ὅπως «μαθαίνομε», πού χτύπαγε πάνω σὲ μᾶς. Ἡ ἀπορία γι' αὐτὸ καὶ πάλι στὴν ἀρχή... Πράγμα πού φάνηκε στοὺς νεώτερους ἀκόμη σὰν τάση σὲ κλιμάκωση γιὰ ἰσορροπία. (Ἐκεῖνο πού δεχτήκαμε ἑτοιμο, στοὺς ξένους βράδισε μὲ τὸν καιρὸ. Ἀνέθηκε καὶ πέρασε σὰν αἷμα πατρικό, μὲ παρεξήγηση καμμιᾶ, μὲ ξάφνιασμα ἀργό, γι' αὐτὸ κι ἡ γύμνια τους πρὸ λιγοστή, πρὸ ἄλλη ἀπ' ὅση κι ὅπως χώρεσε σ' ἐμᾶς).

Ἡ θρησκεία ἀπόμεινε ὅπως δέντρο ἄκαρπο. Ἡ πατρίδα ἔχει ξεπαραστεῖ. (Σχεδὸν προσδόθηκε ἀπὸ παντοῦ). Τὸ σπίτι ἀτόνησε. Ὅλα ὅσα στέκονταν στὴ χώρα τῶν ἰδανικῶν ἔχουν ξεθωριαστεῖ. Καὶ πάνω τους, σὰν μόνο ἀντάλλαγμα, τὰ ὑλικά ἀγαθὰ καλοῦν —μιὰ πλήρωση ἀπὸ παρεξηγημένο χώρο. (Τὰ ὑλικά ἀγαθὰ δὲν ἔχουν εὐτυχία). Ἀποτελοῦνε μιὰ «ἐντύπωση» πού παίρνει ὁ ἐθισμὸς καὶ μένει ἡ ἀπαντοχὴ κενό. Ὅμως κι ἀλλιῶς. Μέσα ἀπ' αὐτὰ πῆρε μιὰ θέση ρυθμιστοῦ τὸ χρῆμα. Θέση πού πάντα εἶχε καὶ ποτὲ σὲ τόσο ὕψος κι ἔκταση μαζών. Ζητήθηκε μέσα στὸ κλίμα αὐτὸ κι ἐμπαίχτηκε τὸ πρόσωπο. Καὶ περσιαντὸς ἐκμεταλλεύτηκε τὸ «φύλο» πού δὲν εἶναι ὠραῖο μὰ αὐτὸ πού ἐλκύει. Ἀφαιρῶντας ἔμμεσα τὴ θέληση, ἱκανοποιῶντας μαιταιοδοξίες, τὸ στήσαμε συχνὰ παντιέρα ἐκμαυλισμοῦ. (Ἡ μόδα, ὁ κινηματογράφος, οἱ ὁποιοσδήποτε διαφημίσεις, στάθηκαν τρόποι πού ὑπερέτησαν τὴν περιστολὴ τῆς ἀνθρώπινης αὐτοβουλίας). Κι ἐνῶ διψᾷ κανεὶς γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ κόσμου αὐτοῦ μὲ ἓνα θάμπωμα τυφλωτικό, ἡ συμπορία λέει: Αὐξάνεται τὸ θέσμαι —ὁ ἔξω ἄνθρωπος— πιέζοντας στὸν πα-
ραγκωνισμὸ τὸν μέσα.

Περνᾷ κανέννας ὅσο ἀνεβαίνει τὸ βασιλεῖο τῶν ζώων καὶ σταματάει ἐκεῖ πού βρίσκεται ἡ γυναίκα(*). Ὑστερα ἔτσι, ἂν θέλεις ἀπ' αὐτό, θέλεις γιὰ τὸ αἷμα τέχει σ' ὅλα ποῦναι θηλυκά, θέλεις πῶς γίνεται ἀλλιῶς, κρατάει στὸ σεξουαλικὸ μιὰ ὑπεροχή—ἡ γυναίκα. Κρατάει τὴν ἀντοχή, αὐτὸ πού ἡ διάρκειά εἶναι κι ἡ ἐξάντληση μικρή. Ὑπεροχή πού πάντα εἶχε καὶ πού ποτὲ πού ὁμαδικὰ δὲν μπόρεσε νὰ ζητηθεῖ. Ἀρχοντας σ' ὅλα, σίγουρος στὴν αἴσθηση ποῦναι δική του κι ἀδύνατος κάπως ἀπ' τὴ φύση, ὁ ἄντρας ρύθμισε. Ἀρχοντας σ' ὅλα ἀπάκτησε καὶ σιγουριά γι' αὐτό, ἀπάκτησε συνήθεια ν' ἀγνοεῖ, νὰ θέλει σ' ὅλα μέσα αὐτὸ πού τὸν ὑπηρετεῖ... Ὡστόσο κύλησε ὁ καιρὸς. Ἡ ἀρχὴ ἄλλου κι ἄλλου ἓνα ἔργο. Πίσω ἀπ' τὰ λόγια, πίσω ἀπ' τοὺς ψήφους, σὰν βέβαιον ἀπ' τοὺς καιροὺς, κατὰκτησε ἡ γυναίκα ἓνα μέρος στὴν οἰκονομία. Καὶ ἔτσι βάσιμα ἀρχίζει ἡ πορεία πρὸς ἐκεῖ πού εἶναι ἡ παροχώρηση στὸ ἀνεξάρτητο καὶ στὴν ἰσχύ. Μόνο ξυπνᾷ αὐτό. Στήνει πρὸ ξέσκεπα ὅσα ἀπὸ πρὶν δὲ γίνονταν νὰ ζητηθοῦν. Ξυπνᾷ κι ἡ καταπίεση, αἰῶνων καὶ παίρνει τὴ μορφή ἐκδίκησης στὴν ἀλλοιγί. Στὴν πρόκληση πού φτάνει σοδισμός, στὸ διάλεγμα σὲ σώματα—ἀντρικά—μὲ ὑπόσχεση. (Δὲν εἶναι ἡ λογική). Μόνο βουβά, πνιχτὰ καὶ σίγουρα ὁ καθένας νιώθει, ξέρεῖ καὶ προσπαθεῖ...

Ἐπειτα τὸ βλέμμα εἶναι μπροστά. Ἡ ἀσφαλτος μονότονη, χωρὶς ὑπόσχεση σὲ ἄλλους τόπους. Ἡ καρδιά μοιάζει νὰ ἔχει ρυθμιστεῖ κι οἱ δραμεῖς νὰ μὴ ρωτοῦν. (Κι εἶναι πού λείπει κάθε ἀντίσπαση). Νὰ εἰδωθεῖ ἡ ἔκτασι πρὸ πέρα, τὸ μάταιον μὲς τὸ λαχάνιασμα αὐτό—βίαση πού καταντάει σκοπός, πού ἀφαιρεῖ μὲ τὸν καιρό. Βίαση πού σὰν συνήθεια διαπερνᾷ, μπαίνει βοθιά καὶ τρέχει μὲς τὴν ἀσφαλτο κι εἶναι τὸ βλέμμα στηλωμένο μπρὸς καὶ γύρω ἡ ἔκτασι μὲ τὶς ἀπλὲς αἰώνιες φωνές...

(*) Τὸ βιολογικὰ τελειότερο θν—καὶ ἰσχυρότερο ἔναντι στὸν ἄντρα—εἶναι ἡ γυναίκα. (Τοῦτο δὲν ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν ὁμορφιά, ὅπου—μιλάμε γιὰ γυμνὸ—τόσο σὲ ἀναλογίες ὅσο καὶ σὲ ἱπαρδάσημα ὑπερέχει τὸ ἀρσενικό. Ὁ καλωπλισμὸς κι ἡ ἔλξη τῆς γυναίκας—πού μαρτυροῦν αὐτὴ τὴν ἔλλειψη—ἀρκεῖται στὴν ἀνάγκη γιὰ κατάκτηση. Κι ἂν κάποτε ἡ διαχείριση τῶν ἀπολαυτῶν περάσει στὴν γυναίκα τὸ πιὸ πιθανὸ εἶναι νὰ πάρει τὸ ρόλο τῆς ὁ ἀνδρας.

★ Καλῶς ἦλθατε φὸν Κάραγιαν

Ἡ χώρα μας φιλοξένησε τὶς μέρες αὐτὲς τὸν διάσημο μαέστρο Χέρμπερτ Φον Κάραγιαν, ποὺ ἦρθε γιὰ νὰ διευθύνει τὴ Φιλαρμονικὴ Ὀρχήστρα τοῦ Βερολίνου στὰ πλαίσια τοῦ Φεστιβάλ Ἀθηνῶν. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴ ὁ περιοδικὸς καὶ ἡμερήσιος τύπος γέμισε πολὺσηπλά σχόλια καὶ βιογραφικὰ σημειώματα τοῦ διασημοῦ ὀρχημουσικοῦ, ποὺ δὲ φαίνεται νὰ μὴ συγκινοῦν μὲ μιὰ λίγα ὑποπτη φιλαρέσκεια τὸ πολὺ κοινό, ὅταν μάλιστα ὑπογραμμίζεται ἡ ἐλληνικὴ καταγωγὴ του. Βέβαια τὸ νὰ διεκδικούμε τὴν καταγωγὴ διασήμων ἀνδρῶν δὲν εἶναι ἀμάρτημα νεοελληνικό. Ἀρκεῖ νὰ θυμηθοῦμε τὰ σχετικὰ μὲ τὴν καταγωγὴ τοῦ Ὀμήρου γιὰ νὰ βεβαιωθοῦμε πὼς κι αὐτὸ εἶναι κληρονομία τῶν προγόνων. Ὡστόσο ἡ ἰδιοτροπία μας αὐτὴ δὲν φαίνεται νὰ συνθέτει ἓνα γενικώτερο πρόβλημα σχετικὸ μὲ τὸ χαρακτήρα μας. Ἐκτὸς βέβαια, κι ἂν παραδεχτοῦμε πὼς τὰ πορίσματα τῆς ἀτομικῆς ψυχολογίας μποροῦν νὰ βροῦν μιὰ κάποια δικαίωση καὶ στὴ μυθολογία τῶν ἐθνῶν, ὅποτε δικαίως ὁ εἰδικὸς θὰ μπορούσε ν' ἀποφανθεῖ πὼς κατεχόμεστε ἀπὸ συμπλέγματα ἀπωθημένα ἢ συναισθήματα μειονεξίας. Ἀκόμη θὰ μπορούσε νὰ πεῖ πὼς ἐξ αἰτίας ἐνὸς ὑπερβολικοῦ συναισθήματος ὑπεροχῆς μεταβάλλουμε τὴν ἐλπίδα στὸ ἐλληνικὸ «δαίμόνιο» σὲ πίστη σ' αὐτό, καὶ μάλιστα ἔτσι ὥστε ἄρκει νὰ βλέπουμε «δαίμόνιο» γιὰ νὰ ψάχνουμε γιὰ τὴν καταγωγὴ του. Μπορεῖ λοιπὸν νὰ γελά κανένας —καὶ τοῦτο ἐντελῶς ἀκακὰ— μὲ τὶς προσπάθειές μας σὰν καὶ «κείνη» ποὺ ἐπιχειρούσαμε νὰ ἀποδείξουμε τὸν Ναπολέοντα... Μονιάτη.

Τὰ πράγματα ὅμως μὲ τὴν περίπτωσιν Κάραγιαν δὲν φαίνεται νὰναι ἐντελῶς ἴδια. Γιατὶ ὅσο κι ἂν ὁ φόρτος τῶν ἐπιθέτων, ποὺ δίκαια ἐπιστρατεύτηκαν γιὰ νὰ συνθέσουν τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ μεγάλου ὀρχημουσικοῦ, εἶναι ἀντὶ προσηγουμένου, ὅσο κι ἂν αὐτὲς οἱ χειμαρῶδεις περιγραφῆς συνεγείρουν καὶ παρασύρουν στὸ ρεῦμα τους, ἀλλοιάζοντας ἀπὸ παραληρήματα ἐνθουσιασμοῦ, πεπαιδευμένους καὶ μὴ, ὡστόσο στὴν περίπτωσιν τοῦ Κάραγιαν κάτι δὲν πάει καλὰ. Γιατὶ ἐνῶ διαβάσει κανένας στίς ἐφημερίδες γιὰ τὴ «μυθικὴ αἴσθησιν τῆς ὀργάνωσης ποὺ ἔχει», γιὰ τὴ «μουσικὴν τοῦ αὐτοκρατορίας ποὺ πολλοὶ τὴ ζηλεύουν», γιὰ τὸν γίγαντα, τέλος, «ποὺ ἀπεχθάνεται τὸν συμβατικότητα», ποὺ «δεσπάζει», ποὺ «γοητεύει», ποὺ «κατακτᾷ», ποὺ «μαγνητίζει» κ.λ.π. κ.λ.π. κάτι ὡστόσο —γιὰ λίγο ἔστω— μετριάξει τὸν ἐνθουσιασμό του... Καὶ βέβαια τοῦτο δὲν μπορεῖ νὰ συμβαίνει γιατί

μαζί μ' αὐτὰ μαθαίνει πῶς, σὺν αὐτοκινητιστῆς, τὰ 120 χιλ. τὴν ὥ-
ρα εἶναι γι' αὐτὸν παιγνίδι καὶ πῶς «συμμορφώνεται» μόνον ἔπειτα
ἀπὸ δημοσιογραφικὸ θόρυβο, κι οὔτε ἀκόμη· γιατί ὁδηγεῖ μόνος τὸ ἰ-
διάκμητο ἀεροπλάνο του καὶ μάλιστα μὲ καταπληκτικὴ ἐπιδεξιότητα.

Ὅλα αὐτὰ δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῶν ἀσυμβίβαστα μὲ τὴν ἐννοια τοῦ
μεγάλου καλλιτέχνη, καίτοι ὁ ἀθεράπευτος νοσταλγὸς τοῦ ρωμαντισμοῦ
δὲν θὰ συμφωνοῦσε μὲ μιὰ τέτοια ἐρμηνεία.

Ὅμως, πραγματικὰ τί θὰ λέγατε ἔξαφνα ἂν ἀκούγατε πῶς ὁ
Χέρμπερτ Φον Κάραγιαν, αὐτὸς «ποῦ ἀπεχθάνεται κάθε συμβατικότητα»
ὅτι προκειμένοι νὰ ἀποχτήσῃ δύνομη καὶ φήμη «δὲν ἐδίστασε νὰ
καταφύγῃ σὲ πολιτικὰ μέσα» καὶ νὰ βρεθῇ ἔτσι τὸ 1935 «πρωτο-
παλλήκαρο» τοῦ Χίτλερ; (Βῆμα: 4—9—1962). Βέβαια ἡ ὅλη ἱστο-
ρία ἐπιδέχεται καὶ ἄλλες ἐρμηνεῖες καὶ δὲν εἶναι ἀπίθανο τελικὰ νὰ
παραδεχτοῦμε πῶς ἓνα γεγονὸς τόσο μακρινό, καὶ σὲ τόσο ὑποπτους
καιροὺς καμωμένο, δὲν ἔχει καμμιὰ σημάσια σήμερα. Τὸ ὅτι ὁμως κα-
τάφερε —ὅπως ἰσχυρίζεται Ἕλληνας δημοσιογράφος— νὰ σδῆσῃ κα-
λύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον, αὐτὸ τὸ δυσάρεστο παρελθὸν κι ἀκόμη πῶς
«τὸ κοινὸ τοῦ συγχωρεῖ κάθε ἰδιοτροπία» εἶναι ἀκριβῶς ἓνα σημεῖο
ποῦ μᾶς κάνει νὰ δυσπιστοῦμε. Κι ὅσο γιὰ τὴν ἀφέλειά μας νὰ ὑπε-
ρηφανευόμαστε γιὰ τὴν καταγωγὴ του, ἀρκεῖ νὰ θυμηθοῦμε πῶς σὲ
ἄλλη του ἐπίσκεψη στὴν Ἑλλάδα, γύρω στὰ 1935, ὁ ἴδιος, ὅταν ρω-
τήθηκε ἀπάντησε σηκώνοντας τὶς πλάτες —«ἔτσι λένε».

Ἀλλὰ γιὰ ν' ἀκριβόλογουμε: Εὐτυχεῖς ἐκεῖνοι ποὺ ἀκούσαν
τὸν Φον Κάραγιαν καὶ μάλιστα σὲ πρόγραμμα τοῦ ἄλλου τιτάνος τῆς
μουσικῆς, τοῦ Μπετόβεν. Ὅμως ὁ θόρυβος καὶ οἱ ἄσκοπες δικαιολο-
γίες γύρω ἀπ' τὴ ζωὴ καὶ τὴν πολυμορφὴ δράση τοῦ ἀρχιμουσικοῦ
τῆς Βιέννης μπορούσαν νὰ λείψουν. Ἡ ἐποχὴ μας ἔχει ἀνάγκη μονάχα
ἀπ' τὴν τέχνη τοῦ Φον Κάραγιαν, τὰ «παιράδειγμα» θὰ τὸ ἀντλήσῃ
ἀπ' τὸν Ἀϊνστάϊν τοῦ Τσβάιχ, τὸν Τόμας Μὰν κ.ἄ.

★ Τὸ ἀφιέρωμα στὸν Σεφέρη

Τὸ ἀφιέρωμα Σεφέρη γιὰ τὰ 30 χρόνια τῆς Στρεψιφῆς του
κατέστησε ἐπὶ κοινὸ ἓνα σποδαῖο πρόβλημα τῶν Γραμμάτων μας: Τὴ
σημασία τῆς συστηματικῆς μελέτης καὶ τῆς συνολικῆς κριτικῆς ἀντιμε-
τώπισης τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας. Ἡ ἔλλειψη αὐτῆς τῆς μορφῆς
αὐτοσυνειδησίας ὁδήγησε σὲ φιλολογικὴ ἔρευνα καὶ γραμματολογικὴ
ἐκκλήτηση, σὲ μιὰ θυσία τοῦ αὐσιώδους χάριν τοῦ ἐπουσιώδους. Τὰ ἀ-
ποτελέσματα: ἀρχελαϊκὸς ἰδασκαλισμὸς, ἡ ἐγκατάσπαρτη μεροληπτικὴ
φλυαρία. Καὶ βέβαια ἀντὶ νὰ διευκολύνουν δυσχεραίνουν τὴ γόνιμὴ ἐ-

παύση καὶ γνωριμία τῆς πνευματικῆς μας παράδοσης. Ἡ ἀξία τῆς κριτικῆς ἐργασίας πάνω στο ἔργο τοῦ Σεφέρη δίνει στο μελετητὴ τὴν εὐχέρεια ν' ἀποτιμήσῃ τὴ συνιστάμενη καὶ τὶς συνιστώσες τῆς πολυτίμης προσφοράς του. Ἀνθρώποι ποὺ ἀνήκουν σὲ διάφορα πνευματικὰ κλίματα γύμνασαν τὴν κριτικὴ τους εὐαισθησία κι ἔδωσαν τὸν κραδασμὸ καὶ τὸ μέτρο τῆς δημιουργίας τοῦ Σεφέρη καὶ τῆς ἐποχῆς του. Ἀποτίμηση ἑνὸς ἔργου ἀπὸ τὴν ἀφετηρία ὡς τὴν ὠριμότητά του μὲ πρόσφατη μεθοδικότητα. Καὶ συνάμα ἐλεύθερη ἐξέτασή του ἀπὸ διάφορες ἰδεολογικὲς ἢ αἰσθητικὲς γωνίες. Καὶ προπαντὸς χωρὶς στατικότητα, ἀλλὰ μὲ νέα ὄραση, γιὰ τὴν νέας γενιᾶς ἀσκηση τῆς κριτικῆς φαντασίας τῆς ὑπῆρξε ἡ προσφορά. Ἦταν σὰ νὰ ἀναβαπτίστηκε ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς στὴν ἐντολὴ τοῦ αἰσθητικοῦ κοινοῦ. Σ' αὐτοὺς ὁ ἔπαινος, καὶ κατ' ἐξοχὴν στὴν ζηλωτὴ τοῦ Σεφερικοῦ ἔργου ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν καθ' ὅλα ὑποδειγματικὴ καὶ «ἐξαντλητικὴ» φιλολογικὴ συνεργασία του, ἐπωμίστηκε καὶ ἔφερε σὲ πέρας τὴν ἐκδοχή. Τὶ πλοῦτες ἀλήθειαι γιὰ τὰ Γράμματα μας, ἀν βλέπαμε παρόμοιες ἐργασίες καὶ γι' ἄλλες ἐξέχουσες μορφές τῆς λογοτεχνικῆς ζωῆς τοῦ τόπου μας!

★ Όμοιότυπα σχεδίων του Ντὰ Βίντσι

Μετὰ τὶς τιμπανακρουσίες τοῦ Αὐγούστου, σὺν λειτουργίᾳ παιδικοῦ ἔργου καὶ καλλιτεχνικῆς μέθεξης ἀναιξε τὶς πύλες τῆς ἡ "Εκθεσὸς 86 ὁμοιο-
πιδόλου ἐστὼ καὶ «ἐν 20ῷ αἰῶνι» — νὰ σχηματίσει κανεὶς μιὰν ἰδέαν
τοῦ ἀγῶνα καὶ τοῦ πάθους τοῦ μεγάλου Φλωρεντινοῦ. Ἀγῶνας σκλη-
ρὸς γιὰ νὰ κυριαρχήσῃ πάνω στὴ νομοτέλεια τῶν παραστάσεων τοῦ
καλλιτεχνικοῦ του κόσμου καὶ πάθος γιὰ τὴν τέλει ἀκρίβειαν τῶν
μορφῶν. Ἐννοεῖται, στὴν Ἑπρουσκία μας πολὺ λίγα ξέρομε γιὰ
τὸ δημιουργὸ τῆς Τζοκόντας. Γι' αὐτὸ ἡ Οὐνέσκο καὶ τὸ Σω-
ματεῖο «Φίλοι τῶν Ἰωαννίνων» ἐκθέτοντας καὶ στὰ Γιάννινα τὰ σχέδια
αὐτὰ ὅχι μόνο συνετέλεσαν σὲ μιὰ γνήσια καλλιτεχνικὴ πράξη, ἀλλὰ
καὶ ἄσκησαν ἓνα ἔργο φωτισμοῦ. Οἱ μελέτες πτυχαλογίας ἰδιαίτερα
— ὑπ' ἀριθ. 4 (XVII), 28 (CCXXX), 29 (CCXXXXI) — κτεκεῖνα
τὰ ἔξοχα σχέδια ὑπ' ἀριθ. 30 (CCXXXVI), 24 (CCXXXVIII) καὶ
27 (CCXXVII) — Ἡ Παρθένος, τὸ Θεῖον Βρέφος καὶ ἡ Ἀγία Ἄν-
να, Μελέτη διὰ τὴν κεφαλὴν γυναικός, Κεφαλὴ γυναικός κλίνουσα πρὸς
τὰ δεξιὰ, προσβλέπουσα κάτω — χόριζαν πράγματι ἓνα μέρος τῆς
γοητείας τῶν χρωμάτων καὶ τῶν ρυθμῶν τῶν συνδέσεων τοῦ Νταβίντσι.
Πόσοι ἐπισκέφθησαν τὴν ἐκθεση τὸ ξέρουν πρὸ καλὰ οἱ «Φίλοι τῶν

Ἰωαννίνων». Οὔτε λόγος. Οἱ ἀριθμοὶ ἐνδιαφέρουν, ὅταν, π.χ. λαγαριά-
ζεις τὰ εἰσιτήρια ἢ κάτι τέτοιο γιὰ μιὰ παράσταση. Ὅμως ἀπ' ὅ,τι
γνωρίζουμε βγαίνει ἓνα ὄχι ἀσήμαντο συμπέρασμα: πῶς θὰ χρεια-
στεῖ πολλὴ ἀγωγή τοῦ ματιοῦ κι ἐπίμονη προσπάθεια γιὰ τὴν ἐκλέ-
πτυνση τῆς εὐαस्थσίας τοῦ κοινοῦ μας. Ἡ σημαντικώτερη γνωριμία
μὲ μεγάλα καὶ ἀντιπροσωπευτικὰ ὄλων τῶν κινήσεων ἔργα δὲν ἀφαι-
ρεῖ τὴν ἐλπίδα μιᾶς ἀφύπνισης.

★ Τὰ παρατράγουδα μιᾶς προτομῆς

Ἡ ἐφημερίδα «Ἑπερωτικὸς Ἀγὼν» τῆς 9—8—62 δημοσίευσε μιὰ
καταγγελία ἐνὸς κυρίου Κ. μὲ τίτλο: «Ἐκλάπη ἡ πνευματικὴ ἰδιοκτη-
σία τοῦ Ἑπειρώτου γλύπτου Παύλου Βρέλλη». Τὸ γεγονὸς αὐτὸς ἡ ἴδια
ἡ ἐφημερίδα τὸ χαρακτηρίζει σὰν «πραγματικὸν σκάνδαλον». Γιατὶ ὁ
κος «Κ.» κατήγγελλε συγκεκριμένα τὰ ἐξῆς: Ὁ κ. Παῦλος Βρέλλης
τὸ 1948 εἶχε φιλοτεχνήσει προτομὴ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σηπυριδῶνος.
«Ἐκτοτε αὕτη παρέμεινε εἰς τὴν Ζωσιμαίαν Παιδαγωγικὴν Ἀκαδη-
μίαν, ὁπότε μιὰν περυσινὴν πρωΐαν ὁ Μητροπολίτης Ἰωαννίνων Σερα-
φεῖμ, συσκευάσας αὐτὴν εἰς τὴν ἐνταῦθα Τεχνικὴν Σχολήν, τὴν ἀπέ-
στειλεν διὰ δίδυμον ἀναπαγωγὴν εἰς τὸν συμπατριώτην τοῦ γλύπτην
Νικόλαον. Δηλ., οὔτε λίγο οὔτε πολὺ, καταγγέλλεται πῶς ὁ πρωθυεράρ-
χης Ἰωαννίνων προσέφερε τὴν πνευματικὴ ἰδιοκτησίαν τοῦ κ. Βρέλλη
σ' ἓνα συμπατριώτη τοῦ γλύπτη. Δυσκολευάμαστε νὰ πιστέψουμε τὴν
καταγγελία γιὰ δυὸ κυρίως λόγους: 1ον γιὰτὶ δὲν θεωροῦμε ἄξιο τὸν
Μητροπολίτη γιὰ μιὰ τέτοια πράξη καὶ 2ον γιὰτὶ ἡ καταγγελία εἶναι
σχεδὸν ἀνώνυμη, ἔστω κι ἂν, ἠθικὰ τοῦλάχιστον, υἱοθετεῖται ἀπὸ τὴν
ἐφημερίδα ποὺ τὴ δημοσιεύει. Ἄν ὅμως, παρὰ τὴν πρᾶσιπική μας
γνώμη, εἶναι ἀληθινή, τότε στ' ἀλήθεια τὰ πράγματα ἔχουν φθάσει
πιά σ' ἄσχημο σημεῖο καὶ πρέπει νὰ ἀνησυχεῖ κάθε ἀγρυπνὴ συνείδη-
σις. Ὑπάρχουν ὅμως δυὸ ἄλλα σημεία σ' αὐτὴ τὴν ὑπόθεσιν ποὺ πρέπει
νὰ μᾶς ἀνησυχήσουν. α) Στὴν καταγγελίαν δὲν δόθηκε ὡς τώρα καίμια ἀ-
πάντησις (τοῦλάχιστον δημόσια κι ἀπὸ τὴν ἴδιαν ἐφημερίδα, καθὼς ἔ-
πρεπε) ἀπὸ μέρους τῶν καταγγελλομένων, οἱ ὅποιοι μὲ τὴ σιωπὴ τοῦ
παραμένουν ἐκθεταί. β) Ἡ καταγγελία ὑπογράφεται μονάχα μὲ τὸ γράμ-
μα «Κ.», πράγμα ποὺ προδίδει ἀσυγχώρητη ἑλλειψὴ θάρρους γιὰ τὴν
ἀνάλημην εὐθυνῶν, ἀλλὰ καὶ ἑλλειψὴ ἠθους. Ἐνας ἄνθρωπος ποὺ θεω-
ρεῖ τὸν ἑαυτὸ τοῦ ὑποχρεωμένον νὰ καταγγεῖλει μιὰ ἀτασθαλία εἰς
βάρος τοῦ πνεύματος, πρέπει νὰ ἔχει τὸ θάρρος νὰ ὑπογράψῃ. Εἴ-
ναι καιρὸς πιά οἱ διάφοροι «Α» καὶ «Κ» νὰ μιλήσουν μὲ τὸ ἀληθινόν
τοῦς πρόσωπο. Δικαιούμαστε νὰ περιμένουμε καὶ μιὰ ὑπεύθυνη στάση

τοῦ κ. Παύλ νυ Βρέλλη. Ὅσο γιὰ τὸν γλύπτη κ. Νικόλαο, δὲν περιμένουμε νὰ μιλήσει, γιὰτὶ βαρύνεται μὲ πολλὴ σιωπή...

★ Καλλιτεχνικὸς θησαυρὸς ποὺ σαπίζει

Τὰ Γιάννινα, ὅπως καὶ κάθε τουρκοκρατούμενη ἐλληνικὴ γωνιά, δὲν εἶχαν καμμιά δυνατότητα ν' ἀναπτυχθοῦν καλλιτεχνικά. Μονόχα ἡ λαϊκὴ μας τέχνη ξεπήδησε σ' ὄρεινές Ἠπειρωτικὲς περιοχὲς μὲ καταπληκτικὴ δύναμη καὶ γνησιότητα. Ὑφαντά, κεντήματα, ξυλόγλυπτα, ἀνάγλυφα ἐκ χαλκοῦ, ἀσημιουργήματα, φέρουν τὴ σφραγίδα τοῦ τέλειου. Ἀκόμη —βυζαντινὸς ἀπὸπνεος— ἀγιογραφίαι καὶ κτήρια. Ἕνας καλλιτεχνικὸς θησαυρὸς ποὺ σαπίζει, ξεχασμένος ἢ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν τόπο μας, ἀγορασμένος ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ ξέρουν νὰ ἐκτιμῶν. Μουσεῖο Ἠπειρωτικῆς λαϊκῆς Τέχνης στὰ Γιάννινα εἶναι ὁ κατήματός μας! Ποιὸς θὰ τὸ κάνει; Ξέρουμε πὼς χρειάζεται πολὺ χρῆμα καὶ γνώση. Κι ὅμως πιστεύουμε πὼς σοβαρότερο καλλιτεχνικὸ γεγονός δὲ στάθηκε, μήτε καὶ θὰ σταθεῖ γιὰ τὸν τόπο μας. Μ' αὐτὸ εἶν' ἄλλος λόγος. Κι ὅπωςδήποτε δὲν εἶναι δουλειὰ σωματοειδῶν μὲ πνευματικὴ ἀνείκελεια, οὔτε περιοδικῶν —χρονοντούλαπων.

★ Θεατρικοὶ ἀρχοντοχωριάτες

Καὶ τί δὲν προσφέρει τὸ κεφαλοχώρι τῆς Ἑλλάδος ἅμα ἔχεις ὄρεξη. Ρετσέτες γιὰ τὸν καρκίνο καὶ τὴ βασκανία. Βραχιόλια γιὰ ρευματισμούς, ἀκόμα καὶ θεάματα ἐλαφρὰ καὶ βροσερά. Ἄν ὁ θιασάρχης εἶναι ταξιδεμένος σὲ Λόντρες καὶ Παρίσια, θὰ δεῖς ὡραία σκηνογραφικὰ κομψωμένα μὲ χάφη στὴ σκηνὴ ἀπ' τὸ μάστορη, ζωντανὲς κοῦκλες ποὺ κάνουν τέχνη μόνο μὲ δυὸ λουρίδες ὕφανσιμα, θ' ἀκούσεις μοντέρνους ρυθμούς, ὁμορφα ἀνέκδοτα κι ἄλλα πολλὰ. Ἄν πάλι —γιὰ τὸν θιασάρχην μιλάω— εἶναι ντελὴς κι ἀσίκης θὰ φορέει φουστανέλα ἢ βρόκα, ἄρματα καὶ μαχαίρες, θάνατο ἐρωτευμένος μὲ τὴ Μάρω, τὴν Ἑλένη, ἢ τὴν Ἀσπὴν, θὰ σέρνει ξοπίσω του νταούλια καὶ πίπτες.... καὶ τὰ χειροκροτήματα ἔρχονται βροχή —δικαίωση τοῦ ἔργου του—. Τὼς πὼς βρίσκονται μερικὸι καὶ φωνάζουν πὼς τοῦτα δὲν εἶναι θέατρο... μὴν τοὺς ἀκούς, εἶναι ἀπὸ ζήλεια. Κάποι τέτοιο περίπτου εἶπε ὅτι —οὐκ ἔστι (ἐκαποστὴ, διακοσιοστὴ ἢ καὶ παρὰπάνω, ὅσες βγάζει ἓνα καλοκαίρι) πανηγυρικὴ παράσταση ἑνὸς συγγραφέως. Τὸ κοινὸ ξέρει καὶ κρίνει. Τὶ σεβασμὸς πρὸς τὴν ἀξιότιμὴ πελατεία! Ἄθελα ἐρχετο στὸ νοῦ ὁ μονάδης τῆς ἀγορᾶς ποὺ ξελοσυγγίζεται «τὸ νοῦσαν καὶ τὸ σώσαν».

★ «Τουριστικές» τραγωδίες

Σταθήκαμε συλλογισμένοι καθώς τὸ τεράστιο Θέατρο τῆς Δωδώνης ἄδειαζε ἀπὸ τοὺς θεατές. Ἐκεῖ καὶ ἀργότερα, προσπαθήσαμε νὰ ζυγίσουμε τὴν παράσταση τῆς «Ἀντιγόνης» καὶ τοῦ «Αἴαντα». Ἀπὸ τὰ βόθρῳ τῆς μνήμης μας —πᾶνε ἀπὸ τότε εἴκοσι δυὸ χρόνια— ξεπήδησαν οἱ υπαίθριες παραιστάσεις τοῦ Ἄρματος τοῦ Θεσπίδος, τότε ποὺ τῇ σκηνῇ του τῇ γέμιζε ἡ παρουσία ἐνὸς Βεᾶκη. Ἡ σύγκριση στάθηκε συντριπτικὴ γιὰ τὶς ἐφετεινὲς παραστάσεις τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου. Βέβαια ἄλλο παράσταση ἀρχαίου δράματος καὶ ἄλλο τραγωδίας τοῦ Σαίξπηρ, δικαιολογήσαμε. Ὅταν ὅμως θυμηθῇκαμε τὸ χορὸ τῶν Ἑρινύων στὶς «Εὐμενίδες» τοῦ Αἰσχύλου, ὅπως τὸν παρουσίαζε ὁ Ροντήρης τὸ '60 στὸν ἴδιο χώρῳ, ὅταν ἀκούσαμε καὶ τὶς ἐντυπώσεις θεατῶν ποικίλης αἰσθητικῆς στάθμης καὶ διαφόρου μορφώσεως, τότε ἐδραιώθηκε μέσα μας ἡ πεποίθηση πὺς οἱ παραιστάσεις αὐτὲς ἦταν τοῦλάχιστο ξύλινες. Ἄς μὴ μᾶς γελοῦν ἢ τοῦλάχιστο ἄς μὴ γελοῦμε τὸν ἑαυτό μας —καὶ ἄς μᾶς συγχωρήσει ὁ τουρισμὸς τῶν Γιαννίνων καὶ τὰ Κ.Τ. Ε.Λ.— αἰσθητικὸ καὶ ἠθικὸ κέρδος περίπου μηδέν. Ζυγίσουμε τὸ λόγο μας καὶ ξέρουμε σὲ πόσῃ οἴσῃ θὰ προσκρούσει καὶ πόσῃ κατακραυγῇ —πιθανῶς— θὰ ἐξορκώσῃ ἐναντίον μας. Ἀκόμα ἄς γνωρίσουν ὁ κ. Αἰμ. Χουρμούζιος καὶ ἡ κ. Θρύλου (ὀργισμένος ἀπολογητὴς ὁ πρῶτος, ἀδόκιμος συνήγορος —στὴν περίπτωσιν τῶν δυὸ παραιστάσεων— ἡ δεύτερη) πὺς ἡ αἴσθησις καὶ ἡ κρίσις ὑπάρχει καὶ στοὺς ἄλλους· καὶ οἱ ἄλλοι —οἱ πνευματικοὶ ἐκπρόσωποι τῆς ἐπαρχίας— ἀπόχτησαν πιά καὶ μάτια καὶ αὐτιά δικὰ τους. Πέρασε ὁ καιρὸς ποὺ ἔψαχναν νὰ δοῦν στὰ οὐράνια, ὅταν ὁ κάθε πρωτευουσινός λόγιος τοὺς ρῶναζε «πετάει, πετάει ὁ... γαῖδαρος». Βέβαια ὁ κ. Αἰμ. Χ. καὶ ὁ Ἄλκης Θρύλος δὲν εἶναι τυχαῖοι, ὅμως πολὺ φοβούμεστε πὺς πρυτάνευσε στὴ συνειδήσιν τοὺς τὸ πείσιμα καὶ ἡ ἔπαρσις. Στούς ὀργανωτὲς τῶν παραιστάσεων, δηλ. κυρίως στὴν Ε.Η.Μ., τοὺς ἀναγνωρίζουμε καὶ κόπους καὶ ἐπιτυχία («πρὸς κόνφερανς» μὲ ὅλα τὰ μέσα μὲ τοὺς Ἀθηναίους δημοσιογράφους, διαφήμιση τῶν ἐορτῶν, διάθεσις εἰσιτηρίων καὶ προσκλήσεων, ὀργάνωσις συγκοινωνίας, ταξιθέτησις κ. τ.λ.). Ἄν τελικὰ τὸ πλῆθος ποὺ μετακινήθηκε δὲν κέρδισε ὅ,τι ἔπρεπε, ἡ εὐθύνη ἀνήκει στὸ Ἐθνικὸ Θέατρο.

★ Γεροντοπαλληκαρισμοὶ

Εἶδε κι ἔπαθε νὰ βάλῃ σὲ κίνησι τὶς σκουριασμένες κλειδώσεις τῆς ἡ πνευματικῆς κυράτσα ποὺ μονοπωλεῖ τὰ ἡπειρωτικὰ ὑπάρχοντά μας! Καὶ βρῆκε ἐπιτέλους ἕναν «Α» πρόθυμο γιὰ γόνιμες «ἐπιθέσεις».

φυσικά δὲν ἐνδιέφερε τί ἐγράφε ὁ νεόκοπος «κριτικός» τῆς. «Ἐξυπνάδες», ἀφέλειες, αὐθαίρετες ἐρμηνεῖες κειμένων τῆς «Ἐνδοχώρας» (κατὰ προβολὴν τοῦ «ἄλτερ ἔγκο» του, φυσικά τοῦ πραγματικοῦ πού τὸ ἔκρυβε πίσω ἀπὸ τὸ πρῶτο γράμμα τοῦ ἀλφαδήτου), στρουθοκαμηλισμοὶ καὶ ἐρμαφροδιτισμαὶ — ὅλοι μοσχοληρώνονται θὰ πεῖς! — θεωρήθηκαν βροχὴ τοῦ Δία πού θὰ γονιμοποιούσε τὶς στήλες τῆς «κριτικῆς» του. Τώρα τί σημασία ἔχει πού ἐτοιμάζονται πανηγυρισμοὶ γιὰ τοὺς «ἄθλους» μιᾶς δεκαετίας; Ποιὸς δὲν τὸ καταλαβαίνει;... Ἔσωσε τὴν πατρῴα κληρονομιά... ὑπῆρξε βῆμα ἐλεύθερου διαλόγου... διεκρίθη διὰ τὰ αὐστηρά του ἦθη (δηλαδὴ τὰ πνευματικά) κτλ. κτλ... Τί συμπέρασμα μπορεῖ νὰ βγεῖ ἂν γιὰ χάρη τοῦ κ. «Α» ἀθέτησε τὴν ὑπόσχεσή του ν' ἀφίσει «ἀνοιχτὲς τὶς στήλες» τοῦ διαλόγου καὶ σ' ἓνα ἀπὸ τὰ μέλη τῆς ἐκδοτικῆς ομάδας τῆς «Ἐνδοχώρας»; Γιὰ τὴν ἀλήθεια πάει καιρὸς πού διέρρηξε τὰ ἱμάτιά της ἡ «Ἡπειρωτικὴ Ἔστια». Μ' ὅλη τὴν προσήλωσή της στὴν «παράδοση» δὲν χάνει τὴν ἐπαφή μὲ τὴν.. πραγματικότητα. Τὸ ξέρει πολὺ καλά: «Καιρὸς τοῦ θερίζειν». Τὰ ἄλλα; Τὶ ἀξία ἔχουν σήμερα τὰ ἄλλα...

Η ΖΩΗ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Φρίξου Τζιόβα: Κίμωνα Τζάλλα «Ἐπίθεση»

Ἄργησε ὁ κ. Τζάλλας νὰ ἐμφανίσαι τὰ πεζά του σὲ βιβλίο. Ἡ ἄργητα ἔχει дуό, μὲ ἀντίθετα ἀποτελέσματα, ὅψεις: ἡ πρώτη βοηθεῖ στὴν ὠρίμανση, στὴν ἐπιλογή, σὲ μιὰ οὐσιαστικώτερη ἐναπένιση τῶν πραινμάτων, ἡ δεύτερη στὴν, ποιοτικά, μεγαλύτερη παραγωγή. Τέλος πάντων σήμερα ἔχουμε πιά τὴν πρώτη συλλογὴ του μὲ δώδεκα διηγήματα. Ἔσι μπορούμε νὰ κρίνουμε ἀσφαλέστερα τὴν ἐργασίαν του καὶ λέμε ἐξ ἀρχῆς πὼς πρόκειται γιὰ μιὰ θετικὴ προσφορὰ στὰ Γράμματα τοῦ τόπου μας, γιὰ ἓνα σημαντικὸ πνευματικὸ γεγονός.

Ἐκεῖνο πού, ἐκ πρώτης ὀψεως, ἐντυπωσιάζει, εἶναι ἡ γλωσσικὴ καλλιέργεια τοῦ κ. Τζάλλα. Ὁ λόγος του κρουστός, μελετημένος, εὐλύγιστος, δίνει μὲ ἄνεση μιὰ ποικιλία φυσικῶν καὶ ψυχικῶν ἀποχρώσεων, δημιουργεῖ — συχνὰ — γνήσια πνευματικὴν ἀτμόσφαιρα. Φράση μ' ἐσωτερικὸ ρυθμὸ καὶ ἐξωτερικὴ ἁρμονία· ἀρετὴ πού σπάνια τῇ συναντᾶς στοὺς νεώτερους. Ὁ συγγραφέας δὲ φέρνει βέβαια κάποιον νέο μῆνυμα ἢ σχῆμα, ἀλλὰ διεισδύει σὲ στιγμὲς καίριες τῆς ζωῆς τῶν ἡρώων του καὶ ἀνοισύρει πληγωμένους σάρκες, φωνές, ὄνειρα, θλίψη καὶ πόνον πού τὰ μεταπλάθει σὲ τέχνη μὲ ἥρεμον, ζεστὸ λόγο, ἀπολλογ-

μέμον ἀπὸ κάθε κήρυγμα ἢ διαισθητικῆς μαρτυρίας. Συχνὰ ἀπολαμβάνει ὁ ἀναγνώστης μιὰ ποιητικὴ πρόξα, ἀνάλογη μετὰ τὴν ὑφὴ τοῦ διηγήματος: «Κι ὕστερα τὸ μάτι γλιστρά καὶ περιπλανᾶται, γλυκὰ κουρασμένο πρὸ πέρα, ξεφεύγει ἀπ' τ' ἀνοιχτό, φαριδὺ παράθυρο τοῦ γραφείου στὸν ἄπειρο οὐρανό, τὸν ὀλόθερμο καὶ πᾶμφωτο καλοκαιριώτικο οὐρανὸ καὶ στὰ δέντρα τῶν ἀντικρυνῶν κήπων ποὺ στ' ἀσημένια τους φυλλώματα φλυαρεῖ τὸ φῶς κι' ἡ μεσημεριώτικη τρυφερὴ αὔρα...». (Ἡ δεσποινίδα Φοβία) «Ὅλο τὸ σύνταγμα κυττοῦσε, ἔτρωγε μετὰ τὰ μάτια τὸ ὕψωμα ποὺ ἔπρεπε νὰ πέσει στὰ χέρια του. Ἀρχίζε βαθειά, πολὺ βαθειά, ἀπὸ τὴν κοιλάδα, βασωμένο καὶ σκιερό. Κι ἀνέβαινε, ἀνέβαινε στὸ φῶς καὶ λίγνευε, ἀπτόμα γυμνό, μοναχικό κι' ἀπρόσιτο. Γινόταν μιὰ κορυφὴ ἀπὸ γρανίτη ποὺ ἔφτανε ἀέτια στ' ἀκρούρανα, ἀστράφτοντας. Ἦταν γυμνὴ καὶ κοφερή. Ἦταν μιὰ ἔντρομη κραυγὴ στὸ φῶς. Ἦταν —Θεέ μου— ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ κόσμου». (Ἡ ἐπίθεση)...

Ἐνὰ πεζογράφημα δικαιώνεται ἂν καὶ μόνο φανερώνει μιὰ —ἔστω καὶ θαμπή— δική του ὄραση, κάποιο ἦθος, ἂν ἀναπνέουμε στίς σελίδες του γνήσια πνευματικὴ ἀπμόσφαιρα. Στὰ διηγήματα τῆς «Ἐπίθεσης» διαπιστώνουμε ἀφαρτίστη στάση, ἀμερόληπτο πνεῦμα, ἀνεπίληπτες προθέσεις ὅταν τὰ θέματα εἶναι κατοχικά ἢ τῆς ἀνταρσίας ποὺ ὁ συγγραφέας τὴν ἔζησε στὴν πρώτη γραμμῇ. Φέρνεται μετὰ δικαιοσύνη στοὺς ἥρώες του, δὲν τοὺς ἐξιδανικεύει, τοὺς βολεῖ σὲ μέτρα κοινῆς φυσιογνωμίας ποὺ οἱ φοβερὲς περιστάσεις τοὺς ξεσηκώνουν, τοὺς ξεριζώνουν, χωρὶς ἀπὸ μέρους τους ἰδιαίτερη ἀντίσταση καὶ ἀγωνιστικότητά. Ὅμως στὸ βάθος τους λάμπει, σὰν παρήγορο φῶς, κάτι τὸ αἰώνια κρυσταλλωμένο: μιὰ πίστη σ' ὅ,τι δίκαιο, σωστὸ καὶ ποιητικὸ ὑπάρχει στὸν κόσμον. Αὐτό, φρονῶ, βαραίνει σὰν ἡ μεγαλύτερη ἀρετὴ, στὰ διηγήματα τοῦ κ. Τζάλλα. Ὁ συγγραφέας, φαίνεται, πῶς γενικὰ ἐμπιστεύεται τὸν ἄνθρωπον, τὸν ποιοῦνται, ἀλλὰ δὲν προσέποθεῖ νὰ τὸν μεταμορφώσῃ, νὰ τὸν γεμίσει μετὰ προβληματισμοὺς ἢ μεταφυσικὴ καὶ πολιτικοκοινωνικὴ ἀνησυχία, νὰ τὸν διαπλάσῃ σύμφωνα μετὰ τίς ὁποῖες ἀρχές του. Ἀνιχνεύει μετὰ καθαρότητα καὶ εὐαίσθητο μάτι ὡς τίς ἐσχάτους τῆς ψυχῆς τῶν ἡρώων του καὶ ἔτσι οἱ πράξεις τους, ἢ ἡθικὴ φυσιογνωμία τους, ἀναδύονται δικαιωμένες στὴν ἐπιφάνεια. Στήνει μπροστά μας ἀνθρώπους ποὺ λέμε πῶς τοὺς ἀγγίζουμε κάποτε ἢ πῶς κουθεντιάσαμε μαζί τους (γέρο—Μίσιας, Καραϊσκάκης, Λοκάκος, Ἑσθῆρ). Ξεδιαλύει τὸ ὑλικὸν του καὶ δημιουργεῖ συχνὰ πηχτὴ ποιητικὴ ἀπμόσφαιρα (Τὸ κρύσταλλο, Στὰ χιόνια). Γιατί, ὅσο καὶ νὰ ναι, τὸ ποιητικὸ στοιχεῖο δίνει ἰδιαίτερη χάρις στὰ διηγήματα, ὅταν δὲν τὰ καταστρέφει (Ἀκίνδυνη μάχη), καὶ προδίνει τὸν ποιητὴ κ. Τζάλλα.

Λίγα διηγήματα εἶναι ἀναλόκληρωτα —ὅχι προχειρογραμμένα—,

μοιάζουν με σπιγμιότυπα πού ἡ εὐαισθησία καὶ μόνη δὲν τὰ σώζει.

Ἐλπίζουμε νὰ χαροῦμε, σύντομα, καὶ νέα συγκεντρωμένη ἐργασία τοῦ κ. Τζάλλα, πού ἡ «Ἐπίθεση» τὸν τοποθετεῖ κιόλας στὴν πρώτη γραμμὴ τῶν Ἑπαιρωτῶν πεζογράφων.

Ἐπιστολές

Γιάννινα 20—8—'62

Ἀγαπητὴ «Ἐνδοχώρα»,

Δὲν ξέρω, ἂν μπορεῖ νὰ ὀνομαστεῖ συζήτηση γιὰ πνευματικὰ θέματα, σὰν ἐκείνη ἡ ἐπιστολὴ τοῦ κ. Γ. Ἀράγη στὸ προηγούμενο τεύχος σας. Γιὰτὶ πρόκειται ἀναμφισβήτητα, γιὰ μιὰ πικρόχολη ἐπίθεση, ἐναντίο μου κι ἔξω ἀπὸ τὸ θέμα, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν ἀμφιβολία του γιὰ τὸ ἦθος μου (εὐτυχῶς ὑπάρχουν δείγματα γι' αὐτό, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θέλησή του καί, δὲν μοῦ πέφτει λόγος νῶτα ἀνάγκη ἀπὸ τέτοια πιστοποιητικὰ ἀμφιβολίας), τὴν ἀνησυχία του γιὰ τὴ σκοπιὰ μου (δὲν καταλαβαίνω τί ἐννοεῖ κι οὔτε μὲ διαφέρει), γιὰ νὰ τελειώσει, σὲ ὑπαινιγμούς τέτοιους, ὥστε νὰ μὲ παρাসύρει σὲ διάλογο ἄστοχο, ἐνῶ ὁ ἴδιος ξέρεي, πὼς ἄλλοῦ κι ἄλλοιῶς εἶναι τὸ θέμα, γι' αὐτὸ καὶ κλείνω τὴ συζήτηση αὐτή.

Εὐχαριστῶ γιὰ τὴ φιλοξενία σας.

ΦΩΤΗΣ Ι. ΠΑΠΑΣΤΕΡΓΙΟΥ

Φιλιππιάδα 28—8—'62

Ἀγαπητὴ «Ἐνδοχώρα»,

Ἀντιγράφω καὶ σοῦ στέλνω λέξεις καὶ φράσεις ἀπὸ λογοτεχνικὸ περιοδικὸ τῆς πρωτεύουσας —καὶ μάλιστα «προοδευτικὸ»: «Μέχρι Πορ' Ἀρείω Πάγω —Γι' αὐτὸ καὶ τὴν περιποιεῖται καταλλήλως — Παινοειδὴς κοντέρβα» —Ἀμφιβάλλω δεινῶς —Φτάνει νᾶχει στὰ χέρια του τὰ γνήσια πρακτικὰ —νὰ μπορέσει αὐτὸς νὰ πῇ τὸ κοινὸ του». Καὶ παροικᾶτω κάποι «ἐπαίοντες, εἰδησεογράφουντες, κρίνοντες» κι ἀμέτρητες ἄλλες μετοχές.— Κι ἂς μὴ μιλήσουμε γιὰ τὴν οὐσία τῶν κειμένων...

Ὅλα τὰ παραπάνω μαζεύτηκαν στὴ γρήγορη ματιὰ τοῦ ἀναγνώστη. Πού νὰ ῥιχνε τὰ δίχτυα του κανένας ἐπαγγελματίας ψαράς..

Μ' εὐχαριστίες γιὰ τὴ φιλοξενία

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΣΤΑΜΑΤΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ Γ' ΤΟΜΟΥ

(ΤΕΥΧΗ 13—18, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1961—ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1962)

Ι ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ

Α' ΠΟΙΗΣΗ

Αράκης Γ.	Φωνή	Σελ. 888
	Παραίτηση	889
	Νυχτερινό	890
Βλάχος Κ.	Τὰ τιμαλφή	873
Δάλλας Γ.	Φίλε, τυχαίε...	863
	Ἀέτωμα ἀνδρείας	863
	Ὁ σκαιοδότης	864
	Συγκαμιδή	864
	Ἐνα πουλί	864
	Καθένας με τὴ σημαία του	865
	Ἄς υποθέσουμε	865
Δάλλας—Ντάτσι	Ἰσμήνη Πενέτειρα	894
	Ὑποθηκευμένη...	894
Καραβίδας Γ.	Ἔτσι καὶ αὐτὸ τὸ καλοκαίρι...	769
Καρανικόλας Ν.	Διασπαρὰ ὀμηλίκων	872
	Χωρὶς σύντροφο	872
Καρβέλης Τ.	Τώρα θυμάμαι	835
	Ἐνὰς μικρὸς αἰγός	835
	Μιά τύψη	836
	Ἡ φωνή μου	836
Κούσουλας Λ.	Ἡ πάνω βάλτα	932
	Προδικασμένα	932
	Ἐπιθαλάμιο τῆς Ἀνοιξῆς	933
	Ἀρχαιολογικὸς χώρος	933
	Μιά ἄποψη	934
	Συμβιβαστικὴ λύση	934
	Τὸ φθινόπωρο τοῦ παιδιοῦ	935
	Κατακλείδα	935
Λυγίζας Μ.	Τῆς ποίησης καὶ τῆς εἰρήνης	722
	Σ' ἕναν ἀπ' τοὺς πολλοὺς	722
Μαρρές Γ.	Ἡ πόλη με τὰ πράγματα καὶ τὴ μοναξιά	751
	Γράμμα	752

Μάργκογλου Πρ.	Δίνα	728
Μιντζάλης 'Αλ.	Τὸ πρόβλημα	881
Ναούμ Τ.	Ἑποχές	872
	Διάμευση	873
Τζάλλαις Λ.	Τώρα πού ὁ θάνατος	817
	Ἡ νέα γενιά	818
	Ἡ φυγή	818
	Τούτη ἡ νύχτα	819
	Δὲν ἦρθαν	819
	Ἐκτέλεσις	819
	Τὸν ἔρωτά μας σπῖς λάσπες	820
	Γύφτισσα	820
Τζιόβας Φρ.	Ὁ νέγρος	879
Τζούλης Θ.	Συνείδηση	736
	Θηλυκὸ αἷμα	738
Τουλούτης Φ.	Λόγιε, τῶν καιρῶν μας αἰλουρε	913
	Ταυρομαχία	914
	«Καὶ παρῶν καὶ ἀπῶν μεμνημένος...»	915
	Ἀπολογισμός	916
Φρογκούλης Γ.	1. Ἐπίλογος	750
	2. Χωρισμός	750
	3. «Ἴν τρανζίστ»	750
	4. Ἀνοιξη	751
	5. Οἱ δρόμοι ὁδηγοῦν στὴ Ρώμη	751
	✓ Βραδυὸ	813
	Ι. Τ. τῆς κατοχῆς	813
	Α. Π. Κ. 22.8.61	814
	✓ Καλοκαίρι 1961	814
	✓ Ἐξίσωσις	814
	Εὐλαβὴς δῆλωσις	815
	Μαριάννα 1951	816
	✓ Τὰ πουλιά	816
	«Ὁ τυριντ Στρίμ»	816
	Ἀλήθεια	817
	Μετὰ εἰκοσαετίαν σχεδόν	817
	Νέοι	955
	«Ἰντρουμπε»	956
	✓ Ἀπὸ σκιᾶς	956
	Τὸ μεγαλεῖο μας	956
	Αἰσιοδοξία	957
	✓ Μοῖρα	957

Πώς απόκτώνται φίλοι	958
Χατζαπούλου-Καραβία Λ. Δέξου	723
Ἀνησυχία	724

Β' ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Ἀράγης Γ.	Περιστέρη	Σελ. 765
Βλάχος Κ.	Ἐξομολόγηση καὶ ἀπολογία	806
Δάλλας Γ.	Καλέντζι	763
Δημητρίου Π.	Λαῖσοι καὶ ἄλλοι	786
Καζαντζής Τ.	Μικρὴ μπαλάντα γιὰ τοὺς Ἑβραίους	790
Κούσουλα Κ.	Μουσιωτίτσα	849
Λαχᾶς Κ.	Ἰδυὸ σταγόνες	732
Λεοντάρης Ἀχ.	Τὸ χοιράκι	919
Λώλης Ν.	Εἰς μνήμην	734
Μηλιώνης Χρ.	Τὸ Σούλι	753
	Ὁ Ἀμερικάνος	770
	Οἱ λάμπες	797
	Δωδώνη—Λάπκα Σουλίου	936
	Πάρργα	939
Νεγρεπόντης Γ.	Περιπλάνηση	870
	Ὁ μαέστρος	871
Παπαδήμα Ν.	Αἰθουσα ἀναιμονῆς	829
Σταιμάτης Σ.	Ἄρται	851
Σταιμάτης Στ.	Ἡ σιωπὴ τῶν Γαβᾶων	959
Τζάλλας Κ.	Χωριάτες	857
Τζιόβας Φρ.	Ἐξοδος γιὰ πάντα	800

Γ' ΚΡΙΤΙΚΗ — ΜΕΛΕΤΗ 744

Ἀράγης Γ.	Ἐξομολόγηση καὶ ἀπολογία	976
Κύρου Κ.	Σίννεϋ Κήζ	942
Παπαδημητρίου Σ.	Ὁ μουσικοσυνθέτης Μπερνστάιν	744
Χαρίτης Ἐλ.	Κρυστάλλης	970

II ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

Α' ΠΟΙΗΣΗ

α' Ἀρχαῖοι

Ἀλκαίος:	Δεκαεφτά ποιήματα (Ἀπόδοση καὶ
----------	--------------------------------

δ'

	σχόλιο Τ. Καρβέλη)	Σελ. 725
	Δύο ποιήματα ('Απόδοση Τ. Καρβέλη)	884
Ἀρχίλαχος:	Τρία ποιήματα ('Απόδοση καὶ σχό- λιο Τ. Καρβέλη)	883
Αἰσχροίαν:	Ἡ Φιλαινίς... ('Απόδοση Τ. Καρβέλη)	884
Βακχυλίδης:	Ὕμνος στὴν εἰρήνη ('Απόδοση Γ. Δάλλια)	796
	Ὅχτ' ποιήματα ('Απόδοση καὶ σχό- λιο Τ. Καρβέλη)	882

β' Ξένοι

Ἄματι:	Ποίημα τοῦ φρενοκαμείου, ὁ ἄγγελος καὶ τὸ ρόδο, Ὑπερρεαλιστικὸ τοῦ ἐ- λέφαντα καὶ τοῦ τραγουδιοῦ (Με- τάφρ. Κλείτου Κύρου)	760
Μάστερς:	(Μετάφρ. Τάσου Κάρφη)	820
Μιλός Ο.	Ἡ γέφυρα	969
Μαρό:	Θέσμη σκωροφαγωμένων... (Μετ. Κλείτου Κύρου)	761
Πρεβέρ:	Τὶ ὀνειρευόσονται	931
	Τατουάζ καὶ νεκροὶ	931
Σπέρνερ:	(Μετάφρ. Κλεί- του Κύρου)	850
Συπερβίλ:	Ταξίδια (Μετάφρ. Τάσου Κάρφη)	820

Β' ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

α' Ἀρχαῖοι

Αὔρηλιος:	Ἀπὸ τὸ Σημειωματάριό του ('Από- δοση καὶ σχόλιο Χρ. Μηλιώνη)	885
Σικελιώτῃ Διοδ.	Πῶς ἐβγαίνει τὸ χρυσάφι ('Απόδοση Γ. Δάλλια)	794

β' Ξένοι

Κάσνιτς:	Τὸ ἄχυρο (Μετ. Δ. Παπαγεωργίου)	925
Λεφόρτ:	Ἡ κριματοσιμένη (Μετ. Φ. Τουλούπη)	828
Μάνοφελντ:	Ἡ Μίςς Μπρίλλ (Μετ. Κ. Λογοθέτη)	822

Μπεργκεγκρόν:	Ἡ ἀπογωγή (Μετάφρ. Φ. Τουλούπη)	739
Πράσινου Ζιζ.:	Στὸ τμήμα τῶν καρφίων (Μετάφρ. Λ. Χατζοπούλου—Καραβία)	874
Στούαρ:	Ἡ γῆς τῶν ὀχτρῶν μας (Μετάφρ. Ν. Λώλη)	947

Γ' ΚΡΙΤΙΚΗ

Μπερνοστάιν:	Ὁ μέσος ὁρος (Μετάφρ. Σ. Παπαδημητρίου)	745
Σμαλεμπάχ:	Μαντέρνα ζωγραφική (Μετάφρ. Φ. Τουλούπη)	805

III Η ΖΩΗ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Γ. Δάλλαις:	Ἐντυπώσεις ἀπὸ ποιητικά βιβλία	840
Χρ. Μηλιώνης:	Ἄ. Σαμαράκη «Ἀρνοῦμαι»	907
Φρ. Τζιόβας:	Ἡπειρώτες ποιητές —Κ. Τζάλλα «Ἐπίθεση»	782
Τζιόβας Φρ.	Κίμωνι Τζάλλα «Ἐπίθεση»	987
Θ. Τζούλης:	Ν. Φωκὰ «Μάρτυρας μοναδικός»	779
Φ. Τουλούπης:	Οἱ «Ταγοί» τῆς Παιδείας	779

IV ΑΡΘΡΑ

Ὁ ἀραμπὴς	Σελ. 721
Λαμπτήρες	785
Ἀλλιῶς...	847
Πυροτεχνήματα	911

V ΧΡΟΝΙΚΑ

Ἀγνοοὶ τοπικισμοί —Μόνον τεχνικὴ ἀκπαίδευσις; — Τὰ περίεργα τῶν μορ-

985 (μεταφράσεις) — Φωτογραφίες — Τουριστικές
διαφημίσεις — 'Η «Ερωφίλη» Σελ. 774

986 (μεταφράσεις) — Φωτογραφίες — Τουριστικές
987 (μεταφράσεις) — Φωτογραφίες — Τουριστικές
988 (μεταφράσεις) — Φωτογραφίες — Τουριστικές
989 (μεταφράσεις) — Φωτογραφίες — Τουριστικές
990 (μεταφράσεις) — Φωτογραφίες — Τουριστικές
991 (μεταφράσεις) — Φωτογραφίες — Τουριστικές
992 (μεταφράσεις) — Φωτογραφίες — Τουριστικές
993 (μεταφράσεις) — Φωτογραφίες — Τουριστικές
994 (μεταφράσεις) — Φωτογραφίες — Τουριστικές
995 (μεταφράσεις) — Φωτογραφίες — Τουριστικές
996 (μεταφράσεις) — Φωτογραφίες — Τουριστικές
997 (μεταφράσεις) — Φωτογραφίες — Τουριστικές
998 (μεταφράσεις) — Φωτογραφίες — Τουριστικές
999 (μεταφράσεις) — Φωτογραφίες — Τουριστικές

837

Μανώλης Καλομοίρης — 'Η προσφορά
της «Κριτικής» — 'Επιθεώρηση και
βεντετισμός — 'Εκδόσεις «Ενδοχώ-
ρας»

904

Καλώς ήλθατε φόν Κάραγιαν — 'Αφι-
έρωμα στον Σέφερη — 'Ομοιάτυποι
σχεδίων του Ντά Βίντσι — Τὰ παραι-
τράγουδα μιάς προτομής — Κιλλι-
τεχνικός θησαυρός σπάζει — Θεατρι-
κοί άρχοντοχωριάτες — «Τουριστικές»
τραγωδίες — Γερντοπαλληκαρισμοί.

981

Επιστολές:

843—846, 909—910, 989